

УДК: 343.3/7

№ держреєстрації: 0120U105585

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
(ДонДУВС)**

25015, м. Кропивницький, вул. Велика Перспективна, 1
тел. +38 (097) 907 01 07, +38 (066) 678 78 80

ЗАТВЕРДЖУЮ

Т.в.о. першого проректора,
доктор юридичних наук, доцент

Ганна БУГА

« 11 » 2024р.

**ЗВІТ
ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ**

**ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНАХ
УКРАЇНИ:**

(остаточний)

Керівник НДР
доктор юридичних
наук, професор

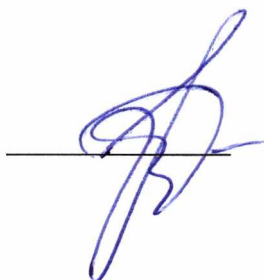
Марина Городецька

Результати роботи розглянуто Науковою радою Донецького державного університету внутрішніх справ, протокол від 22.11.2024 р. № 11

2024

СПИСОК АВТОРІВ

Керівник НДР,
завідувач кафедри
д.ю.н., професор

М.С. Городецька
підрозділ 1.3.

Виконавці:

Професор кафедри
доктор юридичних наук, професор

С.А. Федчишин
підрозділ 2.1.

Завідувач кафедри
кандидат юридичних наук, доцент

Р.І. Михайлов;
підрозділ 2.1.

Завідувач кафедри
кандидат педагогічних наук, доцент

А.В. Краснощок
підрозділ 3.1.

Доцент кафедри
кандидат педагогічних наук, доцент

Т.Г. Павлиш
підрозділ 3.2.

Доцент кафедри
доктор філософії

О.Г. Литвиненко
підрозділ 2.2.

Старший викладач
кандидат юридичних наук

О.І. Груздь
підрозділ 1.1.

Викладач

Ю.Л. Єлаєв
підрозділ 1.2.

РЕФЕРАТ

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ У ПРОМИСЛОВИХ РЕГІОНАХ УКРАЇНИ:

Наукова робота складається зі вступу, основної частини, висновків, списку використаних джерел (107 найменувань). Загальний обсяг наукової роботи становить 157 сторінок, з яких основного тексту – 139 сторінок. В роботі є 3 ілюстрації та 1 таблиця.

Ключові слова: протидія злочинності, регіональна злочинність, кримінальні правопорушення у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, кримінальні правопорушення, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря, правоохоронні органи.

Об'єктом дослідження виступають правовідносини, що виникають у процесі протидії злочинності у промислових регіонах України.

Метою дослідження є комплексне дослідження та вдосконалення правового забезпечення протидії злочинності в промислових регіонах України.

Методологічну основу складають наступні методи пізнання: діалектичний; формально-логічні; аналіз; синтез; аксіологічний; системний; функціональний; статистичний; формально-юридичний; метод експертних оцінок та інші методи.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що:

- розглянуто особливості протидії крадіжкам з території промислових підприємств, установ та організацій; забрудненню атмосферного повітря, вчиненому промисловими підприємствами, як один з особливих видів кримінальних правопорушень регіону; приділено увагу питанням взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки і порядку в демографічно-специфічних регіонах; організації та порядку протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотиків, як одного із видів регіональної злочинності; проаналізовано програми професійної підготовки поліцейських з урахуванням особливостей регіонів; розглянуто особливості формування професійної мобільності здобувачів вищої освіти під час підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України.

Основні положення та висновки наукової роботи оприлюднені у одній монографії, 2 наукових статтях у періодичних виданнях, які включено до наукометричних баз Scopus або Web of Science Core Collection, 3 статтях у періодичних фахових виданнях категорії Б, трьох виступах на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних заходах.

Результати наукової роботи можуть бути використані науковій, освітній та практичній діяльності.

Проведене дослідження є завершеною працею, в якій було сформульовано наступні висновки, які спрямовані на удосконалення практичної діяльності та розвиток теоретичних положень.

На основі проведеного дослідження можна рекомендувати вдосконалення навчальних програм для підготовки поліцейських в Україні з акцентом на професійну мобільність, підвищення частки практичної підготовки та впровадження сучасних технологій. Це дозволить сформувати висококваліфікованих і гнучких фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасних викликів і загроз.

Завершенням наукового дослідження є підготовка однойменної монографії з метою отримання нових наукових знань щодо протидії злочинності у промислових регіонах України, розробки пропозицій щодо вирішення окремих проблемних питань правозастосовної діяльності правоохоронних підрозділів, складання пропозицій щодо удосконалення системи підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України.

Керівник НДР
доктор юридичних наук,
професор

Марина ГОРОДЕЦЬКА

ЗМІСТ

ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ.....	8
1.1. Особливості протидії крадіжкам з території промислових підприємств, установ та організацій	8
1.2. Протидія забрудненню атмосферного повітря, вчиненому промисловими підприємствами, як один з особливих видів кримінальних правопорушень регіону.....	22
1.3. Особливості розслідування кримінальних правопорушень у сфері промисловості як підстава для спеціалізації правоохоронних органів.....	48
РОЗДІЛ 2. ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЗУМОВЛЕНИМ ОСОБЛИВОСТЯМИ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА.....	55
2.1. Питання взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки і порядку в демографічно-специфічних регіонах.....	55
2.2. Протидія кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотиків як одного із видів регіональної злочинності.....	77
РОЗДІЛ 3. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ РЕГІОНІВ	97
3.1. Аналіз програм професійної підготовки поліцейських з урахуванням особливостей регіонів.....	97
3.2. Формування професійної мобільності здобувачів вищої освіти під час підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України.....	115
ВИСНОВКИ.....	141
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	145

ВСТУП

Існування держави не можливе без існування злочинності, оскільки остання є соціальним явищем. Злочинність – це історично зумовлене і мінливе соціальне явище, яке проявляє себе у вигляді множинності злочинів, має територіально-часовий та кількісно-якісний вимір.

Регіональна злочинність як системне соціальне явище має цілісну єдність із соціальною системою. Вона корелює із соціально позитивними та негативними явищами, містить у собі загальні та приватні закономірності функціонування у часі та просторі, які проявляються в інтенсивності, динаміці, структурі, географії злочинності тощо. Між ознаками і якостями всіх видів регіональної злочинності існує діалектична єдність. Це кількісно-якісна єдність її стану, структури, динаміки, а також взаємозв'язок між такими ознаками злочинності, як масовість, історична мінливість і соціально-правовий зміст.

Саме через призму територіального виміру злочинності ми можемо встановити найрозповсюдженіші види кримінальних правопорушень на тій чи іншій території. Промисловими регіонами України вважаються Дніпропетровська, Запорізька, Луганська та Донецькі області, однак криміногенна ситуація у більшості із цих областей не може відстежуватися через часткову окупацію області. Дніпропетровська область є одним із густонаселених промислових регіонів України, а у зв'язку із повномасштабним вторгненням населення області суттєво збільшилось через внутрішньо переміщених осіб. З огляду на зазначені обставини зросла кількість вчинених кримінальних правопорушень.

Дослідження окремих питань протидії злочинності у промислових регіонах України є актуальним та очікуваним теоретиками та практичними працівниками.

Дослідження здійснено в межах теми науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ «Протидія

злочинності у промислових регіонах України» (державний реєстраційний номер 0120U105585).

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВOPOPУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗАНИМ ІЗ ДІЯЛЬНІСТЮ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Особливості протидії крадіжкам з території промислових підприємств, установ та організацій

У статті 41 Конституції України закріплено, що « ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Право приватної власності є непорушним»¹. Проте кримінальні правопорушення проти власності є одними з найпоширеніших.

Керуючись нормами ст. 21 Конституції України, в якій зазначено, що «Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними»², тому всі форми власності в Україні користуються рівним захистом.

Кримінальна відповідальність за кримінальні правопорушення проти власності встановлена розділом шостим Кримінального кодексу України, з санкцією за конкретне кримінальне правопорушення незалежно від того, на яку форму власності було скоєне протиправне посягання. Так, кримінальна відповідальність за крадіжку – таємне викрадення чужого майна, передбачена ст. 185 КК України³.

Розрізняють такі види крадіжок:

- залежно від власника і характеру предмета посягання: крадіжки державного, колективного або особистого майна (матеріальних цінностей, вантажів, особистих речей, транспортних засобів тощо);

¹ Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

² Там само.

³ Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

- залежно від способу вчинення і приховання злочину: крадіжки, поєднані з проникненням у житло чи сховище (зі зломом замків і запиральних пристроїв чи без такого); без проникнення, коли потерпілий пускає злодія до свого помешкання, зокрема через зловживання довірою; крадіжки-«підсадки», коли пасажир довіряє своє майно малознайомій особі та ненадовго відлучається; кишенькові крадіжки та ін.;

- залежно від місця реалізації злочинного задуму: крадіжки з приміщень: крамниць, кіосків, складів, готелів, санаторіїв, гардеробів, гуртожитків, квартир, будинків, дач тощо; крадіжки матеріальних цінностей із цехів промислових підприємств, підприємств АПК, комунального господарства та будівельних майданчиків, а також вантажів на залізничному, річковому, морському і повітряному транспорті тощо; крадіжки особистих речей громадян на вокзалах, із купе поїздів та ін.; кишенькові крадіжки на базарах, у громадському транспорті; крадіжки з автоматичних камер зберігання, із транспортних засобів і т. ін.⁴

Основними причинами, що призводять до вчинення крадіжок, є: зниження життєвого рівня населення, безробіття, відсутність регулярних виплат заробітної плати на фоні «фінансової кризи», слабкість соціального захисту населення і, як наслідок, зростання частки незаможних елементів, потенційно готових до скоєння злочинів проти власності, тощо.

Практика свідчить, що розкриття крадіжок залежить від ефективності діяльності слідчих підрозділів, зокрема слідчого (слідчо-оперативної групи), на початковому етапі розслідування, вибору найоптимальніших напрямів розшуку злочинців, встановлення каналів збуту викраденого, місць його зберігання тощо.

⁴ Чалик Ю. С. Крадіжка, як найпоширеніший вид злочинності. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва: міжгалузеві диспути*: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2020. URL: https://openscilab.org/wp-content/uploads/2020/07/suchasni-vikliki-i-aktualni-problemi-nauki-osviti-ta-virobnictva_2020_07_01_tezy.pdf#page=189.

У криміналістичній літературі визначені причини низької ефективності роботи слідчих підрозділів у розкритті крадіжок. Зокрема, недоліки в організації цієї діяльності, низька результативність тактики проведення слідчих дій, вибір помилкових напрямів розслідування, слабка взаємодія слідчих із підрозділами кримінальної поліції, дільничних інспекторів поліції.

Вивчення регіональних особливостей злочинності, як справедливо зазначає С. Мінченко, важливе не лише з точки зору теоретичної кримінології, зокрема для уточнення механізму детермінації злочинності та її змін, а й з практичного боку. Це пов'язано з можливістю обліку регіональних особливостей злочинності та їх причин у процесі диференційованої боротьби з нею в конкретних умовах. Аналіз зазначених особливостей дає можливість встановити закономірності виникнення та існування злочинності в різних за соціально-економічними, соціально-культурними характеристиками регіонах, виділяти в останніх загальне й спеціальне⁵.

Це своєю чергою дає можливість уникнути шаблонності в діяльності правоохоронних органів, підійти більш виважено й диференційовано до програмування, планування й організації запобігання злочинності з урахуванням умов конкретних регіонів. Потрібно відрізнити кримінологічну характеристику регіональної злочинності від характеристики причин та умов, аналізу результатів діяльності правоохоронних органів у регіонах. Ці різновиди кримінологічного аналізу відрізняються між собою за метою, завданням, обсягом вирішуваних питань.

Аналіз структурного розподілу крадіжок по території України (до повномасштабного вторгнення РФ на територію України) свідчить про те, що майже кожна друга крадіжка (або 42%) вчиняється в п'яти великих високоурбанізованих промислових областях Східної України. За даними Офісу Генеральної прокуратури України, кожна десята крадіжка відбувається в Донецькій області або 11,84% з усіх зареєстрованих злочинів, у

⁵ Мінченко С. Методологічні аспекти аналізу злочинності в регіоні *Право України*. 2001. № 4. С. 117.

Дніпропетровській – 10,62%, у Луганській – 6,27%, у Харківській – 6,67% і в Запорізькій області – 6,46%. Тоді як у семи сільськогосподарських областях Західної України вчиняється всього лише 12% крадіжок від усіх зареєстрованих по країні. Наприклад, у Чернівецькій області вчиняється 1,03% крадіжок, у Тернопільській – 0,98%, в Івано-Франківській – 1,06%, у Закарпатській – 1,13%, у Хмельницькій – 2,10%, у Вінницькій – 2,55% і у Львівській – 3,13%. Таким чином, кожна із західних областей створює в 5-10 разів менше навантаження на загальну криміногенну ситуацію в країні, ніж будь-яка зі східних областей України⁶.

Регіональні закономірності злочинності, виявлені в результаті нашого дослідження, характерні не лише для української регіональної системи злочинності, а можуть функціонувати й на глобальному – на рівні інших держав чи їх груп; та на локальному – на рівні міст, районів і вулиць. Наведені дані можуть слугувати теоретичною основою для налагодження систематичного моніторингу злочинності в регіонах України.

Регіональна злочинність являє собою багаторівневу, складну систему, що відрізняється цілісністю своєї структури, ієрархічною підпорядкованістю, взаємозв'язком та взаємообумовленістю структурних елементів. Мінливість елементів системи продукує взаємозалежні зміни кількісних та якісних властивостей як у самій системі, так і в її елементах.

Функціонуванню регіональної злочинності в Україні притаманна низка статистичних закономірностей: нерівномірність розподілу злочинності по території країни; диференційованість показників; стійкість інтенсивності та структури територіального розподілу; стабільність груп регіонів за рівнем кримінальної враженості; синхронність у змінах динамічних рядів злочинності в регіонах країни.

⁶ Офіс Генерального прокурора України. Діяльність. Статистика. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

Закономірності розподілу регіональної злочинності та її видів підпорядковуються формуванню відносно стійких п'яти кримінологічних груп: з дуже високою, високою, середньою, помірною та низькою кримінальною враженістю територій. Найвища їх інтенсивність стабільно фіксується у Донецькій, Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській та Харківській областях.

Характеристику крадіжок становлять дані про підготовку до здійснення крадіжок, способи здійснення й прийоми приховання, сліди, місце і час, предмет злочинного зазіхання, місця збуту викраденого, особистісні властивості суб'єкта злочину та ін. Роль цих даних полягає в тому, що вони дозволяють побачити зв'язки між різними обставинами здійснення злочину і в умовах недоліку вихідної інформації висунути обґрунтовані версії, вибрати оптимальний шлях по встановленню осіб, що зробили крадіжку, встановити місцезнаходження викраденого майна та ін.

Термін «промислове підприємство» охоплює всі підприємства, які відносяться до таких галузей економічної діяльності: добувна промисловість, переробна промисловість, будівництво, електроенергія, газ, водопостачання і санітарне обслуговування, транспорт, склади і служби зв'язку (ст. 1 Конвенції про допомогу у випадках виробничого травматизму в м. Женева від 8 липня 1964 року № 121).

Промислове підприємство – це підприємство, що виробляє промислову продукцію у визначених обсягах згідно з заданою технологією. Зважаючи на викладене, промисловий регіон – це регіон, в якому скупчено промислові підприємства, такими областями в Україні є: Донецька, Дніпропетровська, Запорізька та Луганська.

З огляду на повномасштабне вторгнення РФ у 2022 році на територію України та тимчасову окупацію регіонів, які належать до промислових регіонів, навести коректні статистичні дані щодо крадіжок із території промислових підприємств, установ та організацій, на жаль, немає можливості.

Крадіжка включає значне коло злочинів, які відрізняються предметом посягання, способом вчинення і приховування, місцем реалізації злочинного задуму. Зважаючи на це, крадіжки можна поділити на такі види:

- з приміщень: магазинів, кіосків, складів, санаторіїв, гуртожитків, готелів, квартир, будинків, дач тощо;
- особистих речей громадян у потягах, на вокзалах тощо;
- матеріальних цінностей із цехів промислових підприємств, підприємств агропромислового комплексу, комунального господарства і будівельних майданчиків, а також вантажів на залізничному, річковому, морському і повітряному транспорті;
- кишенькові (у громадському транспорті, на базарах);
- транспортних засобів (автомобілів, мотоциклів, мопедів тощо).

Криміналістична характеристика має важливе значення для вирішення широкого кола питань теорії і практики розкриття та розслідування злочинів, зокрема для деталізації обставин, що підлягають встановленню у кримінальних провадженнях, а також ефективних засобів вирішення цього завдання.

Отже, для методики розслідування окремих категорій злочинів важливі як обставини, що підлягають доказуванню, так і криміналістична характеристика злочинів. Предмет доказування є початковою базою для визначення компонентів криміналістичної характеристики злочинів. Водночас елементи криміналістичної характеристики наповнюють предмет доказування з певної категорії злочинів конкретним змістом.

Розробляючи методи вивчення особи злочинця, вчені не обмежуються кримінально-правовими чи соціологічними дослідженнями. Тут ураховують також психологічні, педагогічні й інші знання, які допомагають визначити мотиви та мету вчинення злочину, а також засоби впливу на особу злочинця.

У діяльності правоохоронних органів зважають на кримінально-правові, кримінально-процесуальні й пенітенціарні характеристики особи злочинця⁷.

Зокрема, вчені виокремлюють такі групи елементів структури особи злочинця:

1. Соціально-демографічні ознаки – стать, вік, соціальне, сімейне та посадове становище, професійна належність, рівень матеріальної забезпеченості, наявність або відсутність постійного місця проживання тощо.

2. Кримінально-правові ознаки, притаманні лише злочинцям. Це дані про вид учиненого злочину, його мотив, форму вини, одноособовий чи груповий характер злочинної діяльності. У цих ознаках відображено характеристики, властивості злочинності, її окремих видів (груп), а також конкретних злочинів.

3. Моральні риси та психологічні особливості, що відображають суб'єктивний світ злочинця. Вказана група ознак охоплює такі підвиди: мотиваційна сфера (потреби й потяги, інтереси, мотиви), нормативні характеристики свідомості (погляди, переконання, ціннісні орієнтації). Психологічні особливості аналізують у контексті інтелектуальної, емоційної, вольової та інших сфер⁸.

Криміналістичну характеристику крадіжок становлять дані про підготовку до здійснення крадіжок, способи здійснення й прийоми приховання, сліди, місце і час, предмет злочинного зазіхання, місця збуту викраденого, особистісні властивості суб'єкта злочину та ін. Роль цих даних полягає в тому, що вони дозволяють побачити зв'язки між різними обставинами здійснення злочину і в умовах недоліку вихідної інформації висунути обґрунтовані версії, вибрати оптимальний шлях щодо встановлення

⁷ Груздь О. І. Кореляційні зв'язки особи злочинця та особи потерпілого при вчиненні умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2017. С. 747–749.

⁸ Кримінологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Нац. акад. упр., 2010. С. 81.

осіб, які вчинили крадіжку, встановити місцезнаходження викраденого майна та ін. Аналіз наукових поглядів на криміналістичну характеристику свідчить про те, що серед науковців немає єдиної думки про її структуру та зміст.

У той же час узагальнення цих поглядів дає змогу встановити, що до її елементів відносять:

- 1) дані про потерпілу особу;
- 2) спосіб підготовки, вчинення і приховування злочину;
- 3) типові джерела матеріально-фіксованої інформації;
- 4) типові джерела ідеальної інформації;
- 5) дані про особу злочинця;
- 6) типові мотиви і цілі вчинення злочину.

За словами Б. Головкіна, запобігання злочинам – це комплекс заходів впливу на причини та умови злочинної поведінки, спрямований на обмеження їх дії та усунення⁹. Ми поділяємо такий підхід автора та беремо його за основу при розгляді запобіжних заходів у межах цього дослідження. У науковій літературі зазначається, що основними цілями загальносоціального запобігання злочинності є подолання або обмеження криміногенних суперечностей у суспільстві, поступове викорінення негативних явищ і процесів, створюваних політичними, економічними, ідеологічними, психологічними та іншими чинниками, виникнення і дії криміногенного потенціалу в суспільстві¹⁰.

Особливість загальносоціального запобігання науковці вбачають у тому, що соціально-економічні та культурно-виховні заходи впроваджуються насамперед заради розвитку й удосконалення суспільних відносин, а також побічного усунення або обмеження детермінант злочинності. За своїм змістом загальносоціальне запобігання – це результат продуманої соціальної політики,

⁹ Головкін Б.М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184.

¹⁰ Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право.

соціальна реакція держави і суспільства на злочинність. Воно створює соціально-економічні й культурно-виховні підвалини для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного та індивідуального запобігання злочинам⁹.

Важливе місце серед елементів криміналістичної характеристики крадіжок займає обстановка, в якій готуються і вчиняються ці злочини. В обстановку включаються місце і час вчинення крадіжок. Місце вчинення у більшості випадків обмежено невеликою площею (ділянка місцевості, приміщення тощо). Щодо даних про час скоєння крадіжок, то питома вага їх у загальній кількості злочинів, що вчиняються у святкові і вихідні дні, дещо нижча, ніж в інші дні тижня¹¹.

Спосіб вчинення кримінального правопорушення є основним елементом криміналістичної характеристики, оскільки об'єднує одним задумом систему дій щодо приготування, вчинення і приховання злочину. У криміналістичній характеристиці крадіжок важливе місце займають дані про типові сліди та інші джерела.

Механізм слідоутворення під час вчинення крадіжки зумовлюється характером взаємодії злочинця з навколишньою матеріальною обстановкою. Особа злочинця в криміналістичній характеристиці крадіжок також займає важливе місце.

Злочинців, які вчинили крадіжки, можна умовно поділити на дві групи:

- особи зі стійкою антисуспільною установкою, які вчиняють крадіжки великої кількості предметів і добре продуманим способом;

– особи, що вчинили крадіжку у зв'язку з виникненням певних конкретних обставин.

Об'єктом нашого дослідження є протидія крадіжкам із території промислових підприємств, установ та організацій; зазвичай особою-злочинцем є працівники даних підприємств, установ та організацій.

¹¹ Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. Київ, 2005. С. 384.

Питання крадіжки складне й багатопланове, тому почнемо з визначення його видів:

- крадіжка особистих речей працівників. Один із найнебезпечніших різновидів, на боротьбу з яким колектив витрачає свій час та енергію, замість концентрації на роботі. Колеги починають підозрювати один одного, що негативно відбивається на атмосфері в компанії;

- крадіжка майна компанії. Досить поширене явище в багатьох сферах бізнесу. Працівників спокушає легкий доступ до ресурсів фірми, з якими їм безпосередньо доводиться працювати. Крадуть майже все, починаючи від цвяхів і бензину, закінчуючи грошима, якщо людина працює саме з ними;

- крадіжка у клієнтів і партнерів компанії. Від цього страждає репутація підприємства. До нього знижується довіра і втрачаються позиції на ринку. А в умовах сучасної економіки це легко може призвести до банкрутства;

- крадіжка даних. Втрата інформації, особливо якщо вона містить комерційну таємницю, – це навіть гірше, ніж крадіжка майна. Працівник може завантажити й продати базу даних клієнтів чи контрагентів, скопіювати важливі документи, допомогти конкурентам у боротьбі за проекти, що призводить до втрати прибутку й репутації.

Протидія крадіжкам з підприємств, установ та організацій розпочинається насамперед з кадрових підрозділів, при підборі працівників для працевлаштування та проведення відповідних інструктажів.

Цей захід потрібно вживати не лише до осіб, які претендують на посади, віднесені до матеріально-відповідальних, але й до менеджерів середньої та нижньої ланок, робочих посад, системних адміністраторів тощо.

Наприклад, наразі в багатьох компаніях розроблені внутрішні нормативні документи, які дають змогу застосовувати поліграф із метою «відсіяти» претендентів на певні посади, схильних до крадіжок.

Детектор брехні також можна застосовувати й до тих працівників, щодо яких проводиться службове розслідування за фактом крадіжок майна компанії.

Також внутрішніми нормативними документами необхідно врегулювати питання аудіо- та відеоконтролю за місцями обігу товарно-матеріальних цінностей, питання огляду працівників та їхніх особистих речей охорони компанії.

Вивчення регіональної злочинності є одним із перспективних напрямів для отримання нових наукових кримінологічних знань про територіальну специфіку злочинності, її закономірності, регіональні схожості та відмінності, особливості детермінації і можливості у запобіганні.

На прикладі Криворізького району Дніпропетровської області необхідно зазначити, що на цій території більшість промислових підприємств належать до добувної промисловості та хімічного комплексу. Наведемо приклади найбільших підприємств за кількістю осіб, які на них працюють:

ВАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» (колишня — «Криворіжсталь»; засноване 1931 року) (22000 робочих місць);

ВАТ «Північний гірничо-збагачувальний комбінат» (6400 робочих місць);

ВАТ «Південний гірничо-збагачувальний комбінат» (6200 робочих місць);

ВАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат» (5200 робочих місць);

ВАТ «Інгулецький гірничо-збагачувальний комбінат» (3100 робочих місць);

ВАТ «Криворізький завод гірничого машинобудування» (1200 робочих місць);

Криворізький цементний завод (1000 робочих місць);

ВАТ «Промислово-виробниче підприємство Кривбасвибхупром» (1000 робочих місць).

Однак, враховуючи те, що крадіжки на підприємствах мають тенденцію до збільшення, слід зазначити, що пов'язано це з кількома факторами, зокрема низьким соціально-побутовим рівнем населення, великими територіями

підприємств і недостатньою кількістю охоронців для забезпечення належного рівня безпеки. Аналіз судових рішень показує, що крадіжки є доволі поширеним кримінальним правопорушенням, а певні об'єкти є найбільш привабливими для злочинців. Оскільки кількість таких злочинів зростає, необхідно вдосконалювати систему безпеки на підприємствах та вживати заходів для запобігання крадіжкам, особливо з огляду на специфіку об'єктів, які найчастіше стають мішенню.

Так, 11 червня 2024 року Жовтневий районний суд Кривого Рогу виніс вирок щодо визнання винуватості осіб, які 30.04.2024 року близько 10:00 години, співучасники злочину ОСОБА_4 та невстановлена досудовим розслідуванням, реалізуючи злочинний умисел, спрямований на таємне викрадення чужого майна і обернення його на свою користь, діючи за попередньою змовою з корисливих мотивів в умовах воєнного стану, перебуваючи на території Глеюватського кар'єру ПрАТ «ЦГЗК» у Покровському районі міста Кривого Рогу Дніпропетровської області, шляхом вільного доступу з використанням заздалегідь заготовленої ножівки з нефункціонуючої електроопори відокремили, тим самим таємно викрали, брут алюмінію у вигляді дроту загальною довжиною 65 метрів та загальною вагою 24,635 кг, ринкова вартість якого згідно з висновком експерта судової товарознавчої експертизи № 1867 від 22.05.2024 року складає 934,16 гривень без урахування ПДВ, який належить ПрАТ «ЦГЗК»¹².

19 квітня 2023 року Жовтневий районний суд Кривого Рогу виніс вирок щодо визнання винуватості особи, яка 20.05.2021 року близько 15:30 години ОСОБА_3 разом із особою, матеріали стосовно якого виділені в окреме провадження, реалізуючи злочинний умисел, спрямований на таємне викрадення чужого майна і обернення його на свою користь, діючи з корисливих мотивів, прибули на негороджену ділянку місцевості,

¹² Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 11 червня 2024. Справа № №212/5354/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/119635009>

розташовану по вул. Монастирська, 11 Покровського району міста Кривого Рогу, яка являє собою ділянку експлуатації та ремонту залізничного транспорту шахти імені Фрунзе ПрАТ «СУХА БАЛКА», де шляхом вільного доступу підняли з поверхні землі брухт чорних металів, вид 501, вагою 0,065 т та канат сталевий, вид 502, вагою 0,065 т, що перебувають на бухгалтерському обліку ПрАТ «СУХА БАЛКА», загальна ринкова вартість яких, згідно висновком судово-товарознавчої експертизи, складає 696,58 гривень, та помістили на два велосипеди, на яких вони прибули¹³.

Також 12 квітня 2022 року Жовтневий районний суд Кривого Рогу виніс вирок щодо визнання винуватості особи. Так, 08.02.2022, приблизно о 11 год співучасники злочину ОСОБА_3 та ОСОБА_5 пройшли на територію ПДК Глеюватського кар'єру ПрАТ «ЦГЗК», розташованої в Покровському районі м. Кривого Рогу Дніпропетровської обл., таким чином, вільно проникли на цю територію, де помітили металеву рейку.

Після чого, діючи з корисливих мотивів, реалізуючи свій злочинний умисел, спрямований на таємне викрадення чужого майна і обернення його на свою користь, за допомогою невстановленого під час досудового розслідування знаряддя злочину шляхом вільного доступу, ОСОБА_3 та ОСОБА_5 таємно викрали металеву рейку, яка згідно з наданими документами ПрАТ «ЦГЗК», являє собою сталевий негабаритний лом (вид №500) в кількості 389,28 кілограм, який належить ПрАТ «ЦГЗК», загальна вартість якого, згідно з висновком судово-товарознавчої експертизи №2737 від 22.02.2022, становить 3172,63 грн, завдаючи потерпілому ПрАТ «ЦГЗК» майнової шкоди на вищевказану суму, яку, помістивши на причіп автомобіля марки «Москвич 408» державний номер «НОМЕР_1», намагалися вивезти з території ПДК Глеюватського кар'єру ПрАТ «ЦГЗК», однак не довели вказаний злочин до кінця з причин, що не залежали від їх волі, оскільки при

¹³ Вирок Жовтневого районного суду м. кривого Рогу від 19 квітня 2023. Справа №212/4652/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110307055>

спробі вивозу викраденого майна із вказаної території були викриті охоронцями¹⁴.

Таким чином, крадіжка металобрухту з підприємств є серйозним злочином, який завдає значної шкоди як економіці, так і функціонуванню промислових об'єктів. Втрата металобрухту може призводити до порушення виробничих процесів, збільшення витрат на відновлення матеріальних ресурсів, а також створює ризики для безпеки підприємств.

Основними причинами крадіжки металобрухту є легкість збуту викраденого металу та недостатній контроль за пунктами прийому металобрухту, що своєю чергою стимулюють злочинну діяльність. На сьогодні потрібно посилення законодавчого регулювання ринку металобрухту, що допоможе знизити попит на незаконно добутий метал.

Важливо також проводити профілактичну роботу серед працівників підприємств, підвищуючи їхню обізнаність про наслідки крадіжок і покарання за подібні правопорушення, а також забезпечити соціальну підтримку вразливих груп населення, що може зменшити кількість випадків злочинів.

Отже, необхідно зазначити, що крадіжки з промислових підприємств, установ та організацій є значною проблемою для економіки, оскільки вони завдають серйозних збитків і можуть призводити до зупинки виробничих процесів. Найчастіше об'єктами злочинів стають матеріальні ресурси, технічне обладнання та металобрухт. Основною причиною крадіжок є слабка система охорони на багатьох підприємствах. Великі площі територій, обмежений штат охоронців та недостатньо ефективні технічні засоби захисту, такі як відеоспостереження та системи сигналізації, також створюють сприятливі умови для злочинців.

Важливою складовою ефективної протидії крадіжкам є тісна співпраця підприємств із правоохоронними органами, зокрема регулярний обмін

¹⁴ Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 12 квітня 2022. Справа №212/1815/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103919416>

інформацією про можливі загрози, проведення профілактичних заходів та швидке реагування на випадки правопорушень.

Підприємства повинні вдосконалювати внутрішні процедури контролю за рухом матеріальних ресурсів, що дозволить знизити ризики внутрішніх крадіжок. Це може включати системи електронного обліку та контролю за транспортуванням і зберіганням майна. Інформування працівників про правові наслідки крадіжок та важливість дотримання внутрішніх правил допоможе запобігти правопорушенням на підприємствах. Важливо також забезпечити надійну систему мотивації працівників, щоб знизити ризик їхньої участі в таких злочинах.

1.2. Протидія забрудненню атмосферного повітря, вчиненому промисловими підприємствами, як один з особливих видів кримінальних правопорушень регіону

Розглянемо природничі та економіко-географічні основи визначення кримінальних правопорушень, що пов'язані із забрудненням атмосферного повітря.

Атмосферне повітря є сферою науковою пізнання багатьох систем знань. Так, оскільки атмосферне повітря є природною субстанцією, очевидно, що воно в багатьох аспектах вивчається такими природничими дисциплінами, як хімія та фізика, біологія та географія. У вимірі хімії вивчається передусім склад атмосферного повітря, яке являє собою впорядковану сукупність різних речовин (азот, гідроген, кисень, метан та інші гази), які є окремими хімічними елементами міжнародної періодичної таблиці. У вимірі фізики атмосферного повітря характеризується певними обсягом, масою, густиною, тиском, температурою, агрегатним станом (у сучасній фізиці загально визнаною є теза про те, що атмосферне повітря є газом, тобто має газоподібний агрегатний стан). З точки зору біології атмосферне повітря є умовою для існування живих організмів. Так, на думку деяких учених-біологів, для живої природи

характерними є такі три процеси: дихання, харчування, розмноження. Тобто у цьому разі дихання як першочерговий процес є умовою для харчування, розмноження. І, як наслідок, дихання є умовою не лише для харчування та розмноження, але й для росту та руху більш складних живих організмів (зокрема людини).

Зауважимо, що атмосферне повітря (як певна природна субстанція, що дала початок життя у звичайному розумінні цього слова, як панування на планеті Земля рослин, грибів, тварин) виникло в період докембрійського (криптозойського) еону й саме в той час структура газів в атмосферному повітрі почала поступово (протягом мільйонів і мільярдів років) досягати сьогоденного співвідношення (передусім щодо кисню як основи для зародження, еволюції та існування сучасного життя на планеті Земля). Ця подія в геології має назву «Киснева катастрофа» або «Велике окиснення» та відбулася близько 2,45 мільярдів років тому, тобто на початку протерозойської ери. Більш детальний опис цієї геологічної події (зокрема, її умови, наслідки, окремі етапи тощо) є сферою дослідження природничих наук.

Суттєвим аспектом для наукового пізнання кримінально-правової охорони атмосферного повітря в Україні є розгляд географічних та економічних основ вказаного питання. Передусім із урахуванням того, що станом на сьогодні значна кількість промислових підприємств, які є реальними або потенційними «забруднювачами» атмосферного повітря, територіально розміщуються в Дніпровсько-Запорізькому економічному районі. Так, у географічному вимірі Дніпровсько-Запорізький економічний район знаходиться у центральній та південно-східній частинах України.

Щодо географічних та економічних основ юридичної специфіки кримінальних правопорушень, які посягають на суспільні відносини у сфері охорони атмосферного повітря в Дніпровсько-Запорізькому економічному районі, необхідно звернути увагу на те, що під Дніпровсько-Запорізьким економічним районом розуміється економічний район, який територіально

охоплює собою дві області, а саме: Дніпропетровську область (центральна частина України) та Запорізьку область (південно-східна частина України).

Станом на сьогодні великі промислові підприємства у Дніпровсько-Запорізькому економічному районі мають наступну специфіку.

По-перше, частина підприємств перебуває під тимчасовою окупацією (населені пункти центральної та південної частини Запорізької області). Таким чином, на вказаних підприємства окупаційні війська можуть вчиняти дії, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря. Наприклад, використання виробничих потужностей промислового підприємства без відповідних очисних фільтрів. При цьому вказані фільтри з очистки промислових відходів (зокрема газоподібних викидів у атмосферу) незаконно вивезені на територію держави-агресора.

По-друге, віддаленість від моря. Так, станом на тепер вихід до моря тільки через порти Півдня України в містах Одеса та Миколаїв. Унаслідок чого у випадках переміщення промислової продукції на великі відстані існує ризик забруднення атмосферного повітря. У випадку перевезення руди з великою концентрацією урану, що видобувається на Східному гірничо-збагачувальному комбінаті (місто Жовті Води в Дніпропетровській області).

По-третє, обстріл території економічного району (зокрема території великих промислових підприємств) ворожими військами держави-окупанта. Особливо вказаний факт стосується підприємств міста Запоріжжя та підприємств, що розташовані на березі ріки Дніпро (зокрема, у місті Нікополь Дніпропетровської області), внаслідок чого спричиняється знищення та пошкодження інфраструктури заводів та фабрик. Що своєю чергою викликає забруднення атмосферного повітря. Наприклад, через витік таких газів, як метан, етан, азот, аміак, хлор.

По-четверте, велика кількість підприємств видобувної (передусім шахти) та переробної промисловості (передусім гірничо-збагачувальні комбінати), що забруднюють або потенційно можуть забруднити атмосферне повітря. В деяких випадках й інші підприємства переробної промисловості

можуть суттєво забруднювати атмосферне повітря. Наприклад, паління залишків резини на машинобудівному підприємстві; аварія, нещасний випадок, пожежа на підприємстві хімічної промисловості, внаслідок чого розгерметизовано сховище, в якому знаходився газ – фреон, який виділився назовні та забруднив атмосферне повітря біля цього виробничого комплексу.

По-п'яте, неналежне використання наявних виробничих потужностей, які використовують у технологічному процесі речовини, що забруднюють або можуть забруднити атмосферне повітря, а саме – використання вказаних виробничих потужностей, в яких закінчився встановлений термін безпечної експлуатації, через що створюється або підвищується ризик аварій, пожеж, нещасних випадків на території відповідного промислового об'єкта.

По-шосте, зазначаємо, що кримінальні правопорушення, пов'язані із забрудненням атмосферного повітря, як правило, вчиняють у первинному або вторинному секторі економіки. І майже не вчиняються у третинному секторі економіки.

Так, під первинним сектором економіки розуміється видобувна промисловість. У контексті Дніпровсько-Запорізького промислового регіону – це шахти та кар'єри з видобутку корисних копалин (зокрема залізних, марганцевих, поліметалевих руд, а також уранових руд) закритим та відкритим способом відповідно. У такому разі є очевидним, що під час видобутку корисних копалин дрібні частинки (пил) речовин, що видобуваються, розсіюються в повітрі, внаслідок чого змінюється фізико-хімічний стан атмосферного повітря. Як приклад, можна навести смог у великих промислових містах, а за відсутності смогу – підвищену загазованість атмосферного повітря у вказаних населених пунктах і на прилеглих до них приміських територіях.

Своєю чергою під вторинним сектором економіки необхідно розуміти переробну промисловість. У контексті Дніпровсько-Запорізького промислового (економічного) регіону – це гірничозбагачувальні комбінати (ГЗК), а саме: Південний ГЗК, Новокриворізький ГЗК, Центральний ГЗК,

Північний ГЗК, що розташований у місті Кривий Ріг Дніпропетровської області, Східний ГЗК, що розташований у місті Жовті Води Дніпропетровської області, металопрокатні та металообробні заводи та фабрики (зокрема Нікопольський завод феросплавів, металургійний комбінат, металургійне та металопрокатне підприємство «ArcelorMittal Кривий Ріг» у складі міжнародної корпорації «ArcelorMittal»). Колишні назви цього підприємства – Криворізький металургійний комбінат «Криворіжсталь», Криворізький металургійний завод), машинобудівні заводи (особливо в містах Дніпро та Запоріжжя), підприємства хімічної промисловості, а також заводи у сфері будівельної промисловості (наприклад, цементні заводи). У цьому секторі економіки досить часто значне забруднення атмосферного повітря спричиняється внаслідок виробничих аварій та вибухів на переробних підприємствах важкої промисловості.

У найбільш узагальненому вигляді під третинним сектором економіки розуміється сфера транспорту, зв'язку, торгівлі, сфери послуг, а також сфера наукових розробок та інноваційних технологій. Як приклад, забруднення атмосферного повітря відбувається внаслідок: 1) перевезення металевих руд (зокрема уранових) у відкритому кузові автомобіля, у відкритому товарному вагоні залізничного транспорту; 2) витік в атмосферне повітря шкідливих хімічних речовин з наукових лабораторій тощо. У випадку забруднення атмосферного повітря внаслідок негативних факторів у третинному секторі економіки простежуються такі закономірності: 1) тенденція до збільшення різноманіття випадків забруднення атмосферного повітря через збільшення типів та кількості наукових розробок у постіндустріальному суспільстві; 2) відносно невелика шкода у сфері забруднення атмосферного повітря через застосування різних технологічних заходів щодо запобігання аваріям та нещасним випадкам у всіх сферах третинного сектору економіки.

Зупинимось на юридичних основах визначення кримінальних правопорушень, що пов'язані із забрудненням атмосферного повітря.

У правознавстві питання щодо охорони атмосферного повітря вивчаються переважно в межах конституційного та екологічного права.

Так, частиною 1 статті 13 Конституції України¹⁵ встановлено, що Земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією.

Тобто в даному випадку атмосферне повітря є одним із видів природних ресурсів та одним із об'єктів права власності українського народу. Одночасно з цим зазначимо, що відповідно до положень частини 2 статті 13 Конституції України встановлено таке юридичне поняття, як природні об'єкти права власності народу¹⁶. Вбачається, що в цьому разі атмосферне повітря може розглядатися, зокрема, у вимірі природних об'єктів права власності народу.

Зазначена вище юридична специфіка атмосферного повітря зумовлює особливості його правового регулювання як у сфері приватного права, так і у сфері публічного права (до якої належить конституційне право, адміністративне право, екологічне право, кримінальне право).

Зауважимо, що в конституційному праві питання правового регулювання атмосферного повітря мають науковий взаємозв'язок з принципом забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України (частина 1 статті 16 Конституції України) та суб'єктивним правом людини на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди (частина 1 статті 50 Конституції України)¹⁷.

¹⁵ Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

¹⁶ Там само.

¹⁷ Конституція України: Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

Заразом питання кримінально-правової охорони атмосферного повітря досліджується в царині кримінального права. Зокрема, Особлива частина Кримінального Кодексу України (далі – КК України) передбачає Розділ VIII Кримінальні правопорушення проти довкілля¹⁸.

Так, положення статті 241 КК України передбачають кримінальну відповідальність за скоєння такого діяння, як забруднення атмосферного повітря¹⁹.

Так, **об'єктом вказаного кримінального правопорушення** є суспільні відносини у сфері охорони атмосферного повітря. Звертаємо увагу на те, що суспільні відносини у сфері охорони атмосферного повітря є основним (безпосереднім) об'єктом кримінального правопорушення як один із різновидів родового об'єкта кримінального правопорушення, яким є суспільні відносини у сфері довкілля.

Предметом кримінального правопорушення є атмосферного повітря як природна субстанція.

З метою більш глибокого теоретичного пізнання суспільних відносин у галузі охорони атмосферного повітря як об'єкта кримінального правопорушення проти довкілля та як предмета кримінального правопорушення, нижче наводимо приклади, що стосуються саме вказаного питання.

Так, на території Дніпропетровської та Запорізької областей розміщується велика кількість промислових підприємств, а саме: підприємства гірничо-видобувної галузі; чорної та кольорової металургії; важкого машинобудування; хімічної галузі (з виготовлення резини, ліків, мінеральних добрив тощо); будівельної галузі та виробництва будівельних матеріалів (цемент, шифер, шлакоблок, цегла, бітум, асфальт, церезит, бетон залізобетон, плитка з оздоблення тротуарів тощо). Тому для гарантування

¹⁸ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

¹⁹ Там само.

дотримання законних екологічних прав громадян України – мешканців центральних областей України вкрай чутливим є питання безпечного навколишнього природного середовища. Одним із елементів якого є саме атмосфера, атмосферне повітря, котре має характеризуватися такою ознакою, як безпечність.

У зв'язку з тим, що норми частини 1 статті 1 Кримінального Кодексу України в якості однієї із царин свого юридичного регулювання визначають, зокрема, правове забезпечення охорони довкілля від кримінально-протиправних посягань, правове забезпечення охорони атмосферного повітря має суттєве значення для звичайного та екологічно безпечного життя людини²⁰.

Одночасно з цим, станом на сьогодні, актуальним питанням у теорії кримінального права є питання про суспільні відносини в галузі охорони атмосферного повітря як об'єкт кримінального правопорушення проти довкілля. Передусім питання про суспільні відносини у зазначеній галузі як про основний (безпосередній) об'єкт кримінального правопорушення. Вказане питання набуває особливого доктринального значення в розумінні норм статті 241 КК України, котрі передбачають кримінальну відповідальність за вчинення такого кримінального правопорушення, як забруднення атмосферного повітря. Необхідно зауважити, що суспільні відносини в галузі охорони атмосферного повітря як об'єкт кримінального правопорушення, окрім норм Кримінального Кодексу України, врегульовані, зокрема, приписами Закону України «Про охорону атмосферного повітря». Так, норми статті 2 вказаного Закону України прямо передбачають дефініцію – відносини в галузі охорони атмосферного повітря. У зв'язку з цим зазначаємо, що безпосередній текст диспозиції норм частини 1 статті 241 КК України і назва вказаної кримінально-правової норми встановлюють юридичну дефініцію – атмосферне повітря. Внаслідок чого є можливим розглядати власне

²⁰ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

атмосферне повітря саме як предмет кримінального правопорушення, передбаченого приписами частин 1 та 2 статті 241 КК України. При тому, що суспільні відносини в галузі охорони атмосферного повітря будуть становити саме основний (безпосередній) об'єкт кримінального правопорушення відносно суспільно небезпечних діянь, передбачених положеннями частин 1 та 2 статті 241 КК України²¹.

Із урахуванням того, що суспільні відносини в галузі охорони атмосферного повітря є об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених положеннями частин 1 та 2 статті 241 КК України, вищевказані суспільні відносини у розумінні класифікації об'єкта кримінального правопорушення за горизонталлю мають розглядатися саме в якості основного (безпосереднього) об'єкта кримінального правопорушення, котрий визначений найбільш точно в межах суспільних відносин у сфері охорони довкілля, які в даному випадку є родовим об'єктом усіх кримінальних правопорушень проти довкілля²².

Особливістю **об'єктивної сторони кримінального правопорушення**, яке передбачене частиною 1 статті 241 КК України, є те, що воно належить до категорії кримінальних правопорушень з матеріальним складом і одночасно кримінальним правопорушенням-деліктом поставлення в небезпеку.

При цьому з об'єктивної сторони, кримінальне правопорушення характеризується діянням у вигляді забруднення або іншою зміною природних властивостей атмосферного повітря – внаслідок порушення спеціальних правил, та наслідками у вигляді створення небезпеки для життя, здоров'я людей чи довкілля.

Вбачається, що під спеціальними правилами у положеннях частини 1 статті 241 КК України необхідно розуміти приписи Закону України «Про охорону атмосферного повітря» та інших законодавчих актів у сфері екологічного права.

²¹ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

²² Там само.

Як знаряддя кримінального правопорушення в даному випадку будуть розглядатися речовини, відходи або інші матеріали промислового чи іншого виробництва, котрі є шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля. Вирішення питання про те, чи є конкретні речовини, відходи або інші матеріали промислового чи іншого виробництва шкідливими для життя, здоров'я людей або для довкілля є сферою судово-хімічної експертизи.

Суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – характеризується виною у формі умислу або необережності.

Одночасно звертаємо увагу на те, що хоча в тексті диспозиції частини 1 статті 241 КК України немає вказівки на форму вини, водночас форма вини буде врахована під час вирішення питання про призначення покарання за вчинене кримінальне правопорушення. Також у цьому разі є можливим обговорювати питання про наявність подвійної (змішаної) форми вини стосовно діяння, котре передбачено приписами частини 2 статті 241 КК України щодо суб'єктивного ставлення винного до суспільно небезпечних наслідків своїх діянь у вигляді загибелі людей або інших тяжких наслідків. Вбачається, що в такому разі суб'єктивне ставлення до наслідків виражається виключно у необережній формі вини (стаття 25 КК України), а суб'єктивне ставлення до діяння може виражатися в умисній формі вини (стаття 24 КК України).

Суб'єкт кримінального правопорушення – загальний, тобто фізична осудна особа, яка на момент скоєння діяння досягла 16-ти річного віку. При цьому, звертаємо увагу на те, що приписи частини 1 та 2 статті 241 КК України прямо не вказують на спеціального суб'єкта кримінального правопорушення²³.

Складемо юридичну характеристику кваліфікованого складу кримінального правопорушення.

²³ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

Кваліфікований склад вказаного кримінального правопорушення, передбачений частиною 2 стаття 241 КК України, являє собою кримінальне правопорушення з матеріальним складом.

У даному випадку суспільно-небезпечними наслідками є загибель людей або інші тяжкі наслідки. Так, під загибеллю людей слід розуміти спричинення смерті одній людині або більшій кількості людей. Під іншими тяжкими наслідками слід розуміти довготривале та на значній території забруднення атмосферного повітря, тяжкі тілесні ушкодження спричинені одній людині або більшій кількості людей, матеріальна шкода в особливо великому розмірі тощо.

Звертаємо увагу на те, що для кримінального правопорушення, передбаченого частиною 2 стаття 241 КК України, характерним є наявність поряд з основним (безпосереднім) об'єктом додаткового обов'язкового об'єкта кримінального правопорушення у вигляді суспільних відносин у сфері забезпечення права людини на життя та здоров'я, суспільних відносин у сфері забезпечення права власності.

Зазначаємо, що кримінальні правопорушення, передбачені нормами частин 1 та 2 статті 241 КК України за ознакою ступеня тяжкості (суспільної небезпечності), відносяться до категорії – злочини (частина 3 статті 12 КК України), вид злочину – нетяжкий злочин (частина 4 статті 12 КК України)²⁴.

Розглянемо суспільні відносини у сфері охорони атмосферного повітря у вимірі додаткового об'єкта кримінального правопорушення.

Питання щодо суспільних відносин у сфері охорони атмосферного повітря може розглядатися у розумінні додаткового обов'язкового об'єкта кримінального правопорушення у кримінальних правопорушеннях, які посягають на суспільні відносини у сфері миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Так, у разі вчинення такого кримінального правопорушення, як екоцид (ст. 441 КК України) основним (безпосереднім)

²⁴ Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини у сфері миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Водночас, із урахуванням змісту приписів ст. 441 КК України, котрі прямо передбачають, зокрема, таке суспільно небезпечне діяння, як отруєння атмосфери, вбачається, що у цьому разі законодавець чітко визначив предмет кримінального правопорушення у виді атмосферного повітря, додатковий обов'язковий об'єкт кримінального правопорушення у виді суспільних відносин у сфері охорони атмосферного повітря як юридичні ознаки об'єкта кримінального правопорушення. Вказане питання є актуальним в умовах воєнного стану у зв'язку з можливістю застосування державою-агресором проти України хімічної зброї, через що може бути спричинене отруєння атмосферного повітря хімічними речовинами. Вбачається, що в тому разі, коли отруєння атмосферного повітря спричиняється внаслідок вчинення інших кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, наприклад, унаслідок застосування зброї масового знищення, в такому разі суспільні відносини у сфері охорони атмосферного повітря можуть розглядатися як додатковий факультативний об'єкт кримінального правопорушення, оскільки вказівка на атмосферне повітря прямо відсутня в тексті норм відповідної статті Особливої частини КК України. Проте суспільним відносинам у сфері атмосферного повітря завдається шкода внаслідок скоєння таких кримінальних правопорушень.

Одночасно з цим необхідно звернути увагу акцентувати на питанні щодо суспільних відносин у сфері охорони атмосферного повітря у вимірі додаткового факультативного об'єкта кримінального правопорушення. Так, при науковому дослідженні кримінальних правопорушень проти громадської безпеки необхідно звернути увагу на ті кримінальні правопорушення, які мають своїм предметом або знаряддям радіоактивні матеріали різних видів (ст. 261 КК України (у частині нападу на об'єкти, котрі містять радіоактивні матеріали, речовини та предмети), ст. 262 КК України (у частині незаконного заволодіння радіоактивними матеріалами), ст. 265 КК України, ст. 267 КК

України (у частині порушення правил поводження з радіоактивними матеріалами), 267-1 КК України), або посягають на пожежну та техногенну безпеку як на підвид громадської безпеки, а також у кримінальному правопорушенні, передбаченому нормами ст. 265-1 КК України, радіоактивні матеріали можуть вважатися додатковим факультативним об'єктом кримінального правопорушення. Так, у цьому разі суспільні відносини у сфері громадської безпеки є можливим розглядати як основний (безпосередній) об'єкт кримінального правопорушення.

Також слід зазначити, що названий вище додатковий факультативний об'єкт кримінального правопорушення можливо розглядати в розумінні кримінальних правопорушень проти безпеки виробництва, в даному випадку є очевидним те, що найбільшою мірою спричинити шкоду атмосферному повітрю таке кримінальне правопорушення, як порушення правил ядерної та радіаційної безпеки. В інших кримінальних правопорушеннях проти безпеки виробництва суспільні відносини у сфері охорони атмосферного повітря також можуть виступати в якості додаткового факультативного об'єкта кримінального правопорушення. Проте в такому разі негативний вплив на атмосферне повітря є менш інтенсивним та менш тривалим.

При цьому, суспільні відносини у сфері безпеки виробництва є можливим розглядати як основний (безпосередній) об'єкт кримінального правопорушення.

Кримінологічні та криміналістичні аспекти дослідження забруднення атмосферного повітря.

У кримінологічному вимірі слід зазначити, що наявність у регіоні великих промислових підприємств, зокрема підприємств видобувної галузі, підприємств хімічної промисловості та чорної й кольорової металургії, буде умовою для наявності фактів вчинення кримінальних правопорушень, що передбачені нормами частини 1 та частини 2 стаття 241 КК України на відповідній території. Таким чином, стосовно особи кримінального правопорушника в даному випадку необхідно зазначити керівників та

працівників відповідних промислових підприємств. Серед заходів запобігання вказаному кримінальному правопорушенню необхідно звернути увагу на системи фільтрації шкідливих речовин, які можуть бути встановлені на виробничих потужностях промислових підприємств у районах, в яких зосереджені гірничо-видобувна та інша індустріальна інфраструктура.

У криміналістичному вимірі досудове розслідування вищевказаного кримінального правопорушення зумовлено використанням знань природних наук, зокрема хімії. Так, під час проведення судово-хімічної експертизи є можливим встановити передусім види та концентрацію шкідливих речовин у атмосферному повітрі. Також необхідно звернути увагу на те, що наявність значної концентрації шкідливих речовин в атмосферному повітрі в короткостроковій перспективі може викликати онкологічні захворювання дихальної системи людини, зокрема рак легень. Той самий негативний вплив на здоров'я людини буде спричинений невеликою концентрацією шкідливих речовин в атмосферному повітрі в довгостроковій перспективі. Зауважимо, що в якості шкідливих речовин в атмосферному повітрі можуть розглядатися у т.ч. важкі метали. До них можна віднести залізо та його сполуки, зокрема оксиди. При вирішенні вищевказаних питань проявляється взаємозв'язок криміналістики з хімією таким способом: встановлюється конкретний різновид речовини-наприклад FeO (оксид заліза II (двох) валентний), Fe_2O_3 (оксид заліза III (трьох) валентний), Fe_3O_4 (оксид заліза II – III (двох – трьох) валентний) тощо. Також встановлюються хімічні елементи, з яких складається певна речовина. У вищеназваному випадку речовини складаються з двох елементів: 1) Fe – заліза (феруму); 2) O – кисню. Крім того, в даному випадку, буде врахована валентність хімічних елементів як тип взаємозв'язків між атомами різних хімічних елементів, як властивість атомів одного хімічного елемента з'єднуватися з певним числом атомів інших хімічних елементів. Більш детальне визначення валентності хімічних елементів, а також питання про постійну та перемінну валентність є цариною наукового пізнання у сфері хімії.

При вирішенні вищевказаних питань проявляється взаємозв'язок криміналістики з фізикою таким способом: встановлюється конкретна концентрація хімічної речовини в повітрі. Наприклад, один грам хімічної речовини на один кубічний метр повітря. У цьому разі є очевидним, що застосування знань з хімії та фізики перебуває в нерозривному взаємозв'язку з криміналістикою передусім шляхом використання математичного методу в юридичній науці, у спосіб вимірювання абсолютних та відносних величин. У такому разі один грам і один кубічний метр окремо один від одного є абсолютними величинами, натомість величина – один грам на один кубічний метр є відносною величиною.

Зауважимо, що у випадку криміналістичного дослідження атмосферного повітря під час такого дослідження є необхідним проведення судово-хімічної експертизи. Так, під час проведення вказаної криміналістичної експертизи доцільно поставити експертові такі питання:

1. Яка структура хімічних речовин в одиниці повітря (процентне співвідношення) цих речовин? Які саме це хімічні речовини?

2. Яка питома вага певної хімічної речовини міститься в одиниці повітря (процентне співвідношення) цих речовин?

3. Які саме хімічні речовини, що містяться у структурі повітря, перевищують звичайні концентрації таких речовин? Якщо так, то яка їх звичайна концентрація та концентрація у пробі повітря?

4. Чи є у структурі повітря певні хімічні речовини, що не входять до звичайної структури повітря? Якщо так, то які саме хімічні речовини?

Необхідно зазначити, що вказаний вид криміналістичної експертизи потребує високотехнологічного обладнання. Так, замірюване атмосферне повітря поміщається у спеціальні повітронепроникні (герметичні) колби. У цьому разі наявний взаємозв'язок таких сфер криміналістики, як судово-хімічна експертиза та одорологія (наука про запахи). Особливо вказане питання буде стосуватись криміналістичних досліджень, у яких є необхідність використання лічильника Гейгера для вимірювання рівня радіоактивного

забруднення (зараження) атмосферного повітря. Відповідно у даних дослідженнях для вимірювання рівня радіації будуть застосовуватись одиниці вимірювання у виді Бер, Рентген, Грей та їхні похідні (тобто вказані одиниці вимірювання з префіксами (мікро-, мілі-, деці-, санті-, кіло-, мега- тощо). Більш детальна характеристика вказаних метричних одиниць є сферою наукових знань у царині фізики.

Зауважимо, що у випадку підозри, що рівень радіоактивного забруднення, в тому числі радіоактивного забруднення атмосферного повітря, значно перевищує норму під час відповідного вимірювання рівня радіації, необхідно застосовувати засоби і заходи особистої безпеки. Вказане питання є сферою тактико-спеціальних дисциплін, у тому числі основ безпеки життєдіяльності.

Дослідимо перспективи еволюції кримінальної відповідальності за погіршення якості атмосферного повітря у вимірі застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Одним із можливих перспективних напрямів розвитку кримінального права України є встановлення можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля, передусім службовими особами, які діють від імені та в інтересах таких юридичних осіб. Так, станом на сьогодні чинний КК України не передбачає можливості застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, службові особи яких вчинили в інтересах цих юридичних осіб кримінальні правопорушення, які посягають на суспільні відносини у сфері безпеки атмосферного повітря. Вказаний факт є таким, що підлягає подальшому законодавчому врегулюванню шляхом внесення змін та доповнень до норм чинного законодавства України, а саме: Розділу XIV-1 Загальної частини КК України «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», в тому числі до статті 96-3 КК України, яка встановлює підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру у спосіб передбачення нових складів

кримінальних правопорушень – злочинів та кримінальних проступків, які посягають на сферу довкілля, в тому числі кримінального правопорушення, передбаченого нормами статті 241 КК України – забруднення атмосферного повітря. Вбачається, що за вчинення кримінальних правопорушень проти довкілля до юридичних осіб можливо застосувати заходи кримінально-правового характеру у виді: штрафу (стаття 96-7 КК України), конфіскації майна (стаття 98-8 КК України), ліквідації (стаття 98-8 КК України).

Як приклади таких змін та доповнень до чинного кримінального законодавства України в частині застосування заходів юридичного примусу, може бути встановлення особливого порядку та специфіки відшкодування збитків, що завдані екологічній безпеці, в аспекті безпеки атмосферного повітря, внаслідок його забруднення викидами великих промислових підприємств, зокрема підприємств гірничо-металургійної галузі, шахт з видобутку вугілля та чорних металів. Так, у цьому разі є очевидним, що саме вказані виробничі об'єкти є такими, що можуть суттєво забруднювати території прилеглі до заводів і фабрик, зокрема шляхом забруднення атмосферного повітря промисловими відходами, в тому числі відходами шахтного, гірничозбагачувального, хімічного, будівельного та іншого промислового виробництва.

Також зазначаємо, що питання щодо правового регулювання особливого порядку та специфіки відшкодування збитків, завданих екологічній безпеці внаслідок діяльності певних юридичних осіб (підприємств), перебуває у царині наукового взаємозв'язку кримінального права та кримінального процесу.

Крім того, можна використовувати наукові надбання таких галузей права, як цивільне право та господарське право, в яких уже багато років розробляється доктринальна концепція відповідальності юридичних осіб, зокрема, в межах таких інститутів права, як правові наслідки порушення зобов'язань (у межах цивільного права), адміністративно-господарські

санкції, відповідальність за порушення антимонопольного законодавства (у межах господарського права).

У питанні щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із забрудненням атмосферного повітря, необхідно приділити увагу розповсюдженню та взаємодії шкідливих наслідків кримінального правопорушення у вигляді кругообігу шкідливих речовин у природі. Так, за аналогією з кругообігом води у природі є можливим визначити кругообіг шкідливих речовин у природі. Сутність якого полягає в тому, що у випадку кругообігу води у природі мова йде про взаємодію звичайної води з природним середовищем. Водночас у випадку кругообігу шкідливих речовин у природі мова йде про те, що з природою взаємодіє забруднена вода. Тобто вказані вище два види кругообігу відрізняються один від одного за якісною ознакою. Вищеназваний кругообіг шкідливих речовин можна проілюструвати на такому прикладі. У забрудненому шкідливими речовинами (передусім важкими металами) атмосферному повітрі формуються дощові хмари. Оскільки атмосферне повітря є забрудненим шкідливими речовинами, дощові хмари, основним елементом яких є вказане атмосферне повітря, також будуть забрудненими. Оподи у вигляді дощу та снігу, котрі випадатимуть із вказаних дощових хмар, також будуть забрудненими. Коли такі забруднені оподи випадають на землю (грунт), вони отруюють шкідливими речовинами поверхневий шар ґрунту. Також вказані забруднені оподи попадають до водойм (річок, озер) шляхом безпосереднього потрапляння опадів у водойму або шляхом стікання з поверхні землі вказаних опадів у водойму. Після потрапляння у водойму вказані важкі метали залишаються у воді, змінюючи її природний хімічний склад (збільшується процентна концентрація важких металів, зокрема заліза, міді, олова, алюмінію, цинку, титану, нікелю, марганцю, магнію та їхніх сполук (зокрема, оксидів) тощо).

Так, вищевказані важкі метали через деякий час розчиняються у воді шляхом хімічної реакції окислення. Тобто у воді відбувається іржавіння важких металів, унаслідок чого вони руйнуються та розчиняються у воді. З

точки зору фізики, відбувається дифузія між рідиною у вигляді води та твердим тілом у виді металу, внаслідок чого вказані фізичні субстанції взаємопроникають одна в одну, ці речовини взаємодіють одна з одною. Після того, як шкідливі речовини потрапили до водойми, вони розчинившись у воді, через деякий час починають випаровуватися в атмосферу. Ті відходи промисловості, які не встигають розчинитися, досить швидко осідають на дно водойми та починають повільно розкладатися, спричиняючи негативний ефект забруднення для тварин і рослин, що мешкають у придонній ділянці водойми.

При цьому, в якості, так би мовити, першопричини для такого забруднення атмосферного повітря необхідно розглядати господарську діяльність людини у сфері промисловості.

Крім того, звертаємо увагу на той факт, що одним із факторів, який сприяє забрудненню, є гористі схили водойм. Адже у цьому разі є очевидним, що великий кут нахилу більше сприяє стіканню забрудненої дощової води, небезпечних рідких відходів промисловості до певної водойми. Своєю чергою інші типи схилів, а саме: пологі схили (кути з невеличким кутом) є менш небезпечними для стікання, потрапляння шкідливих рідин до водойми. Проте у цьому разі шкідливі відходи виробництва залишаючись на поверхні землі, потрапляють у ґрунт, отруюючи її небезпечними речовинами. Внаслідок чого вирощування на такому забрудненому ґрунті рослин, передусім сільськогосподарських культур, є небезпечним для здоров'я людини, котра надалі буде споживати такі рослини (жито, фрукти, овочі тощо).

Розглянемо взаємозв'язок нуклеарної безпеки та атмосферного повітря. Так, суспільні відносини у сфері дотримання правил ядерної та радіаційної безпеки (нуклеарної безпеки) та суспільні відносини у сфері охорони атмосферного повітря мають найбільш явний та тісний взаємозв'язок, оскільки тому що забруднення атмосферного повітря радіоактивними речовинами спричиняє найбільш довготривалий негативний вплив, оскільки період напіврозпаду багатьох радіоактивних матеріалів може тривати

тисячами або навіть мільйонами років. Окрім цього, слід ураховувати той факт, що радіоактивно забруднене атмосферне повітря протягом періоду напіврозпаду буде спричиняти і/або радіоактивне забруднення води, поверхневого шару ґрунту, хвороби людей, тварин, рослин, що викликані радіоактивним випромінюванням.

Необхідно вказати на те, що підвищена суспільна небезпека кримінальних правопорушень, які спричиняють шкоду атмосферному повітрю, пов'язана з тим фактом, що атмосферне повітря є, так би мовити, абсолютно незамінною субстанцією. Адже є очевидним, що людина при певних технічних труднощах може забезпечити себе водою з підземних джерел або навіть з іншої місцевості, а також може забезпечити себе їжею з іншої місцевості. Натомість людина не може забезпечити себе іншим атмосферним повітрям, аніж тим, яким вона дихає, включно з усіма хімічними речовинами, котрі містяться в повітрі. Так, дихаючи забрудненим атмосферним повітрям, людина через слизові оболонки роту та носу отримує відповідні шкідливі речовини. Після вдихання вказані речовини відразу ж потрапляють у трахею, бронхи, легені людини, що дає початок для певних хімічних реакцій в організмі людини. Та, як наслідок, призводить до такого онкологічного захворювання, як рак легень, котрий майже не піддається лікуванню і через деякий час призводить до смерті людини.

У багатьох випадках негативний ефект забрудненого повітря підсилюється: 1) наявними в людини соматичними хворобами, такими як, наприклад, цукровий діабет; 2) стресами; 3) тютюнопалінням; 4) зловживанням алкогольними напоями.

Також під час дослідження атмосферного повітря необхідно звернути увагу на процеси дифузії між різними речовинами. Оскільки атмосферне повітря перебуває в газоподібному агрегатному стані, то процеси дифузії (взаємопроникнення та взаємозмішування) речовин (зокрема шкідливих речовин) у ньому проходять значно швидше, аніж у речовинах в агрегатному

стані рідини (наприклад, у воді, сірчаній кислоті), та надзвичайно швидше, ніж у твердих тілах (передусім у металах та пластику).

Крім того, атмосферне повітря найшвидше за всі інші субстанції переноситься у просторі за допомогою вітру.

Відстані, на яку атмосферне повітря переноситься за допомогою вітру, також є досить значними, наприклад, відстань між одним та іншим континентами, що розділені між собою тисячами кілометрів вод океану.

Розглянемо протидію забрудненню атмосферного повітря, вчиненому промисловими підприємствами.

Вбачається, що основними формами протидії злочинності у сфері забруднення атмосферного повітря є: 1) виявлення відповідних кримінальних правопорушень та осіб, які їх вчинили; 2) притягнення винних (винуватих) осіб до кримінальної відповідальності у процесі досудового розслідування та судового розгляду з кримінальних проваджень. Спеціальні норми права щодо здійснення та реалізації вказаних основних форм протидії злочинності у сфері забруднення атмосферного повітря передбачені Кримінальним процесуальним кодексом України²⁵ (далі – КПК України), в межах кримінально-процесуальних інститутів – досудове розслідування; судове провадження у кримінальному процесі.

Також як окрему форму протидії злочинності у сфері забруднення атмосферного повітря можна розглядати подання прокурором в інтересах держави позовної заяви про відшкодування збитків, завданих забрудненням атмосферного повітря. Звертаємо увагу на те, що така позовна заява може бути подана прокурором під час підготовчого судового засідання у кримінальному провадженні в порядку, встановленому КПК України. Так, вказана позовна заява може бути подана прокурором після розгляду та вирішення кримінального провадження судом, але в порядку цивільного або господарського судочинства. У цьому разі вирок суду в кримінальному

²⁵ Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

провадженні, який набрав законної сили, буде вважатися преюдиціальним фактом щодо встановлення вини підсудного (обвинуваченого), в тому числі підсудного, який має юридичний статус фізичної особи-підприємця, у вчиненні певного конкретного кримінального правопорушення, внаслідок чого спричинено шкоду у вигляді забруднення атмосферного повітря. Так, подання прокурором вищевказаної позовної заяви про відшкодування шкоди, що завдана атмосферному повітрю, є реалізацією конституційно-встановленої функції прокуратури у вигляді представництва інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом, яка передбачена приписами пункту 3 частини 1 статті 131-1 Конституції України. Своєю чергою норми статті 23 та 24 Закону України «Про прокуратуру»²⁶ передбачають правові інститути у вигляді представництва інтересів держави в суді та особливостей здійснення окремих форм представництва інтересів громадянина або держави в суді відповідно.

У теоретико-юридичному вимірі вказані положення Закону України «Про прокуратуру» можна розглядати як спеціальні норми права щодо вказаних вище приписів Основного Закону України, які можна визначити як загальні норми права. Також у межах царини знань про судові та правоохоронні органи України як спеціальні норми права досліджуються положення Цивільного процесуального Кодексу України та Господарського процесуального Кодексу України, які встановлюють повноваження органів та службових осіб, уповноважених на захист інтересів держави (зокрема, прокурора на подання позовних заяв про відшкодування шкоду довкіллю (зокрема атмосферному повітрю) в межах цивільного процесу та господарського процесу.

Вищевказане питання наразі є актуальною темою теоретичного пізнання в юридичній науці в межах міжгалузевого вчення про відновлювальне правосуддя, яке є наступною історичною формою юрисдикційного процесу,

²⁶ Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/conv#n198>.

після інквізиційного процесу, що був характерний для ранньосередньовічного права (у період з 5 до 13 століття), передусім для ранньофранцузьких та ранньонімецьких правових систем періоду феодальної роздробленості та змагального процесу, котрий виник у період від епохи Відродження (Ренесансу) до епохи Просвітництва (Віку вогнів, від французького *siècle des lumières*), тобто в період 14 по 18 століття. Змагальний процес, з деякими змінами та доповненнями, існує сьогодні в багатьох державах романо-германської та англо-американської правових систем.

Крім того, це питання є актуальною темою наукового дослідження у вимірі теоретико-методологічного взаємозв'язку кримінології, з одного боку, та історії держави і права зарубіжних держав, історії політичних та правових учень, порівняльного правознавства, з іншого боку.

Так, у межах змагального процесу особа, яка притягається до кримінальної відповідальності за вчинення кримінальних правопорушень, що посягають на безпеку атмосферного повітря, має змогу надавати суду докази своєї невинуватості щодо вчиненого діяння або докази на пом'якшення своєї відповідальності (зокрема, докази на підтвердження свого сімейного стану та стану здоров'я як обставини, що можуть бути враховані судом як такі, що пом'якшують покарання). У цьому разі такі процесуальні дії можна розглядати в якості людиноцентричного аспекту протидії злочинності, який відповідає конституційно-правовому принципу гуманізму (стаття 3 Конституції України).

Крім того, зазначаємо, що протидія злочинності у сфері забруднення атмосферного повітря ґрунтується на конституційно-правових положеннях щодо:

- 1) забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України як обов'язку держави (стаття 16 Конституції України);
- 2) обов'язку кожного не заподіювати шкоду природі, відшкодовувати завдані ним збитки (стаття 66 Конституції України);

3) боротьби зі злочинністю (п. 7 ч. 1 ст. 116 Конституції України) та врахування екологічних особливостей (стаття 132 Конституції України). У цьому разі наявний науково-юридичний взаємозв'язок конституційного права України та кримінології як двох різних, самостійних, але однорідних сфер знань про правову реальність у суспільстві та державі.

Так, станом на сьогодні правоохоронними органами, які мають повноваження щодо протидії злочинності у сфері забруднення атмосферного повітря, є органи прокуратури України, підрозділи Національної поліції України.

Звертаємо особливу увагу на те, що згідно з нормами предметної (відомчої) підслідності кримінальне правопорушення у виді забруднення атмосферного повітря (стаття 241 КК України) є сферою досудового розслідування слідчих та слідчих підрозділів органів Національної поліції, в силу норм частини 1 статті 216 КПК України.

Стосовно органів прокуратури України зазначаємо, що ними здійснюється функція процесуального керівництва під час досудового розслідування відповідного кримінального провадження вищеназваної категорії та функція підтримання державного (публічного) обвинувачення в суді під судового розгляду відповідного кримінального провадження. Особливості здійснення та реалізації вказаних державно-владних повноважень органів прокуратури та прокурорів передбачені, зокрема, нормами статті 36 КПК України. Передусім – кримінально-процесуальних повноважень прокурора у сфері застосування заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема, тимчасового обмеження у користуванні спеціальним правом, а саме: правом на здійснення підприємницької діяльності (п. 3 ч. 2 ст. 131 КПК України), відсторонення від посади (п. 4 ч. 2 ст. 131 КПК України), запобіжних заходів (п. 9 ч. 2 ст. 131 КПК України). Здійснення прокурором вищеназваних кримінально-процесуальних повноважень є особливо актуальним під час стадії досудового розслідування.

Також у певних встановлених законом випадках протидія вказаному виду злочинності здійснюються Державним бюро розслідувань, Службою безпеки України. Так, слідчі Державного бюро розслідувань у межах персональної підслідності кримінальних проваджень здійснюють досудове розслідування вказаної категорії кримінальних правопорушень, передусім у випадках, коли вказанні діяння вчинені високопосадовцями, співробітниками правоохоронних органів, військовослужбовцями. Щодо Служби безпеки України необхідно зазначити, що слідчі вказаного відомства можуть розслідувати такі кримінальні провадження, зокрема, за правилами виключної (імперативної) підслідності; тобто, у випадку, коли підслідність відповідного кримінального провадження певному слідчому підрозділу Служби безпеки України визначена постановою прокурора, наприклад, постановою прокурора області про визначення підслідності кримінального провадження.

Окрім цього, розгляд та вирішення кримінальних проваджень щодо злочинів та кримінальних проступків у сфері забруднення атмосферного повітря здійснюється судами загальної юрисдикції, а саме: місцевими судами, апеляційними судами, Верховним Судом, у порядку, встановленому положеннями Кримінального процесуального Кодексу України.

Під час дослідження судової практики по декількох кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень у сфері забруднення атмосферного повітря (за період часу з 01.01.2019 року до 01.09.2024 року) слід звернути увагу на те, що судом призначались покарання, які не пов'язані з реальним відбуванням обмеження волі або позбавленням волі:

- 1) за вироком Маневицького районного суду Волинської області від 15 листопада 2023 року по кримінальній справі № 164/1908/23 винному у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 241 КК України, призначено покарання у вигляді штрафу в розмірі 1800 (одна тисяча вісімсот) неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, що становить 30 600 (тридцять тисяч шістьсот) гривень, без позбавлення права обіймати посади, пов'язані з виконанням

організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій; те ж саме покарання, як остаточне покарання, визначено підсудному за сукупністю кримінальних правопорушень шляхом поглинення менш суворого покарання більш суворим покаранням на підставі норм статті 70 КК України²⁷;

2) за вироком Баштанського районного суду Миколаївської області від 27.06.2024 року по кримінальній справі № 468/887/24 винному у скоєнні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 241 КК України, призначено покарання у виді штрафу в розмірі однієї тисячі вісімсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян у сумі 30 600 (тридцять тисяч шістьсот) гривень без позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю²⁸.

Також із тексту вищенаведених вироків суду вбачається, що у вказаних кримінальних провадженнях підсудні є раніше несудимими особами, працюючими (офіційно працевлаштованими) особами, особами, що мають повну вищу освіту.

Окрім цього, у кримінально-процесуальному вимірі обидва вказані кримінальні провадження розглянуті та вирішені судом з використанням спеціалізованих порядків судового розгляду:

1) у порядку кримінально-процесуального дослідження показань підсудного обвинуваченого та документів, що характеризують особу винного, згідно з нормами ч. 3 ст. 349 КПК України²⁹;

2) у порядку кримінального провадження на підставі угоди, а саме: угоди про визнання винуватості³⁰.

²⁷ Маневицький районний суд Волинської області від 15 листопада 2023. Справа № 164/1908/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114929220>

²⁸ Баштанський районний суд Миколаївської області від 27 червня 2024. Справа № 468/887/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120018815>

²⁹ Маневицький районний суд Волинської області від 15 листопада 2023. Справа № 164/1908/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114929220>

³⁰ Баштанський районний суд Миколаївської області від 27 червня 2024. Справа № 468/887/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120018815>

Вказані вище процесуальні юридичні факти свідчать про те, що в кожному із наведених кримінальних проваджень підсудні свою вину у вчиненому діянні визнали в повному обсязі.

Викладене свідчить про те, що кримінальні правопорушення, які посягають на безпеку атмосферного повітря, є такими, що спричиняють шкоду не тільки довкіллю, але й життю та здоров'ю людей, власності, сфері господарської діяльності. У сфері протидії злочинності, яка посягає на безпеку атмосферного повітря, є доцільним застосування як заходів кримінально-правового та кримінально-процесуального примусу, так і заходів примусу у сферах цивільного процесу та господарського процесу. Наукове дослідження вищевказаної групи кримінальних правопорушень має здійснюватися не тільки методами юридичних наук, але й методами інших суспільних наук, а також методами природничих і технічних наук.

1.3. Особливості розслідування кримінальних правопорушень у сфері промисловості як підстава для спеціалізації правоохоронних органів

Територіальний поділ праці зумовлений особливостями певної території: наділення країн природними ресурсами, ґрунтами, кліматом, лісними ресурсами або наділення країн іншими факторами виробництва – капіталом, знаннями, працею, підприємницькими здібностями³¹.

Під час попередніх досліджень зверталася увага, що особливості певної території враховуються під час застосування спеціалізації різних підрозділів правоохоронних органів. Простежуються такі тенденції на рівні внутрішньовідомчого розподілу підрозділів. Прикладом цього є здійснення розслідування слідчими підрозділами лінійних відділів Національної поліції. Створені для обслуговування територій залізничних вузлів, аеропортів,

³¹ Кривенко Н. В. Міжнародний поділ праці: значення, розвиток та вплив. *Стратегія розвитку України*. 2016. № 1. С. 197.

річкових портів, метрополітенів, указані підрозділи опрацьовують предмет відання, який має певну специфічність, обумовлену особливістю обслуговуваної території³².

Зазначено, що певною специфікою відрізняється не лише територія розташування ліній транспорту. Наприклад, специфічною щодо вчинення кримінальних правопорушень та згодом для їх розслідування є територія певних промислових об'єктів, великих підприємств, медичних закладів, режимних об'єктів³³.

Так, наприклад, розуміючи специфічність правовідносин, що виникають на об'єктах гірничої промисловості, науковці здійснюють певну трансгалузеву систематизацію законодавства в цій сфері, укладають навчальну літературу з навчальної дисципліни «Гірниче право». Працюючи над таким збірником, професор Р. С. Кірін наголошував, що метою юридичної відповідальності в гірничій справі є наявність можливостей безперешкодного здійснення суб'єктивних прав та досягнення правового результату правомірною поведінкою суб'єктів (учасників) надрових та гірничих відносин³⁴.

Специфіка території та промислової діяльності, яка на ній здійснюється, особливість ландшафту та вміст корисних копалин зумовлюють виникнення певних правовідносин – надрових та гірничих відносин. Усе це визначає певну специфіку правопорушень, у тому числі і кримінальних, які вчиняються на цій території³⁵.

І. М. Козьяков звертає увагу, що «знання, накопичені гірничою наукою, і практичні навички та вміння, одержані в результаті гірничодобувної діяльності (гірничої справи), не знаходять свого використання у кримінально-

³² Городецька М. С. Предмет відання у кримінальному процесі: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. С. 321–326.

³³ Там само.

³⁴ Кірін Р. С. Гірниче право : систематизов. зб. нормативно-правових актів : Ч. 1. Юридична відповідальність у гірничій справі / уклад. Р. С. Кірін ; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Дніпро : НГУ, 2016. С. 12.

³⁵ Городецька М. С. Предмет відання у кримінальному процесі: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. С. 321–326.

процесуальній практиці слідчих, які проводять досудове слідство у справах про злочини вказаної категорії. Ігнорування цього є однією з причин неповноти, однобічності та необ'єктивності дослідження обставин вчиненого злочину, що заважає встановленню об'єктивної істини у справі: не встановлюються вид корисної копалини і спосіб її видобування, характер і розмір негативних наслідків злочину. Питання залучення спеціалістів у порядку, передбаченому КПК України на первинних етапах розслідування, розширення інформаційного та експертного забезпечення провадження у справах про кримінальне порушення правил охорони надр залишаються також поза увагою прокурорів, які здійснюють нагляд за додержанням законів органами дізнання та досудового слідства. Одним із шляхів вирішення цієї проблеми є залучення спеціалістів спеціально уповноважених органів державної влади, на які покладено здійснення контролю у сфері надкористування»³⁶.

Відповідні державні відомства накопичують і володіють геологомаркшейдерською інформацією та іншими відомостями, що мають значення під час розслідування порушень правил охорони надр, які варто витребувати за запитом правоохоронних органів. Додатково вони можуть бути одержані, на думку автора, в результаті процесуальних форм використання спеціальних пізнань у галузі геології та маркшейдерії. Цікавою є пропозиція щодо використання результатів несудових (відомчих, адміністративних) розслідувань, що проводяться органами державного контролю у сфері надкористування»³⁷.

Таким чином, офіційному кримінальному розслідуванню злочинів на таких підприємствах зазвичай передує певне «несудове» розслідування, результати якого пропонує використовувати І. М. Козьяков. Також відомо, що на великих промислових підприємствах працівники служби безпеки в разі

³⁶ Козьяков І. М. Проблеми протидії злочинам у сфері охорони та раціонального використання надр. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_20.

³⁷ Там само.

виявлення правопорушення або з метою такого виявлення проводять певні заходи, які нагадують процесуальні заходи щодо отримання доказової інформації уповноваженими органами кримінального судочинства.

Звернута увага, що провадження таких «несудових» відомчих розслідувань нашою думкою є на думку про те, що така специфіка місця вчинення кримінального правопорушення породжує особливості кримінального провадження, а тому становить певний специфічний предмет відання, для опрацювання якого, можливо, і варто було б запровадити відповідних суб'єктів судочинства, наприклад, «гірничих слідчих»³⁸.

Також певну специфіку мають правопорушення у сфері медицини, вчинені на території медичних закладів або медичними працівниками. До речі, у Національному юридичному університеті ім. Ярослава Мудрого запроваджено викладання навчальної дисципліни «Медичне право»³⁹. Також у Полтавському юридичному інституті зазначеного університету досліджується медичне право та здійснюється навчання фахівців у цьому напрямі. Наприклад, 27 листопада 2015 р. відбулася IV Всеукраїнська науково-практична конференція на тему «Теоретико-правові засади формування сучасного медичного права в Україні», на якій учасники звертали увагу на особливості кримінальної відповідальності у сфері медичної діяльності⁴⁰. Отже, лікувальні заклади як місця скупчення осіб специфічного виду діяльності, місця провадження медичних правовідносин, можливо, і

³⁸ Городецька М. С. Предмет відання у кримінальному процесі: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. С. 321–326.

³⁹ Медичне право. Офіційний сайт Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого. URL:

<https://nlu.edu.ua/%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8/%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE/>.

⁴⁰ Сучасне медичне право в Україні. Головний вектор – гармонізація із законодавством ЄС. *Щотижневик «Аптека»*. № 47 (1018). 7 грудня 2015 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/353484>.

становлять специфічну територію. У свою чергу специфічність «місця» спричиняє набуття специфічності кримінальними правопорушеннями та кримінальними провадженнями щодо них.

З урахуванням цієї думки можна розглянути можливість щодо запровадження «гірничих», «промислових» слідчих або оперативних підрозділів.

Саме таким шляхом уже пішов законодавець у 2016 році, запровадивши слідчі підрозділи органів Державної кримінально-виконавчої служби України, так званих пенітенціарних слідчих, які мали здійснювати досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України. Можна погодитися з тим, що таке місце вчинення злочину, як установа виконання покарання, місце позбавлення волі, як режимний об'єкт має певну специфічність, що відображається у правовідносинах, які там виникають.

Проте вже 24 квітня 2018 року Конституційний Суд України визнав такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), ч. 6 ст. 216 КПК України, згідно з якою «слідчі органів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України». Конституційний Суд підкреслив, що уповноваження слідчих органів Міністерства юстиції України здійснювати досудове розслідування злочинів, вчинених на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби України, уможливорює зловживання з боку працівників пенітенціарних установ, неналежне поводження з особами, які перебувають в установах виконання покарань чи слідчих ізоляторах, а також приховування таких зловживань та інших протиправних посягань відповідними службовими (посадовими) особами Міністерства юстиції України, у тому числі за повідомленнями, заявами й скаргами потерпілих осіб. Тобто віднесення до компетенції органів указанного Міністерства здійснення досудового розслідування, слідчі яких уповноважені розслідувати будь-які

злочини, вчинені на території або в приміщеннях Державної кримінально-виконавчої служби, сприяє виникненню умов, що перешкоджатимуть притягненню до кримінальної відповідальності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України, які можуть бути причетними до вчинення злочинів проти життя, здоров'я та гідності осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. Конституційний Суд України зазначає, що функціонування слідчих органів Державної кримінально-виконавчої служби не здатне забезпечити здійснення ефективного розслідування порушень конституційних прав людини на життя та повагу до її гідності, що унеможлиблює виконання державою її головного конституційного обов'язку – утвердження і забезпечення прав і свобод людини⁴¹.

Загальний висновок стосується не тільки пенітенціарних слідчих або судів, а й суб'єктів кримінального процесу взагалі, які знаходяться в службовій підпорядкованості тому підрозділу, на території якого здійснюють кримінальне провадження. Висновок полягає в тому, що підлеглість органів, які ведуть кримінальний процес, тому відомству, на території обслуговування якого здійснюється провадження, призводить до упередженості, виникнення корпоративних інтересів, зловживань, укриття злочинів та і взагалі до неефективності кримінального провадження в цілому⁴².

На підставі специфічності території, у межах якої вчиняється кримінальне правопорушення, можна виокремити спеціалізованих суб'єктів розслідування. Проте така спеціалізація не може бути підставою для створення додаткових органів досудового розслідування в окремих відомствах. Доцільним буде застосування спеціалізації слідчих, оперативних працівників

⁴¹ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18?find=1&text=%EC%B3%ED%B3%F1%F2%E5%F0%F1%F2#w12>.

⁴² Городецька М. С. Предмет відання у кримінальному процесі: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. С. 321–326.

щодо розслідування кримінальних правопорушень, учинених на території промислових підприємств.

У слідчих підрозділах Національної поліції можна застосувати спеціалізацію слідчих щодо розслідування кримінальних правопорушень на місцевих підприємствах або у промисловій сфері в цілому, за аналогією до того, як застосована спеціалізація слідчих лінійних підрозділів щодо кримінальних правопорушень, які вчиняються на території залізничного транспорту, залізниці тощо. Однак запровадження посади слідчих у відомствах, наприклад, важкої або гірничої промисловості, пов'язане з багатьма негативними супутніми факторами, тому здатне призвести до зловживань та неефективного розслідування.

РОЗДІЛ 2.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ПРОТИДІЇ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ЗУМОВЛЕНИМ ОСОБЛИВОСТЯМИ РЕГІОНАЛЬНОГО СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА

2.1. Питання взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки і порядку в демографічно-специфічних регіонах

Забезпечення публічної безпеки і порядку є особливим видом виконавчо-розпорядчої діяльності, що реалізується органами державної влади та місцевого самоврядування, а також іншими суб'єктами за участі громадськості. Діяльність у сфері забезпечення публічної безпеки та порядку, враховуючи специфіку об'єкта управлінського впливу, об'єктивно не може бути ефективною, якщо буде реалізуватись Національною поліцією або ж іншими органами державної влади самостійно, без взаємодії та залучення сил і засобів інших суб'єктів владних повноважень. Натомість неналежна взаємодія у відповідній сфері між правоохоронними та іншими суб'єктами владних повноважень уже традиційно розглядається вченими-кримінологами як один із організаційно-управлінських детермінант злочинності. Зокрема, як наголошується у Рекомендаціях ОБСЄ з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві (лютий 2006 р.), існує багато прикладів, коли міжнаціональні конфлікти виникали або підсилювалися, передусім через те, що відповідальні державні органи не виявили їхні ознаки на достатньо початковій стадії, не продемонстрували відданості до дії або не зуміли організувати ефективні і скоординовані дії з їх усунення⁴³.

У зв'язку з наведеним, на сучасному етапі реформування системи органів правопорядку, в Україні особливого значення набуває розбудова

⁴³Рекомендації ОБСЄ з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві (лютий 2006). ОБСЄ. Верховний комісар у справах національних меншин. 2006. С. 48. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/32236.pdf>

злагодженої та ефективної взаємодії між різними ланками відповідної системи, що особливо актуалізується під час воєнного стану в Україні. У Комплексному стратегічному плані реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки, що затверджений Указом Президента України від 11.05.2023 р., одним зі стратегічних напрямів реформи визначено організацію системи управління, котра орієнтована на результат відповідно до встановлених пріоритетів та яка передбачає чіткий розподіл повноважень, функцій та сфер відповідальності між органами правопорядку, створення ефективної системи їхньої взаємодії⁴⁴. Наведене повною мірою стосується забезпечення публічної безпеки та порядку в демографічно-специфічних регіонах, що неодмінно має відобразитись на особливостях взаємодії державно-владних суб'єктів у реалізації завдань та функцій у цій сфері, суб'єктному складі такої взаємодії, її формах тощо. Ці обставини зумовлюють актуальність наукового аналізу організаційно-правових питань взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку у демографічно-специфічних регіонах.

До проблеми взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку звертались низка вітчизняних учених з різних галузей юриспруденції, зокрема О. М. Бандурка, О. І. Безпалова, В. Т. Білоус, Ю. П. Битяк, М. Ю. Веселов, С. С. Вітвіцький, Л. М. Давиденко, О. В. Джафарова, Є. В. Зозуля, П. С. Єпринцев, А. М. Захарченко, В. Ю. Кікінчук, Т. О. Коломоець, В. К. Колпаков, О. М. Литвинов, Н. П. Матюхіна, С. М. Мельник, Р. І. Михайлов, О. М. Музичук, О. С. Проневич, О. Ю. Синявська, О. Г. Фроловата ін. При цьому більшість наявних наукових праць присвячені проблемам взаємодії у забезпеченні публічної безпеки та порядку Національної поліції з іншими органами державної влади та місцевого самоврядування або ж під час проведення масових заходів, у тому числі в

⁴⁴Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>

умовах воєнного стану в Україні. Водночас доводиться констатувати, що такий специфічний аспект проблеми, як взаємодія суб'єктів владних повноважень у забезпеченні публічної безпеки та порядку у демографічно-специфічних регіонах усе ще потребує уваги науковців з метою визначення її організаційно-правових проблем та шляхів їх вирішення.

Перш ніж охарактеризувати особливості взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки і порядку у демографічно-специфічних регіонах, доцільно з'ясувати сутність «взаємодії» як особливого виду соціальної активності, її основні особливості. Так, у Великому тлумачному словнику сучасної української мови розкрито поняття «взаємодія» як взаємний зв'язок між предметами у дії, а також погоджена дія між ким-, чим-небудь⁴⁵. У наукових джерелах «взаємодію» характеризують, по-перше, як динамічне явище, яке здійснюється на підставі певної діяльності суб'єктів за загальними законами діалектики, а також, по-друге, як явище, що зумовлює створення й розвиток нової впорядкованої якості (певної структурної одиниці) системи, узгодження якої із соціально бажаним станом є метою відповідного соціального управління⁴⁶.

«Управлінська взаємодія» в Енциклопедичному словнику з державного управління визначається як участь у спільній діяльності суб'єктів управління у процесі досягнення суспільно необхідних цілей. Підкреслюється, що оскільки управління є соціальним явищем, то управлінська взаємодія тісно пов'язана із соціальною взаємодією, яка є більш широким видом соціальних зв'язків. У процесі соціальної взаємодії відбувається взаємовплив та взаємообумовленість окремих соціальних явищ, унаслідок чого вони змінюються, доповнюють один одного і формують єдину цілісну соціальну систему. Головним призначенням взаємодії, як наголошується, є об'єднання

⁴⁵ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ, Ірпінь: Перун, 2005. С. 125.

⁴⁶ Назар Ю. С. Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2012. С. 9.

зусиль суб'єктів управління у напрямі задоволення соціальних потреб, що зумовлені суспільно необхідними цілями⁴⁷. З-поміж основних характеристик будь-якої взаємодії в системі державного управління науковці виокремлюють: суб'єкти взаємодії; середовище взаємодії; види взаємодії; предмет взаємодії; мета взаємодії; форми взаємодії; тип взаємодії; термін взаємодії; схеми взаємодії; функціональна структура взаємодії; принципи взаємодії; методи взаємодії; засоби взаємодії; процеси взаємодії та ін.⁴⁸.

Водночас взаємодія, будучи узгодженою та організованою з певного центру, набуває ознак «координації» (координованої взаємодії), що має прояв і в співпраці державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку. Координація є взаємодією, що здійснюється: а) у певних межах; б) з урахуванням обов'язків фактора координатора (координаційного центру); в) за відсутності підпорядкування між сторонами; г) на підставах угоди координованих суб'єктів або ж з іншої правової підстави. В. Я. Малиновський розкриває координацію як метод управління, суттю якого є встановлення між суб'єктами і об'єктами державного управління горизонтальних зв'язків, тобто поєднання двох і більше однорівневих з погляду визначеного критерію дій, що забезпечують досягнення запланованого результату. Координаційні відносини розрізняються за видами: узгодження, предметно-технологічна взаємодія, ієрархічна або складна взаємодія⁴⁹. За висновками Т. М. Кравцової та Г. В. Калініченко, координація покликана не просто синхронізувати та узгодити дії різних суб'єктів державного управління, а й правильно розподілити функції між такими суб'єктами з метою ефективного виконання покладених на них

⁴⁷Енциклопедичний словник з державного управління / Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Троцинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. С. 82.

⁴⁸Шабатько К. О. Особливості міжрівневої взаємодії в системі державного управління України. *Форум права*. 2012. № 4. С. 1025. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22980b14-4ac2-4bdc-8bcc-bed7ba5f6a98/content> та ін.

⁴⁹Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. С. 94.

завдань⁵⁰. С. О. Баранов наголошує, що при координації перша сторона – організатор – виступає як керуючий компонент системи (суб'єкт управління), а інша є керованим компонентом, тобто об'єктом управління, якому немає потреби нести організаторський тягар⁵¹.

Як свідчить аналіз зарубіжного (зокрема європейського) досвіду, «взаємодія» («координація») визнається як окремий принцип або обов'язок функціонування органів правопорядку. Наприклад, Органічний закон Королівства Іспанії «Про сили і корпуси безпеки» від 1986 р. закріплює, що службовці сил та корпусів безпеки діють у відповідності до принципу взаємодії, а їхні дії координуються органами, які у цих цілях встановлює закон (ст. 3)⁵². При цьому, Закон Португальської Республіки «Про організацію поліції публічної безпеки» від 2007 р. у ст. 6 закріплює обов'язки взаємодії поліції публічної безпеки. Вказується, що «поліція публічної безпеки взаємодіє таким чином, щоб це не завдавало шкоди визначеним законом пріоритетним напрямкам її діяльності з іншими силами та службами безпеки, а також з публічними органами, зокрема, з органами місцевого врядування та іншими структурами у відповідності до закону»⁵³.

Взаємодія державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку характеризується усіма особливостями управлінської взаємодії, будучи її особливим видом, а в демографічно-специфічних регіонах вирізняється ще й специфічними рисами, що пов'язані насамперед з особливостями середовища взаємодії, етнічного складу населення регіону, суб'єктним складом взаємодії, методами тощо. На доцільність урахування етнічного складу населення при забезпеченні реалізації

⁵⁰Кравцова Т. М., Калініченко Г. В. Дослідження видів функцій державного управління та їх значення у процесі державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2011. № 1. С. 525. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11ktmdud.pdf>

⁵¹Адміністративна діяльність ОВС на транспорті: підручник / А. А. Аносенков, О. А. Антоненко, С. О. Баранов та ін. Одеса: Фенікс, 2011. С. 343.

⁵²Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ: Москаленко О.М., 2013. С. 186.

⁵³Там само. С. 202.

правоохоронних(поліцейських) функцій безпосередньо зазначається в європейських актах «м'якого» права («softlaw»). Зокрема, у Рекомендаціях ОБСЄ з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві (лютий 2006 р.) зазначається, що «поліція повинна тісно взаємодіяти з іншими органами державної влади, особливо на місцевому рівні, з метою координації своєї діяльності щодо запобігання та врегулювання міжнаціональних конфліктів із ширшими заходами, спрямованими на інтеграцію меншин і будівництво успішного багатонаціонального суспільства»; «перед поліцією повинно бути поставлено завдання вироблення методів і практики взаємодії і співробітництва з меншинами, а також спільного створення атмосфери довіри на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях»⁵⁴.

Правове регулювання взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки і порядку в демографічно-специфічних регіонах в Україні здійснюється законами України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 р.⁵⁵, «Про Національну гвардію України» від 13.03.2014 р.⁵⁶, «Про Службу безпеки України» від 25.03.1992 р.⁵⁷, «Про Державну прикордонну службу України» від 03.04.2003 р.⁵⁸, «Про боротьбу з тероризмом» від 20.03.2003 р.⁵⁹, «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» від 08.07.2011 р.⁶⁰, «Про участь громадян в охороні

⁵⁴Рекомендації ОБСЄ з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві (лютий 2006). ОБСЄ. Верховний комісар у справах національних меншин. 2006. С. 7, 9. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/32236.pdf>

⁵⁵Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075

⁵⁶Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 24. Ст. 728

⁵⁷Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.

⁵⁸Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 17. Ст. 740.

⁵⁹Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 16. Ст. 697.

⁶⁰Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3673-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59. Ст. 2348.

громадського порядку і державного кордону» від 22.06.2000 р.⁶¹, наказами МВС України «Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку» від 10.08.2016 р.⁶², «Про затвердження Порядку організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму» від 15.11.2022 р.⁶³, «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події» від 22.08.2016 р.⁶⁴ та ін.

На підставі аналізу законодавства України та з урахуванням теоретичних напрацювань у відповідній сфері, узагальнивши, можна виділити такі особливості взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки і порядку в демографічно-специфічних регіонах:

- 1) *предмет взаємодії* – публічний порядок та публічна безпека як невіддільний об'єкт забезпечення в демографічно-специфічних регіонах, під яким розуміють урегульовану правовими та іншими соціальними нормами систему суспільних відносин, що забезпечує захист прав і свобод громадян, їх життя та здоров'я, попередження

⁶¹Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 30. Ст. 1248.

⁶²Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2016 р. № 773. *Офіційний вісник України*. 2016. № 77. Ст. 2582.

⁶³Про затвердження Порядку організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.11.2022 р. № 740. *Офіційний вісник України*. 2022. № 96. Ст. 6004.

⁶⁴Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 22.08.2016 р. № 859. *Офіційний вісник України*. 2016. № 77. Ст. 2583.

злочинів та проступків, повагу до честі й людської гідності, дотримання норм суспільної моралі і порядку⁶⁵. При цьому, відповідний предмет взаємодії може мати як загально регіональний вимір, так і локальний – публічна безпека та порядок у прикордонній смузі або ж контрольованих прикордонних районах, у місцях проведення футбольних матчів, зборів, мітингів, походів, демонстрацій та інших масових заходів тощо;

2) *мета та завдання взаємодії*. Мета взаємодії зводиться до узгоджених дій щодо застосування уповноваженими суб'єктами заходів впливу морального, особистісного (фізичного) або іншого характеру задля забезпечення публічної безпеки та порядку в демографічно-специфічних регіонах, що зумовлює постановку низки конкретних завдань. Зокрема, йдеться про такі завдання взаємодії, як: профілактика вчинення адміністративних та інших правопорушень, що посягають на публічну безпеку та порядок, їх виявлення та недопущення; примусове припинення адміністративних та інших правопорушень, що посягають на публічну безпеку та порядок, недопущення шкідливих наслідків протиправної поведінки та відновлення попереднього правомірного стану; створення необхідних умов для притягнення винних осіб до юридичної відповідальності. У демографічно-специфічних регіонах відповідна протиправна поведінка може пов'язуватися, зокрема, із розпалюванням міжетнічної (національної, расової, релігійної) ворожнечі або ж здійснюватися на її основі;

3) *суб'єкти взаємодії* – така взаємодія може здійснюватися між різними суб'єктами публічної влади за участі громадськості, включаючи органи місцевого самоврядування, наділені

⁶⁵Барба В. Є. Поняття публічної безпеки і порядку як об'єкта взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 4. Ч. 1. С. 32–36.

повноваженнями у відповідній сфері органи виконавчої влади загальної та галузевої компетенції, інші державні органи, їх територіальні органи, військові формування, у тому числі обласні та районні державні (військові) адміністрації, Міністерство внутрішніх справ України, Національну поліцію, Національну гвардію України, Службу безпеки України, Державну міграційну службу України, Державну прикордонну службу України та ін. Залежно від ситуації до виконання завдань та функцій із забезпечення публічної безпеки і порядку можуть залучатись також інші органи публічної влади.

Пояснювальна записка до Рекомендації ОБСЄ з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві (лютий 2006 р.) передбачає, що в той час як врегулювання відкритих етнічних конфліктів є головним обов'язком поліції, попередження таких конфліктів і зняття напруження як їхніх наслідків є завданням, рішення якого поліція може й повинна сприяти, але яке не є винятково її прерогативою. Інші органи влади також повинні активно діяти й особливо проявляти лідерство у виявленні і усуненні глибинних причин таких конфліктів. Які саме органи повинні бути задіяні, може залежати, певною мірою, від характеру таких причин: наприклад, якщо конфлікт зумовлений проблемою місця проживання або власності на житло, головну роль можуть взяти на себе органи житлового господарства. Вирішальну роль зіграють органи, здатні об'єднати членів конфронтуючих груп, побудувати мости на особистому рівні і організувати спільні проекти просування різноманітних спільних інтересів. У довгостроковій перспективі освіта і особливо програми, що об'єднують молодь з різних груп, відіграватиме вирішальну роль, і тому керівництво органів освіти повинно також розглядатися як ключові гравці. Оскільки дуже важливо вирішувати ці питання на місцевому рівні, значна роль також приділятиметься органам місцевого самоврядування⁶⁶.

Своєю чергою варто підкреслити, що громадяни України мають право створювати в установленому законодавством порядку громадські об'єднання для участі в охороні громадського порядку і державного кордону, сприяння органам місцевого самоврядування, правоохоронним органам, Державній прикордонній службі України та органам виконавчої влади, а також посадовим особам у запобіганні та припиненні адміністративних і кримінальних правопорушень, захисті життя та здоров'я громадян, інтересів суспільства і держави від протиправних посягань, а також у рятуванні людей і майна під час стихійного лиха та інших надзвичайних обставин. Такі громадські формування можуть бути створені на засадах громадської самодіяльності як

⁶⁶Рекомендації ОБСЄ з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві (лютий 2006). ОБСЄ. Верховний комісар у справах національних меншин. 2006. С. 47. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/32236.pdf>

зведені загони громадських формувань, спеціалізовані загони (групи) сприяння Національній поліції та Державній прикордонній службі України, асоціації громадських формувань тощо⁶⁷;

4) *форми взаємодії* залежать від конкретних завдань, суб'єктів, умов та інших особливостей обстановки, що склалася, а їх палітра може включати: а) проведення спільних операцій та інших заходів, спільне місце несення служби (наприклад, прикордонних нарядів органів (підрозділів) охорони державного кордону та нарядів органів (підрозділів) Національної поліції України); б) проведення спільних навчань (тренувань) щодо порядку дій сил та засобів; в) обмін інформацією (у тому числі оперативною) про обстановку; г) спільне планування заходів щодо забезпечення публічної безпеки та порядку; г) проведення спільних нарад з питань запобігання і недопущення протиправної діяльності; д) обмін інформацією, отримання відомостей з автоматизованих інформаційних та довідкових систем; е) спільна розробка пропозицій, спрямованих на з'ясування та усунення умов, що сприяли порушення публічної безпеки і порядку, а також їх усунення; є) вивчення, поширення та обмін позитивним досвідом та низка інших;

5) *управління взаємодією та координація*. Взаємодія між будь-якими державно-владними суб'єктами в забезпеченні публічної безпеки та порядку координується певним суб'єктом, що уповноважується на це законодавством. При цьому, такий суб'єкт (координаційний центр) може мати різні організаційно-правові форми, бути як єдиноначальним (посадова особа) або колегіальним (комісії, координаційні групи, штаби тощо). Наприклад, координація спільних заходів органів (підрозділів) Державної прикордонної служби та Національної поліції України під час реагування на порушення

⁶⁷Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 30. Ст. 1248.

публічної безпеки і порядку, прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави на регіональному та місцевому рівнях здійснюється начальником органу охорони державного кордону, на ділянці відповідальності якого виникла загроза порушення публічної безпеки і порядку, прав і свобод людини, суспільства і держави або здійснення превентивної діяльності⁶⁸. Інший приклад – для взаємодії сил і засобів, що залучаються з метою забезпечення громадського (публічного) порядку та безпеки під час проведення футбольного матчу, утворюється координаційний штаб у складі представників його організатора, органів Національної поліції (Служби безпеки України(далі – СБ України), Управління державної охорони України, якщо заплановано участь осіб, щодо яких здійснюється державна охорона), підрозділів цивільного захисту, служби безпеки спортивної споруди (футбольного клубу), оператора спортивної споруди, місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування, органу охорони здоров'я та ін.⁶⁹

З-поміж *форм управління* координацією державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку в демографічно-специфічних регіонах можна умовно виокремити такі групи: *правові* – зовнішні прояви управлінської діяльності, що тягнуть юридичні наслідки; *неправові* – зовнішні прояви управлінської діяльності, котрі самі по собі хоч і не тягнуть юридичних наслідків, але порядок їх здійснення та результати можуть фіксуватись юридично.

До правових форм управління координацією можна віднести: *а) видання нормативних актів управління* (наприклад, видання МВС України наказу «Про

⁶⁸Про затвердження Порядку організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму: наказ Міністерства внутрішніх справ України 15.11.2022 р. № 740. *Офіційний вісник України*. 2022. № 96. Ст. 6004.

⁶⁹Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3673-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59. Ст. 2348.

затвердження Порядку взаємодії Міністерства внутрішніх справ України з центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України» від 25.11.2016 р., «Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану» від 31.10.2016 та ін.); б) *видання індивідуальних актів управління* (як-то доручення (наказу) начальника територіального органу Національної поліції України, виданого відповідно до письмового запиту начальника органу охорони державного кордону, стосовно залучення сил і засобів органів (підрозділів) Національної поліції України тощо); в) *вчинення юридично-значущих дій* (наприклад, надіслання письмового запиту начальником головного управління Національної поліції в АРК та місті Севастополі, областях і місті Києві до начальника територіального управління Національної гвардії України про виділення сил та засобів Національної гвардії України в межах області, де дислокується військова частина, тощо); г) *укладення адміністративних договорів*. У діяльності Національної поліції та інших державно-владних суб'єктів можуть мати місце договори про взаємодію, співпрацю тощо⁷⁰. Прикладом договірної форми забезпечення публічної безпеки та порядку можна вважати Меморандум між Київською міською державною адміністрацією та постійною комісією Київської міської ради з питань дотримання законності, правопорядку та запобігання корупції, ГУ Національної поліції у місті Києві, Управлінням патрульної поліції у місті Києві, а також Київським міським громадським формуванням з охорони

⁷⁰Поліцейська діяльність: підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. С. С. Вітвіцького. Київ: ВД Дакор, 2021. С. 117.

громадського порядку і державного кордону «Муніципальна варта» від 25.03.2019 р.⁷¹.

Особливим видом індивідуальних правових актів управління координацією державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку є *планові акти* (або *акти-плани*). Науковці наголошують, що такі плани взаємодії виступають механізмом реалізації завдань, принципів і форм узгоджених дій відповідних управлінських суб'єктів⁷². Зокрема, такі планові акти мають місце у взаємодії Національної поліції та органів (підрозділів) Державної прикордонної служби України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму в умовах виникнення порушень публічної безпеки і порядку, прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави. Так, МВС України встановлено, що взаємодія Державної прикордонної служби України та Національної поліції на регіональному та місцевому рівнях організовується на підставі спільних планів взаємодії, які розробляються органами (підрозділами) охорони державного кордону за участю представників територіальних (у тому числі міжрегіональних) органів (підрозділів) Національної поліції, у межах ділянок відповідальності органів (підрозділів) охорони державного кордону, затверджуються керівниками цих підрозділів та уточнюються один раз на рік або в разі потреби внесення суттєвих змін. У плані взаємодії визначається: а) мета застосування сил і засобів органів (підрозділів) Державної прикордонної служби та Національної поліції; б) завдання під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму в умовах виникнення порушень публічної безпеки і порядку, прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави; в) склад та порядок залучення сил і засобів органів

⁷¹Віталій Кличко підписав Меморандум щодо забезпечення правопорядку та безпеки. Новини. 29 березня 2019 року. *Офіційний портал Києва*. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/vitaliy_klichko_pidpisav_memorandum_schodo_zabezpechennya_pravoporядku_ta_bezpeki_v_kiyevi/ (дата звернення: 01.05.2024)

⁷²Адміністративна діяльність ОВС на транспорті: підручник / А. А. Аносенков, О. А. Антоненко, С. О. Баранов та ін. Одеса: Фенікс, 2011. С. 345.

(підрозділів) Державної прикордонної служби та Національної поліції України; г) напрямки, райони та об'єкти ймовірного здійснення протиправної діяльності; г) характер можливих кризових ситуацій у прикордонній смузі та в контрольованих прикордонних районах; д) порядок обміну та уточнення інформації⁷³.

Наступним питанням, що заслуговує на розгляд, є *класифікація взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку в демографічно-специфічних регіонах*. Загалом під класифікацією (від лат. «classis» – клас і «facio» – роблю) прийнято розуміти розподілення об'єктів за класами (групами) відповідно до визначених ознак. Завдяки класифікації отримується нове знання про предмет дослідження (у нашому випадку – форми взаємодії державно-владних суб'єктів), уже більш глибоке, організоване та впорядковане. Вона дозволяє визначити різноманіття форм взаємодії, розрізнити їх та порівнювати, сприяє визначенню закономірно існуючих зв'язків між ними.

У теорії управління та публічного адміністрування вироблено чимало критеріїв класифікації взаємодії, в тому числі за характером зв'язків, часом, етапами реалізації, функціями, відкритістю, суб'єктами здійснення та ін.⁷⁴. З урахуванням загальнотеоретичних напрацювань взаємодію державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку у демографічно-специфічних регіонах можна класифікувати, зокрема, за такими критеріями:

– *залежно від рівня взаємодії*: а) взаємодія на центральному рівні (наприклад, між апаратом центрального органу управління Національної

⁷³Про затвердження Порядку організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму: наказ Міністерства внутрішніх справ України 15.11.2022 р. № 740. *Офіційний вісник України*. 2022. № 96. Ст. 6004.

⁷⁴*Див.*: Черепненко О.Я. Взаємодія підрозділів ОВС з іншими силовими структурами, державними та громадськими організаціями при ліквідації масових заворушень. *Форум права*. 2011. № 2. С. 958. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_157 (дата звернення: 02.05.2024); Єпринцев П. С. Взаємодія правоохоронних органів з іншими органами у запобіганні організованій злочинності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2022. № 59. С. 57–58 та ін.

поліції України, головним органом військового управління Національної гвардії України та апаратом Державної служби України з надзвичайних ситуацій, далі – ДСНС); б) взаємодія на регіональному рівні (як-то між територіальними органами Національної поліції України, органами військового управління оперативно-територіальних об'єднань Національної гвардії України та територіальними органами ДСНС тощо); в) взаємодія на місцевому рівні (наприклад, між відділами (відділеннями) в районах, містах, районах у містах Національної поліції України, військовими частинами Національної гвардії України та підрозділами ДСНС)⁷⁵;

– *залежно від спрямування взаємодії*: а) внутрішньо-системна – взаємодія, яка відбувається між суб'єктами, що належать до однієї управлінської системи, як-от: центральним апаратом органу публічної влади та його територіальними органами, між територіальними органами тощо (наприклад, взаємодія між територіальними органами поліції та міжрегіональними територіальними органами Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації⁷⁶); б) зовнішньо-системна – взаємодія суб'єктів, які належать до різних управлінських систем (органів публічної влади). Наприклад, можна відзначити взаємодію між територіальними органами Національної поліції України та регіональними органами СБ України у запобіганні терористичним актам тощо;

– *залежно від координатора взаємодії*: а) взаємодія, яка спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра внутрішніх справ України (взаємодія між МВС, з одного боку, та Державною міграційною

⁷⁵Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 22.08.2016 р. № 859. *Офіційний вісник України*. 2016. № 77. Ст. 2583.

⁷⁶Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку введення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 31.10.2016 р. № 1129. *Офіційний вісник України*. 2017. № 14. Ст. 400.

службою України, Адміністрацією державної прикордонної служби України, ДСНС України та ін., з іншого боку, тощо); б) взаємодія, яка координується Національною поліцією України (наприклад, взаємодія Національної поліції та Національної гвардії України під час забезпечення публічної безпеки і порядку); в) взаємодія, яка координується Державною прикордонною службою України (наприклад, взаємодія Державної прикордонної служби України та Національної поліції у забезпеченні публічної безпеки та порядку в прикордонній смузі тощо);

– залежно від обставин, у яких відбувається взаємодія: а) взаємодія, що реалізується в умовах дії воєнного, надзвичайного стану або інших надзвичайних ситуацій. Як приклад, можна відзначити взаємодію державно-владних суб'єктів у забезпеченні реалізації заходів режиму воєнного стану (наприклад, взаємодія військової адміністрації, Національної поліції, Національної гвардії в організації посиленої охорони та оборони важливих об'єктів національної економіки та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення⁷⁷, тощо); б) взаємодія у мирний час, за відсутності надзвичайного стану та інших надзвичайних ситуацій.

Надалі перейдемо до характеристики взаємодії окремих суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку в демографічно-специфічних регіонах.

Взаємодія Національної поліції та органів місцевого самоврядування. Національна поліція України (поліція) є центральним органом виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Якщо говорити про забезпечення публічного порядку та безпеки, то основним ініціатором взаємодії найчастіше виступають органи місцевого самоврядування. Під час проведення різного роду масових заходів на території

⁷⁷Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 181-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 39. Ст. 2109.

певних адміністративно-територіальних одиниць, органи місцевого самоврядування повідомляються про проведення зазначених заходів, затверджують порядок їх проведення і залучають правоохоронні органи до забезпечення публічного порядку⁷⁸. Нормативно-правова база взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування представлена переважно рамковими положеннями законодавства, за якими, зокрема, поліція у процесі своєї діяльності має взаємодіяти з органами місцевого самоврядування, а останні сприяють діяльності органів Національної поліції (ст. 5 Закону України «Про Національну поліцію»⁷⁹, п.п. 2 п. «а» ч. 1 ст. 38 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»⁸⁰). Спеціальних норм, які б безпосередньо регламентували питання взаємодії між цими органами у зв'язку з організацією та проведенням масових заходів, у законодавстві майже немає. Виняток становлять деякі норми Закону України «Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів» та Положення про порядок підготовки спортивних споруд та інших спеціально відведених місць для проведення масових спортивних та культурно-видовищних заходів, але ці норми стосуються лише окремих видів масових заходів, а також є недостатньо конкретизованими⁸¹. У зв'язку із наведеним варто погодитися із С. С. Вітвіцьким та А. М. Захарченком, котрі з урахуванням провідного європейського досвіду відзначають доцільність закріплення на рівні законів України «Про Національну поліцію» та «Про

⁷⁸Шевченко С.І. Адміністративно-правове забезпечення взаємодії Національної поліції України та органів місцевого самоврядування та перспективи нормативно-правового регулювання в питанні захисту публічного порядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 578. URL: http://sej.org.ua/7_2022/139.pdf

⁷⁹Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. Ст. 2075.

⁸⁰Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25. С. 20.

⁸¹Захарченко А. М., Бобкова А. Г. Організаційно-правові засади взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 1 (9). С. 22.

місцеве самоврядування в Україні» положень щодо укладення територіальними органами поліції та органами місцевого самоврядування угод про взаємодію і координацію діяльності, що, на думку науковців, допоможе у створенні належного законодавчого підґрунтя щодо наявної практики укладання відповідних документів, а також сприятиме подальшому розвитку такої практики та більш ефективній взаємодії цих органів⁸².

Взаємодія Національної поліції та Національної гвардії України.

Національна гвардія України (далі – НГУ) законодавчо визначається як військове формування з правоохоронними функціями, що входить до системи МВС України і призначено для виконання завдань із захисту та охорони життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань, охорони громадської безпеки і порядку та забезпечення громадської безпеки, а також у взаємодії з правоохоронними органами – із забезпечення державної безпеки і захисту державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій⁸³. Одним із суб'єктів взаємодії НГУ є Національна поліція.

Взаємодія між НГУ та Національною поліцією України у мирний час (за винятком періоду надзвичайного стану) здійснюється в межах, визначених законодавством, шляхом: а) спільного патрулювання нарядами вулиць, площ, парків, скверів, вокзалів, аеропортів, морських та річкових портів, інших публічних (громадських) місць; б) забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових та спортивних заходів, а також під час

⁸²Вітвіцький С. С., Захарченко А. М. Правова основа взаємодії органів і підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 1 (1). С. 87.

⁸³Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 24. Ст. 728.

заходів у публічних (громадських) місцях за участю осіб, щодо яких здійснюється державна охорона; в) проведення спільних заходів з метою стабілізації оперативної обстановки в разі її загострення в межах території однієї чи декількох адміністративно-територіальних одиниць. Взаємодія НГУ та Національної поліції з питань припинення масових заворушень здійснюється згідно із законодавством⁸⁴.

Взаємодія Національної поліції та СБ України. СБ України – це державний орган спеціального призначення з правоохоронними функціями, який забезпечує державну безпеку України. Як СБ України, так і Національна поліція належать до суб'єктів, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції⁸⁵. Зокрема, взаємодія СБ України та Національної поліції у боротьбі з тероризмом здійснюється у межах функціонування єдиної державної системи запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків (далі – єдина державна система). Завданнями єдиної державної системи є: 1) запобігання терористичній діяльності, у тому числі забезпечення своєчасності виявлення та усунення причин і умов, що сприяють вчиненню терористичних актів; 2) інформування населення про рівні загроз вчинення або вчинення терористичного акту; 3) забезпечення безпеки об'єктів можливих терористичних посягань, до яких належать: об'єкти, щодо яких здійснюється державна охорона; важливі державні об'єкти; об'єкти підвищеної небезпеки; об'єкти єдиної транспортної системи України; особливо важливі об'єкти електроенергетики; закордонні дипломатичні установи, консульські та інші представництва іноземних держав на території України; установи Державної кримінально-виконавчої служби; місця масового перебування людей. Єдина

⁸⁴Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2016 р. № 773. *Офіційний вісник України*. 2016. № 77. Ст. 2582.

⁸⁵Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 16. Ст. 697.

державна система складається з постійно діючих підсистем – територіальної та функціональної⁸⁶.

Взаємодія Національної поліції та Державної прикордонної служби України. На Державну прикордонну службу України (далі – Держприкордонслужба) покладаються завдання щодо забезпечення недоторканності державного кордону та охорони суверенних прав України в її прилеглий зоні та виключній (морській) економічній зоні⁸⁷. Зокрема, взаємодія Держприкордонслужби та Національної поліції має місце під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму в умовах виникнення порушень публічної безпеки і порядку, прав і свобод людини, а також інтересів суспільства і держави з метою запобігання протиправній діяльності в прикордонній смузі і контрольованих прикордонних районах, а також припинення вказаної протиправної діяльності.

Метою такої взаємодії Держприкордонслужби та Національної поліції є:

1) припинення порушень публічної безпеки і порядку, прав і свобод людини, а також суспільства і держави в прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах, що здійснюються: а) у вигляді зборів, мітингів, вуличних походів, що відбуваються з порушенням установленого порядку організації і проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій, погроз особовому складу правоохоронних органів і громадянам, а також блокування підрозділів Держприкордонслужби, під'їзних шляхів до пунктів пропуску через державний кордон України та до контрольних пунктів в'їзду-виїзду, місць несення служби прикордонних нарядів; б) шляхом спроб переміщення чи руйнування прикордонних знаків та інших об'єктів прикордонної інфраструктури;

⁸⁶Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 92. *Офіційний вісник України*. 2016. № 16. Ст. 655.

⁸⁷Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 17. Ст. 740.

2) належного реагування на протиправні дії та їх недопущення в разі: а) виявлення спроб в'їзду в Україну та виїзду з неї осіб, які можуть бути причетні до терористичної діяльності або не мають законних підстав для в'їзду в Україну та виїзду з неї; б) виявлення спроб незаконного переміщення через державний кордон в Україну зброї, боєприпасів, вибухових і радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів, іншої протиправної діяльності в Україні; в) отримання інформації щодо масового прибуття нелегальних мігрантів із метою подальшого переправлення через державний кордон України; г) інших порушень режиму державного кордону та прикордонного режиму в прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах, що становлять загрозу публічній безпеці і порядку.

Основними формами взаємодії органів (підрозділів) Держприкордонслужби та Національної поліції України є: проведення спільних операцій та інших заходів, спільне місце несення служби прикордонних нарядів органів (підрозділів) охорони державного кордону та нарядів органів (підрозділів) Національної поліції України; проведення спільних навчань (тренувань) щодо порядку дій сил та засобів органів (підрозділів) Держприкордонслужби та Національної поліції України під час запобігання та недопущення протиправної діяльності в прикордонній смузі та контрольованому прикордонному районі; обмін інформацією (у тому числі оперативною) про обстановку на державному кордоні України, у прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах; проведення спільних нарад із питань запобігання та недопущення протиправної діяльності в прикордонній смузі та контрольованих прикордонних районах⁸⁸.

Охарактеризувавши основні особливості взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку, слід відзначити

⁸⁸Про затвердження Порядку організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 15.11.2022 р. № 740. *Офіційний вісник України*. 2022. № 96. Ст. 6004.

недосконалість правової основи відповідної управлінської діяльності, на що вже неодноразово звертали увагу науковці. Так, А. В. Долинний та В. Ю. Кікінчук вказують, що сучасний стан взаємодії (поліції з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки) є незадовільним і потребує узгодження нормативно-правової бази, усунення колізійності норм і вдосконалення чинного законодавства у сфері забезпечення органами поліції публічної безпеки і порядку⁸⁹. В. Г. Фатхутдінов доходить висновку про недосконалість законодавчої деталізації взаємодії між недержавними органами та правоохоронними органами України саме у сфері охорони громадської безпеки і порядку⁹⁰. А. А. Нікітін звертається до проблем правового регулювання відповідної діяльності в умовах воєнного стану та наголошує, що питання правового регулювання взаємодії підрозділів Національної поліції України з окремими суб'єктами сектору безпеки і оборони в умовах воєнного стану залишається невизначеними та потребують подальшого аналізу саме в окремих аспектах діяльності суб'єктів сектору безпеки і оборони⁹¹.

Підсумовуючи, слід зазначити, що взаємодія державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку характеризується усіма рисами управлінської взаємодії, будучи її особливим видом, а в демографічно-специфічних регіонах вирізняється ще й специфічними ознаками, що пов'язані насамперед із особливостями середовища взаємодії, етнічного складу населення регіону, суб'єктним складом взаємодії тощо. Така взаємодія вирізняється такими характеристиками, як предмет, мета та завдання, суб'єкти, специфіка управління та координації, форми та ін. Взаємодія

⁸⁹Кікінчук В. Ю., Долинний А. В. Особливості взаємодії Національної поліції України з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 25.

⁹⁰Фатхутдінов В. Г. Взаємодія Національної поліції з недержавними суб'єктами щодо забезпечення громадської безпеки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2018. Вип. 80. С. 179.

⁹¹Нікітін А. А. Деякі питання взаємодії Національної поліції України під час захисту національних інтересів в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 135.

державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку у демографічно-специфічних регіонах може бути класифікована за різними критеріями, як-то рівень взаємодії (на центральному, регіональному і місцевому рівнях), спрямування (внутрішньо-системна та зовнішньо-системна взаємодія), координатор взаємодії (координується Національною поліцією, Держприкордонслужбою тощо), обставини реалізації (взаємодія в умовах воєнного, надзвичайного стану та інших надзвичайних ситуацій або ж за відсутності таких надзвичайних ситуацій) та ін. Можливим напрямом подальшого вдосконалення організаційно-правового забезпечення відповідної управлінської діяльності може стати прийняття окремого підзаконного нормативно-правового акта (наприклад, постанови Кабінету Міністрів України), котрий би врахував специфіку та передбачав особливості взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку в демографічно-специфічних регіонах, у тому числі під час надзвичайних ситуацій.

2.2. Протидія кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотиків як одного із видів регіональної злочинності

Найвища концентрація злочинності спостерігається у східних та південних регіонах України. Луганська, Дніпропетровська, Запорізька, Миколаївська, Херсонська, Одеська, АР Крим та м. Севастополь входять у негативну криміногенну зону. Вони характеризуються дуже високими коефіцієнтами наркозлочинності – у середньому від 120 до 200 злочинів на 100 тис. населення. Західні регіони – Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Волинська, Рівненська, Хмельницька та Вінницька області, навпаки, входять у позитивну криміногенну зону і характеризуються помірними показниками кримінальної враженості – у середньому від 30 до 90 злочинів на 100 тис. населення. Для групи регіонів, яку складають частини областей північної та центральної України – Житомирська, Київська,

Чернігівська, Черкаська та Кіровоградська є характерним перехідний (середній) тип кримінальної враженості. За даними дослідження, проведеного А. М. Бабенко, найбільшою кримінальною враженістю досліджуваним видом злочинності характеризуються високо урбанізовані промислові регіони півдня та сходу України. Найменшою – сільськогосподарські регіони західної, північної та центральної України⁹².

Традиційно вважається, що кожен регіон нашої держави «славиться» власними криміногенними показниками. Так, на Волині більше, ніж у інших регіонах, поширена торгівля людьми. Київ багато років поспіль утримує пальму першості по кількості квартирних крадіжок. Одеська область – чемпіон по хабарях. У Чернівецькій області широко поширене фінансове шахрайство. Миколаївська область – лідер по злочинах з використанням комп'ютерної техніки. У Криму найчастіше трапляються злочини на автодорогах. Херсонська область займає перше місце у країні по зґвалтуваннях. Харківський регіон очолює статистику по кількості вбивств. У Луганській області найчастіше фіксуються злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків⁹³. Зауважимо, що зазначені дані наводяться станом на 2012 р., однак з початком вторгнення російської федерації ще у 2014 році на територію нашої держави ми, на жаль, не можемо відслідковувати деякі види регіональної злочинності, наприклад, у Донецькій та Луганській областях, а також Автономній Республіці Крим.

Одним із найрозповсюдженіших видів злочинності у Дніпропетровській області є кримінальні правопорушення, пов'язані із незаконним обігом наркотичних засобів.

Наркозлочинність – це соціальне явище, яке тісно пов'язане з немедичним вживанням наркотиків і подальшою, хворобливою залежністю

⁹² Бабенко А. М. Регіональні особливості розподілу наркозлочинності в Україні: деякі шляхи протидії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 13.

⁹³ Названі найкримінальніші регіони України. *Кореспондент.net*. 23 лютого 2012. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/events/1322457-nazvani-najkriminalnishi-regioni-ukrayini>

він них (наркоманією), а також протиправною поведінкою осіб, які займаються незаконними діями з наркотичними речовинами і вчиняють злочини під їх впливом⁹⁴. Вживання наркотичних засобів тягне за собою не лише погіршення здоров'я у осіб, які вживають наркотичні засоби чи психотропні речовини, а й сприяють розповсюдження хронічних невиліковних хвороб, вчиненню насильницько-корисливих злочинів, втягнення неповнолітніх у діяльність, пов'язану із незаконним обігом наркотиків, що є більш небезпечними, ніж саме вживання наркотиків.

Наркозлочинність та поширена наркотизація населення має економічні корені, оскільки детермінується суперечностями економічного характеру та перманентною економічною кризою в країні та області⁹⁵.

Підвищена суспільна небезпека наркозлочинності полягає ще й у тому, що це явище зумовлює самодетермінацію не тільки злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотичних засобів (придбання, викрадання, зберігання, перевезення, збут, контрабанда тощо), а й детермінує інші злочини, які пов'язані зі здобуванням коштів для придбання наркотичних виробів (крадіжки, грабежі, розбої вбивства тощо); зумовлює злочини, що вчинюються у стані наркотичного сп'яніння та на ґрунті зловживання наркотичними засобами. Крім цього, зловживання наркотичними виробами особами, втягненими в незаконний обіг наркотиків, призводить до захворювання на наркоманією, до зараження ВІЛ/СНІДом, іншими невиліковними хворобами⁹⁶.

У своєму дослідженні А. С. Політова зазначає, що проблема протидії наркозлочинності в Україні є однією з найгостріших соціальних і правових проблем. Якщо говорити про ситуацію, то наша держава посідає перше місце

⁹⁴ Методичні рекомендації щодо удосконалення організаційних і правових основ для посилення боротьби з наркозлочинністю : наук.-метод. реком. / С. О. Шатрава, О. В. Джафарова, О. М. Галкіна, Л. С. Кацалап, Д. Є. Денищук, О. В. Погорілець, М. С. Сиромятнікова. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2020. С. 7.

⁹⁵ Рашевський С.П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. С. 170.

⁹⁶ Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015. С. 176–177.

в Європі та Центральній Азії за темпами поширення ВІЛ-інфекції, входить до переліку країн із загрозливим рівнем немедичного споживання наркотиків. Лише 2% наркоманів виліковуються, решта помирає⁹⁷. У середньому за добу в країні помирає 329 наркозалежних, а на рік це число сягає 120 тис. осіб⁹⁸.

Відповідно до останніх досліджень цієї проблеми, за результатами досліджень Українського медичного та моніторингового центру з алкоголю та наркотиків Міністерства охорони здоров'я України, наркотики вживають від 324 тис. до 424,7 тис. осіб. За останні десять років кількість смертей серед осіб, які перебували на наркологічному обліку, зросла більше ніж у 3 рази, у тому числі від передозування – майже в 4 рази. Загрозливих розмірів набули поширеність розладів психіки та поведінки внаслідок вживання наркотичних речовин (174,7 на 100 тис. населення), а також психічні захворювання (11,5 на 100 тис. населення)⁹⁹.

Аналіз стану злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інших злочинів проти здоров'я населення свідчить про те, що протягом останніх років в Україні кожен 10 злочин вчиняється особами саме цієї категорії. Комплексний аналіз її динамічних показників свідчить, що в Україні за останні 10 років відбулося її значне зростання. Якщо у 2001 році в нашій країні було зареєстровано 47 833 злочинів, то у 2011 році їх налічувалося 53 206 факти, тобто базисний темп зростання становить +11%¹⁰⁰.

Проаналізувавши статистичні дані, надані Офісом Генерального прокурора України «Про зареєстровані кримінальні правопорушення та

⁹⁷ Політова А. С. Сучасний стан протидії наркозлочинності в Україні. *Правовий часопис Донбасу* № 3 (64). 2018. С. 137.

⁹⁸ Тимошук О. Узаконений наркотик, або українські реалії метадонової програми. *Юридичний вісник України*. 2011. 10-16 груд. № 49(858).

⁹⁹ Гладкова Є. О. Правові засади протидії наркозлочинності в Україні. *Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8-9 вересня 2017 р.* Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 65.

¹⁰⁰ Бабенко А. М. Регіональні особливості розподілу наркозлочинності в Україні: деякі шляхи протидії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 12.

результати їх досудового розслідування» щодо кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, за 2014-2024 р.р., ми отримали наступну інформацію:

за січень-травень 2024 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 22092
- направлено до суду з обвинувальним актом – 12688

за січень-грудень 2023 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 38300
- направлено до суду з обвинувальним актом – 28845

за січень-грудень 2022 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 34398
- направлено до суду з обвинувальним актом – 19701

за січень-грудень 2021 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 28852
- направлено до суду з обвинувальним актом – 18264

за січень-грудень 2020 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 27437
- направлено до суду з обвинувальним актом – 17199

за січень-грудень 2019 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 28774
- направлено до суду з обвинувальним актом – 17276

за січень-грудень 2018 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 27007
- направлено до суду з обвинувальним актом – 16889

за січень-грудень 2017 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 29010
- направлено до суду з обвинувальним актом – 18963

за січень-грудень 2016 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 23029
- направлено до суду з обвинувальним актом – 12720

за січень-грудень 2015 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 25908
- направлено до суду з обвинувальним актом – 18633

за січень-грудень 2014 р.

- було обліковано кримінальних правопорушень – 30494
- направлено до суду з обвинувальним актом – 22883 ¹⁰¹.

Для зручності сприйняття наданої статистичної інформації зазначені дані було переведено у діаграму (рис. 1):

Рис. 1. Статистичні дані щодо зареєстрованих та направлених до суду кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів.

Так, на рис.1 ми можемо побачити, що з 2014 за останні 10 років рівень наркозлочинності більш-менш тримався на одному рівні, а після повномасштабного вторгнення значно зріс. На наш погляд, це зумовлено тим, що з початком повномасштабного вторгнення у певних регіонах значно

¹⁰¹ Офіс Генерального Прокурора України. Діяльність. Статистика. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

збільшився приріст населення за рахунок внутрішньо переміщених осіб, певні підприємства та установи перейшли на онлайн-роботу або змушені були повністю закрити свою підприємницьку діяльність, школи, коледжі та вищі навчальні заклади повністю перейшли на дистанційну форму роботи, що загалом вплинуло на рівень безробіття та соціальне життя населення.

За даними оперативних підрозділів та ППД ГУНП МВС України в Дніпропетровській області, кожен 10-й мешканець області вчиняє наркозлочини, і майже кожен 5-й – є споживачем наркотиків. Кожен 3-й наркозлочин, за статистичними даними МВС України, вчиняється в Дніпропетровській області, особливо небезпечними у цьому є міста Дніпро, Кривий Ріг, Тернівка, Павлоград ¹⁰².

Зокрема, наведемо такий приклад: у наркодилера, який організував постачання наркотиків та їх збут у м. Павлограді, вилучили різні види наркотиків, вартість яких на чорному ринку становить близько 3 млн гривень. Як встановили поліцейські у ході оперативних заходів, 21-річний житель Павлограда через месенджер робив оптові замовлення наркотиків, через кур'єрську пошту отримував їх, фасував на дози та збував споживачам шляхом «закладок». Наркозбувача затримали 27 березня під час отримання замовлення у поштовому відділенні. У нього вилучили згорток з 200 г синтетичного наркотику та пістолет. Цього ж дня працівники управління протидії наркозлочинності спільно зі слідчими провели огляд у квартирі та гаражі, які орендував підозрюваний. У результаті у приміщеннях були вилучені майже 5 кг синтетичних наркотиків «спайсів», «міксів», «МДМА» та інших, 535 психотропної речовини «амфетамін», 1 кг марихуани, 40 пігулок екстазі та 143

¹⁰² Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. С. 16–17.

марки «ЛСД». Також на місці події вилучили інші речові докази, які підтверджують злочинну діяльність затриманого ¹⁰³.

Окрім цього, у ході слідчих заходів правоохоронці викрили злочинну групу, члени якої налагодили збут наркотичного засобу «канабіс» та психотропної речовини «метамфетамін» на території Дніпропетровської області. За місцями мешкання учасників угруповання у містах Жовті Води та П'ятихатки відбулися 15 санкціонованих обшуків. Також у ході санкціонованого обшуку на території домоволодіння 45-річного жителя м. Синельникове поліцейські вилучили різні види фасованих наркотиків, зокрема канабіс, психостимулятор А-РVP, метамфетамін, електронні ваги та понад 35 тис. гривень, отримані за збут наркотиків. Окрім цього, під час відпрацювання смт Царичанка правоохоронці встановили 34-річного чоловіка, який зберігав при собі канабіс та близько 70 г психотропної речовини метамфетамін ¹⁰⁴. Відзначимо, що працюючи з Єдиними реєстром судових рішень було виявлено велику кількість вироків у справах щодо незаконного збуту наркотичних засобів та психотропних речовин, вчинених на території Дніпропетровської, Запорізької та Донецької областей, що свідчить про високий рівень злочинності цього виду на зазначених територіях.

Відповідно до Кримінального кодексу України у Розділі XIII «Кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші кримінальні правопорушення проти здоров'я населення» передбачено кримінальну відповідальність за такі діяння, як, наприклад, контрабанда; використання

¹⁰³ На Дніпропетровщині поліцейські управління протидії наркозлочинності перекрили міжобласний канал постачання наркотиків з Харківської області. Міністерство внутрішніх справ України. Пресцентр. *Міністерство внутрішніх справ України. Пресцентр*. 28.03.2020 14:08. URL: https://mvs.gov.ua/press-center/news/Na_Dnipropetrovshchini_policeyski_upravlinnya_protidii_narkozlochinnosti_perek_rili_mizhoblasniy_kanal_postachannya_narkotikiv_z_Harkivskoi_oblasti_29420

¹⁰⁴ На Дніпропетровщині поліцейські встановили трьох збувачів наркотиків. *Головне управління Національної поліції в Дніпропетровській області. Новини*. 19 березня 2021. URL: <https://dp.npu.gov.ua/news/na-dnipropetrovshchini-politseyski-vstanovili-trokh-zbuvachiv-narkotikiv>

коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів; незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; посів або вирощування снотворного маку чи конопель; незаконне введення в організм, схиляння до вживання наркотичних засобів, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин та порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів.

Оскільки значну масу кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів складають ст. 307 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» та ст. 309 «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту», можна стверджувати, що наркозалежна особа, з метою вживання наркотику, шукає шляхи заробітку для його придбання, а найлегшим способом є заняття незаконним збутом таких речовин. Відповідно до цього одне кримінальне правопорушення тягне за собою вчинення іншого, більш тяжкого злочину.

У підтвердження зазначеного можемо навести приклади вироків суду щодо кримінальних правопорушень, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів саме на території Дніпропетровської області.

Так, вироком Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 вересня 2022 року було визнано винуватим у вчиненні кримінальних правопорушень, передбачених ч.1 ст. 307, ч.2 ст. 307 КК України. За обставинами справи обвинувачений ОСОБА_3 у ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, із корисливої зацікавленості та з метою

отримання прибутку, як основного джерела існування, при проведенні оперативної закупівлі, знаходячись у тамбурі під'їзду біля дверей квартири АДРЕСА_3, в якій проживає, незаконно збув продав свідкові ОСОБА_8 сліп-пакет, частково заповнений кристалічною речовиною жовтувато-кремового кольору масою 0.0711 г, яка у своєму складі містить психотропну речовину, обіг якої обмежено – «метамфетамін» масою 0.0572 г, за 200 гривень (купюрами номіналом 100 гривень серії МА 7468737, 50 гривень серії ЕН 5850298, 20 гривень серії ПИ 5107365, 20 гривень серії СБ 2771607, 10 гривень серії СВ 3377527), отримавши за його продаж прибуток¹⁰⁵.

Також з метою документування протиправної діяльності ОСОБА_4, пов'язаної з незаконним збутом наркотичних засобів, передали громадянину під вигаданими даними ОСОБА_8, ІНФОРМАЦІЯ_2, який здійснював оперативну закупку, грошові кошти на загальну суму 100 (сто) гривень чотирма купюрами. Того ж дня ОСОБА_9, перебуваючи у прихожій квартири АДРЕСА_2, передав ОСОБА_7 раніше вручені йому грошові кошти у сумі 100 гривень та новий пластиковий медичний шприц об'ємом 3 мл в упаковці. ОСОБА_7, отримавши вказані грошові кошти та шприц, розпакувала шприц, вийшла в інше приміщення квартири та через декілька секунд повернулася до прихожої, в якій її чекав ОСОБА_9, тримаючи в одній руці порожній медичний шприц об'ємом 3 мл, а у другій руці медичний шприц, заповнений рідиною коричневого кольору та о 13.43 год наповнила зі свого шприца, заповненого рідиною коричневого кольору, медичний шприц об'ємом 3 мл рідиною коричневого кольору у кількості приблизно 1 мл та передала його ОСОБА_9¹⁰⁶.

Окрім цього, 14.08.2024 року приблизно о 19.25 год біля буд. АДРЕСА_3 ОСОБА_3 був зупинений працівниками поліції, які в ході його огляду виявили

¹⁰⁵ Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28.09.2022. Справа 185/9564/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106568151>

¹⁰⁶ Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 29.09.2022. Справа № 208/5775/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107167929>

та вилучили речовину масою 0,0830 г, яка містить наркотичний засіб, обіг якого обмежено, - метадон (фенадон), маса якого складає 0,0353 г, який ОСОБА_3 незаконно придбав та зберігав при собі, без мети збуту¹⁰⁷.

Також 10.08.2024 у слідчим СВ відділення поліції № 2 Криворізького РУП ГУНП у Дніпропетровській області старшим лейтенантом поліції ОСОБА_4 у присутності двох понятих, із застосуванням технічних засобів, проведено огляд місця події за адресою: м. Кривий Ріг у Металургійному районі по вул. Тайгова, біля буд. 12, у ході якого, відповідно до ст. 34 ЗУ «Про Національну поліцію», було проведено поверхневу перевірку відносно ОСОБА_3, у ході якої останній добровільно, самостійно на вимогу працівника поліції дістав з кишені рюкзака синього кольору, який був вдягнений на ньому, згорток, в якому знаходився один сліп-пакет з речовиною кристалічного походження та надав їх слідчому для огляду, останній дану речовину вилучив до спец-пакету НПУ №СРІ 1144307. Відповідно до висновку експерта №СЕ-19/104-24/32749-НЗПРАП від 26.08.2024, надана на експертизу речовина масою 0,3526 г, вилучена 10.08.2024, містить особливо небезпечну психотропну речовину - PVP, обіг якої заборонено. Маса PVP у наданих на експертизу речовинах становить 0,3018 г. Вказана особливо небезпечна психотропна речовина - PVP, обіг якої заборонено, масою 0.3018 г, ОСОБА_3 зберігав для власного вживання, без мети збуту¹⁰⁸.

Аналізуючи зазначені вирокі, варто зазначити, що наркозлочинність є досить розповсюдженим явищем у багатьох куточках Дніпропетровської області, наявні випадки як незаконного зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин, так і їх незаконного збуту. Зазначимо, що види незаконних речовин також є різними – метамфетамін, метадон, PVP, канабіс тощо.

¹⁰⁷ Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпра від 30.08.2024. Справа № 932/7212/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121420356>

¹⁰⁸ Вирок Держинського районного суду м. Кривого Рогу від 30.08.2024. Справа 210/4882/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121361646>

За результатами проведеного у 2019 році опитування спостерігається, що частка підлітків, які вживали хоча б один раз у житті які-небудь наркотичні речовини, склала 18%, а серед дівчат зросла в 1,5 рази у порівнянні з 2015 роком (з 12,7% у 2015 році до 18,1% у 2019 році). 8,7% підлітків вживали марихуану, а 9,2% – вживали інгалянти, вживання двох і більше наркотичних речовин серед усіх опитаних склала 4,2% ¹⁰⁹.

С. П. Рашевський зазначає, що в Україні, як і в інших країнах світу, і в Дніпропетровській області зокрема, спостерігається розвиток ситуації наркоіндустріального періоду. З урахуванням цього постає питання можливостей впливу на неповнолітніх та молодь шоу-бізнесу, ЗМІ, які просякнуті романтизацією кримінального способу життя, у тому числі і так званої «наркокультури». Усі ці фактори створюють передумови формування потреби для збуту наркотиків та психотропів. Крім того, для постійного підтримання попиту на наркотики наркозлочинцями різних рівнів створюється розгалужена мережа збуту наркотиків (наркаторгівлі), що охоплює різні категорії наркозлочинців та споживачів. У багатолюдних (громадських) місцях відкриваються кіоски з продажу сумішей для паління, в місцях відпочинку та дозвілля неповнолітніх та молоді (нічних клубах, дискотеках, барах, кафе, інтернет-кафе) здійснюється продаж невеликих, разових доз наркотиків чи психотропів, що посилюють дію алкоголю та викликають галюцинації, знімають стрес, почуття сором'язливості тощо. У Дніпропетровській області стали непоодинокими випадки збуту наркотичних засобів та психотропних речовин у школах та ліцях, навіть в елітних, профільних ліцях ¹¹⁰.

¹⁰⁹ Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року). Київ, 2022. С. 23. URL: <https://cmhmnda.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/zvit-shhodo-narkotychnoyi-ta-alkogolnoyi-sytuacziyi-v-ukrayini-2022.pdf>

¹¹⁰ Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. С. 169–170.

Варто відзначити, що у зв'язку із переходом на дистанційну форму навчання та відповідно наявності вільного часу неповнолітні також проявляють високий інтерес до наркотичних засобів.

Так, під час несення служби правоохоронці Селидового Донецької області зупинили для перевірки документів 16-річного хлопця, який дивно себе поведив. З'ясувалося, що він має при собі наркотичну речовину та займається розповсюдженням психотропів на території міста. У наркокур'єра вилучено 658 закладок з психотропною речовиною «альфа-PVP». Орієнтовна вартість вилученого за цінами «чорного ринку» складає півмільйона гривень¹¹¹. Неповнолітні, маючи багато вільного часу, піддаються негативному впливу та втягуються у злочинну діяльність.

За статистикою, згідно з результатами дослідження, які презентувала голова правління Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка, «серед підлітків 14-17 років ми маємо 18% підлітків, які мали досвід вживання будь-яких наркотиків». Тобто до цієї категорії може потрапити будь-яка дитина. Тому так важливо знаходити спільну мову зі своїми дітьми, «тримати руку на пульсі» їх повсякденного життя, цікавитись їх захопленнями, друзями, середовищем. Дітей потрібно слухати та прагнути зрозуміти, любити їх та подавати гарний приклад. З ними потрібно розмовляти, в тому числі і про наркотики, та наголошувати на тому, що наркотики – це не тільки погана та неприпустима звичка, а й відповідальність, яка передбачена чинним законодавством України¹¹².

З огляду на реалії сьогодення ми не можемо стверджувати, що статистичні дані є точними, оскільки багато кримінальних правопорушень у сфері незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин є

¹¹¹ Романова О. Заробляв на «закладках»: у Селидовому затримали 16-річного наркокур'єра. *Pokrovsk.news*. 20 листопада 2023. URL: <https://pokrovsk.news/news/view/zaroblyav-na-zakladkah-u-selidovomu-zatrimali-16minusrichnogo-narkokurera>

¹¹² Блог шкільного поліцейського: проблема вживання і зберігання наркотиків неповнолітніми. *Krivbass.city*. Патрульна поліція Кривого Рогу інформує. 25 березня 2021. URL: <https://krivbass.city/blogs/view/blog-shkilynogo-politsejskogo-problema-vzhivannya-i-zberigannya-narkotikiv-nepovnolitnimi>

латентними або такими, що не мають достатньої кількості доказів для доведення кримінального провадження до суду.

Погодимося з результатами дослідження, проведеного А. М. Бабенком, які дають підстави стверджувати про існування суттєвих системних недоліків в організації запобігання наркоманії та наркозлочинності, про легку доступність наркотичних засобів та сприятливі умови в окремих регіонах України для наркотизації населення і незаконного обігу наркотичних засобів. В цілому в Україні існує сприятливе середовище для подальшого загострення наркоситуації в країні ¹¹³.

Незважаючи на це, у державі мають проводитись профілактичні заходи, спрямовані на зменшення рівня наркозлочинності.

Варто підтримати думку про те, що принципово важливими моментами, які характеризують проблеми протидії наркозлочинності та наркобізнесу в межах Дніпропетровської області, як і в сучасному українському суспільстві загалом, є такі:

1. Наркозлочинність, як і вся злочинність у цілому, є соціальним, відносно масовим, суспільно небезпечним та шкідливим явищем, що характеризується поведінкою особи, пов'язаною з порушенням встановлених вітчизняним законодавством правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів. Наркозлочинність існує і розвивається, набуває нових форм і ознак, відіграє міцну рушійну силу, що живить саму себе, інші види злочинності (рецидивну, насильницьку, молодіжну та інші) та злочинність загалом.

2. Специфічними факторами, які виступають детермінантами наркозлочинності в області, є: а) обставини, що сприяють наркотизації сучасного українського суспільства. Такі обставини пов'язані з фізичними та

¹¹³ Бабенко А. М. Регіональні особливості розподілу наркозлочинності в Україні: деякі шляхи протидії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО.* 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 14. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27681f60-6ee0-4cec-a37c-787e0c63b34d/content>

психофізіологічними особливостями особи, її намаганням максимально спростити та полегшити своє життя, і саме таким чином протидіяти негативним проблемам та емоціям, що при цьому виникають. Наявність усезростаючого попиту на наркотики стимулює і живить наркобізнес, кримінальне наркотичне підприємництво; б) причини та умови незаконного обігу наркотичних засобів та психотропних речовин і їх аналогів у межах регіону; в) криміногенні фактори, що супроводжують основні напрями діяльності держави в реалізації антинаркотичної політики.

3. Підвищення рівня наркозлочинності в Україні та в Дніпропетровській області, збільшення темпів наркотизації населення викликані формуванням вітчизняного наркоринку. Наркоринок створювався за двома основними напрямами: перший – експансія зарубіжних наркоугруповань (наркокартелів) на територію України, їх входження у вітчизняне кримінальне середовище; другий – формування власної структури наркоділків та їх участь у розробці, виготовленні та збуті наркотичних засобів, психотропних речовин та їх аналогів, що сприяли створенню вітчизняної системи наркоіндустрії¹¹⁴.

Протидія наркозлочинності – це діяльність держави і суспільства, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію причин наркозлочинності та умов, що їй сприяють, явищ і процесів, які зумовлюють зростання окремих типів і видів незаконного обігу наркотиків, факторів, що впливають на формування наркозалежності у певних категорій осіб, вплив на умови їх життя і виховання, усунення конкретних умов, які зумовлюють участь у незаконному обігу наркотиків окремих осіб, визначення форм і методів соціального контролю за обігом наркотиків з метою утримання його на мінімальному рівні, здійснення кримінально-правового та іншого правового примусу за фактами винної участі у протиправній діяльності¹¹⁵.

¹¹⁴ Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. С. 172–173.

¹¹⁵ Методичні рекомендації щодо удосконалення організаційних і правових основ для посилення боротьби з наркозлочинністю : наук.-метод. реком. / С. О. Шатрава, О. В.

Позитивним кроком на шляху до вирішення зазначеної проблеми стала ліквідація Урядом України у грудні 2016 Департаменту протидії наркозлочинності як міжрегіонального територіального органу Нацполіції. Натомість здійснення повноважень відповідного департаменту покладено на структурні підрозділи, створені в апараті центрального органу управління Нацполіції та її територіальних органах. Таке рішення покликане сприяти більш ефективному запобіганню наркозлочинності через створення єдиної системи моніторингу ситуації за незаконним обігом наркотиків, забезпечення більш злагодженого та оперативного вирішення завдань у сфері протидії наркозлочинності тощо ¹¹⁶.

Регіональні програми з протидії злочинності здебільшого мають декларативний характер, а реакція правоохоронних органів на наркозлочинність не відповідає реальному стану криміналізації суспільства. Вони не ґрунтуються на реальній криміногенній ситуації, на прогнозі її розвитку. Не враховуються тенденції наркозлочинності, особливості її детермінації та сучасних форм прояву і можливостей розповсюдження наркотиків, у тому числі через Інтернет і мережі комерційних аптек. Під час планування, програмування та організації протидії наркозлочинності не використовуються інноваційні заходи з протидії злочинності, рідко використовуються можливості ЗМІ та Інтернету у формуванні антинаркотичної ідеології. У контексті вдосконалення запобіжної діяльності хотілося б звернути увагу державних та правоохоронних органів на необхідність проведення політики протидії наркозлочинності з урахуванням територіальних особливостей злочинності, закономірностей її регіонального розподілу, тенденцій та специфіки територіальної детермінації¹¹⁷.

Джафарова, О. М. Галкіна, Л. С. Кацалап, Д. Є. Денищук, О. В. Погорілець, М. С. Сиромятнікова. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2020. С. 7.

¹¹⁶ Горпинюк О.П. Сучасний стан наркозлочинності в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. №4. 2017. С.140-143. С. 143

¹¹⁷ Бабенко А.М. Регіональні особливості розподілу наркозлочинності в Україні: деякі шляхи протидії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2012. Серія ПРАВО. Випуск 20. Частина 1. Том 4. С. 12-14. С. 14.

Підтримуючи думку вченого, варто наголосити на тому, що дієвими заходами у протидії кримінальним правопорушенням у сфері незаконного обігу наркотичних засобів може стати розповсюдження зазначеної проблематики у заходах масової інформації, а саме: висвітлення причин, умов та наслідків вживання наркотичних засобів, шляхи потрапляння до такого виду кримінальних правопорушень.

Однак у боротьбі із наркозлочинністю велику роль відіграє поліція.

Так, варто погодитися з тим, що діяльність правоохоронних органів має бути спрямована не на притягнення до відповідальності рядових споживачів наркотиків, а на викорінення сфери пропозиції та обмеження сфери попиту наркотиків. Україй важливим тут є використання можливостей засобів масової інформації та Інтернету для створення в суспільстві атмосфери негативного ставлення до незаконного обігу наркотичних засобів, виявлення місць розповсюдження наркотичних засобів та осіб, що займаються такою діяльністю ¹¹⁸. Вважаємо за потрібне висвітлення на телебаченні інформації про необхідність інформування правоохоронних органів про місця можливого збуту наркотичних засобів та осіб, які займаються цим видом незаконної діяльності.

Окрім цього, доречною буде трансляція на телебаченні реальних історій людей, які тривалий час вживали наркотичні засоби та змогли звільнитись від цієї залежності, що матиме профілактичний вплив.

Також обов'язково має висвітлюватись інформація про медичні центри з надання допомоги наркозалежним особам, що сприятиме швидкій допомозі хворим.

URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27681f60-6ee0-4cec-a37c-787e0c63b34d/content>

¹¹⁸ Бабенко А. М. Регіональні особливості розподілу наркозлочинності в Україні: деякі шляхи протидії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 14.
URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27681f60-6ee0-4cec-a37c-787e0c63b34d/content>

Ефективною новелою тут може виявитися запровадження практики щоквартального звіту перед населенням керівників правоохоронних органів у прямому ефірі радіо- або телебачення про стан протидії незаконному обігу наркотиків з одночасним отриманням інформації від населення про місця збуту наркотиків та осіб, що займаються такою діяльністю чи потерпілих від неї¹¹⁹. Не можемо погодитися з тим, що щоквартальне звітування населенню про стан протидії незаконному обігу наркотичних засобів буде ефективним у боротьбі з цим видом злочинності, оскільки це виключно інформація для загального знання.

Вважаємо, що одними із дієвих заходів у протидії наркозлочинності є ті, які зазначено у Стратегії, зокрема:

1. Популяризація здорового способу життя, зменшення попиту на ПАР: (а) запобігання залученню населення до зловживання ПАР; (б) попередження зловживання/формування залежності в осіб, які вживають ПАР.

2. Протидія незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, а також зменшення пропозицій таких засобів і речовин, що знаходяться в незаконному обігу, та своєчасне їх вилучення: (а) зменшення кількості доступних на нелегальному ринку ПАР; (б) попередження витоку наркотичних лікарських засобів через впровадження ефективних заходів державного регулювання та контролю; (в) недопущення обігу аналогів або нових ПАР; (г) зміцнення кадрового потенціалу правоохоронних органів.

3. Забезпечення доступності наркотичних лікарських засобів для осіб, які цього потребують: (а) забезпечення доступу до лікування з використанням наркотичних лікарських засобів; (б) сприяння розвитку паліативної допомоги.

¹¹⁹ Бабенко А. М. Регіональні особливості розподілу наркозлочинності в Україні: деякі шляхи протидії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2012. Вип. 20. Ч. 1. Т. 4. С. 14. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/27681f60-6ee0-4cec-a37c-787e0c63b34d/content>

4. Надання своєчасних та якісних послуг із діагностики, профілактики, медичної та соціально-психологічної допомоги особам з розладами психіки та поведінки внаслідок вживання ПАР, а також доступності комплексних програм зменшення шкоди: (а) організація надання послуг із діагностики, медичної та соціально-психологічної допомоги, реабілітації та ресоціалізації для осіб, з розладами психіки та поведінки, внаслідок вживання ПАР та забезпечення доступу до програм зменшення шкоди; (б) удосконалення системи організації та надання лікування через декриміналізацію, протидію стигмі і дискримінації та впровадження альтернативи покаранню; (в) організація лікування осіб з розладами психіки та поведінки внаслідок вживання ПАР в установах Державної кримінально-виконавчої служби; (г) створення ефективної системи епідеміологічного нагляду за поширеністю вживання ПАР та впровадження ефективного моніторингу й оцінки ефективності заходів, що вживаються в рамках реалізації державної політики щодо наркотиків ¹²⁰.

Підсумовуючи викладене, варто зробити висновок про те, що наркоманія є поширеним негативним явищем, у тому числі у промислових регіонах нашої держави. Останнім часом дуже популярним стало одночасне вживання декількох видів наркотичних засобів чи психотропних речовин, так звана «полінаркоманія», проте молодь традиційно вживає марихуану, яка є більш дешевою та доступною у придбанні.

Проблемним питанням у сфері боротьби із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин є:

- неконтрольований обіг наркотичних засобів та психотропних речовин;
- виготовлення нових видів психотропних речовин, які ще не віднесені до Переліку наркотичних засобів та психотропних речовин;

¹²⁰ Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року). Київ, 2022. С. 4-5. URL: <https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/zvit-shhodo-narkotychnoyi-ta-alkogolnoyi-sytuaciyi-v-ukrayini-2022.pdf>

- нові способи збуту таких речовин за допомогою Інтернету та здійснення оплати криптовалютою;
- не достатньо ефективна робота органів та підрозділів, спрямованих на профілактику та боротьбу із наркозлочинністю.

Проблема боротьби із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин має вирішуватися не лише силами правоохоронних органів. Протидіяти такому негативному явищу має комплексна команда із числа правоохоронців, соціальних служб, педагогів навчальних закладів, батьків. Питання боротьби із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин має вирішуватися також законодавчою владою та органами місцевого самоврядування. Саме така спільна взаємодія різноманітних служб та органів сприятиме успішній протидії та боротьбі із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин.

РОЗДІЛ 3.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ З УРАХУВАННЯМ СПЕЦИФІКИ РЕГІОНІВ

3.1. Аналіз програм професійної підготовки поліцейських з урахуванням особливостей регіонів

Програма підготовки поліцейських в Україні є важливою частиною реформування правоохоронної системи та забезпечення її ефективності. Аналіз програм підготовки майбутніх поліцейських включає кілька ключових аспектів, таких як загальна структура підготовки, вимоги, що пред'являються відповідно до специфіки підготовки майбутніх поліцейських, навчальні програми підготовки поліцейських, регіональні відмінності в підготовці поліцейських та перспективи розвитку.

Загальний аналіз програм підготовки поліцейських виявив такі основні етапи підготовки.

По-перше, майбутні поліцейські отримують базові знання, що включають вивчення теоретичних основ права, кримінології, кримінального процесу, прав людини.

Важливе місце у програмі підготовки поліцейських займає практична складова, що полягає в загальній фізичній підготовці.

Також вона містить стажування у правоохоронних органах, участь під керівництвом досвідчених кураторів у реальній практичній діяльності поліцейських.

Крім того, майбутні поліцейські отримують спеціалізовані знання з таких напрямів, як криміналістика, боротьба з корупцією, кібербезпека.

Кандидати для підготовки поліцейських повинні пройти визначення рівня фізичної підготовки, яке включає біг на витривалість, силові вправи та тестування на швидкість реакції.

Також оцінюється психологічна стійкість кандидатів, їх здатність до стресостійкої роботи та комунікативні навички.

Аналіз програм підготовки майбутніх поліцейських дає можливість виявити основні її аспекти.

Зокрема, підготовка включає вивчення Конституції України, законів про кримінальне та адміністративне правопорушення, навчання методам збору і аналізу доказів, застосування технічних засобів для розслідування злочинів, тренування з реагування на терористичні акти, інші надзвичайні ситуації.

Зміни в управлінні та організації правоохоронних органів на місцевому рівні внаслідок децентралізації вплинули на навчальні програми, які стали більш орієнтованими на специфіку регіональних проблем.

Навчання в різних регіонах може включати специфічні модулі, що враховують локальні особливості, такі як етнічні та соціально-економічні фактори.

Децентралізація в Україні розпочалася з 2014 року, коли було впроваджено низку реформ, спрямованих на передачу повноважень від центральних органів влади до місцевих. Це включає реформування місцевого самоврядування та децентралізацію фінансів.

Однією з ключових цілей реформування правоохоронних органів є підвищення їх ефективності, прозорості та підзвітності.

Реформа правоохоронних органів передбачає зміни в організаційній структурі, включаючи створення нових підрозділів та зміну функцій існуючих.¹²¹

З 2019 року відбувається реалізація проєкту «Поліцейський офіцер громади». На початковому етапі реалізації цього проєкту ставлення громади до нововведення було неоднозначним, населення не розраховувало на

¹²¹ Смолінська О. Ф. Стрес та шляхи його подолання. URL: <https://erudyt.net/dokumentatsiya/informaciya-dlya-psixologiv/stres-ta-shlyahy-joho-podolannya.html>.

допомогу поліцейського офіцера громади у випадках, коли його втручання чи допомога були потрібні терміново.¹²²

Особливістю проєкту «Поліцейський офіцер громади» стала орієнтація на впровадження якісно та змістовно нового формату роботи поліцейських, для яких на першому місці мають стати потреби громади, місцевого населення, вивчати та забезпечувати які можливо виключно шляхом підтримання постійного контакту поліцейських з місцевими жителями. Постійний контакт, який буде забезпечений не лише роботою поліцейського у відповідній територіальній громаді, а й його безпосереднім проживанням у ній. Саме тому поліцейський стає повноправним представником конкретної громади, живе її проблемами, перебуває на постійному зв'язку з мешканцями та допомагає їм; такий підхід у роботі поліції дозволив відповідати очікуванням громади. Дуже важливо, що взаємозв'язок між поліцією та громадою був спрямований на забезпечення якісних умов життя, безпеки, оперативного реагування на будь-які ситуації, дав можливість людям відчувати впевненість і безпеку.

Проєкт «Поліцейський офіцер громади» реалізується такими етапами: 1) встановлення шляхом проведення відповідних інформаційних кампаній співпраці з об'єднаними територіальними громадами з метою оцінювання можливостей кожної громади з подальшим підписанням меморандуму; 2) проведення відбору кандидатів на посади поліцейських офіцерів громади серед діючих працівників поліції (перевага надається дільничним офіцерам поліції); 3) навчання відібраних кандидатів на курсах підготовки за спеціально розробленою програмою тривалістю до 2,5 місяців із залученням іноземних експертів; 4) організація несення служби поліцейськими офіцерами громади,

¹²² Аналіз реформи децентралізації в Україні з точки зору гендерної рівності та підходу, заснованого на правах людини URL: https://hromady.org/wp-content/uploads/2022/02/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7-%D1%80%D0%B5%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B8-%D0%B4%D0%B5%D1%86%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97_%D0%9E%D0%9E%D0%9D-%D0%96%D1%96%D0%BD%D0%BA%D0%B8.pdf.

під час чого відбувається спочатку його знайомство з громадою, планування безпосередньої роботи щодо реалізації спільних проєктів з об'єднаною територіальною громадою, звітування перед нею; 5) здійснення контрольних заходів (регулярне оцінювання ефективності) з боку Національної поліції та вивчення громадської думки міжнародними експертами. Незважаючи на важливість та вирішальне значення кожного із окреслених етапів, вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на третьому етапі, оскільки саме від рівня підготовки майбутніх поліцейських офіцерів громади безпосередньо залежить ефективність виконання ними покладених на них обов'язків та стан публічного порядку і безпеки в межах конкретної об'єднаної територіальної громади.

Насамперед слід звернути увагу, що були проведені ґрунтовні соціологічні опитування представників об'єднаних територіальних громад, що дозволило виокремити найбільш поширені види правопорушень, вчинення яких викликає занепокоєння в населення: крадіжки, тілесні ушкодження, домашнє насильство, вчинення правопорушень у стані алкогольного сп'яніння, самогоноваріння, наркоманія, незаконне будівництво, поділ землі тощо. Вивчення результатів громадських опитувань дозволило сформулювати основні напрями підготовки майбутніх офіцерів громади: домедична, вогнева, тактична, функціональна підготовка, керування (у тому числі контраварійне) автомобілем, захист прав та інтересів дітей, безпека дорожнього руху, робота з базами даних, кримінальне провадження та методика розслідування окремих кримінальних правопорушень, охорона місця події, техніка опитування, кваліфікація злочинів, правові підстави затримання, принципи комунікації із населенням (Community Policing).

Важливим етапом децентралізації стала реалізація проєкту «Служби освітньої безпеки» (СОБ), який передбачає присутність працівника поліції в школі на постійній основі.

Враховуючи сучасні виклики, програма підготовки поліцейських «Служби освітньої безпеки» передбачає теоретичну підготовку. Окрім того,

після успішного закінчення навчання для поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» організовується стажування за місцем несення служби відповідно до вимог Положення про організацію післядипломної освіти працівників Національної поліції, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 24 грудня 2015 року № 1625, зареєстрованого у Міністерстві юстиції України 16 січня 2016 року за № 76/28206.

Підготовка поліцейських «Служби освітньої безпеки» включає нормативну і варіативну частини.

Зокрема, нормативна частина включає теоретичну підготовку з таких розділів:

- Система захисту прав дітей. Міжнародні стандарти та принципи поводження з дитиною. Визначення та співвідношення понять «дитина», «малолітня особа», «неповнолітня особа», «дитина в контакті із законом», «дитина в конфлікті із законом». Нормативно-правова база, що регулює питання забезпечення та захисту прав дітей в Україні. Коло суб'єктів забезпечення та захисту прав дітей, їх повноваження та функції;

- Права та обов'язки батьків щодо дитини. Сімейні форми виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. Поняття «дитина, яка перебуває у складних життєвих обставинах», «дитина, позбавлена батьківського піклування», «дитина-сирота»;

- Взаємодія з органами та установами під час забезпечення та захисту прав дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах. Контроль за дотриманням вимог законів та інших нормативно-правових актів щодо опіки, піклування над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування;

- Правова основа діяльності закладів освіти, порядок їх функціонування;

- Концепція «Безпечне освітнє середовище». Завдання та повноваження різних суб'єктів у цій сфері, зокрема поліції, ДСНС, органів освіти, місцевого самоврядування. Взаємодія суб'єктів;

- Адміністративні та кримінальні правопорушення, вчинені дітьми чи стосовно них;

- Особливості притягнення дітей до адміністративної та кримінальної відповідальності. «Діти у конфлікті із законом». Система пробації в Україні. Відновне правосуддя;

- Адміністративні та кримінальні правопорушення, що посягають на публічний порядок (безпеку) на території закладів освіти. Правові підстави застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї;

- Правові та організаційні основи діяльності поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки». Завдання та повноваження підрозділів поліції із створення безпечного освітнього середовища у закладах освіти. Особливості взаємодії поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» з іншими підрозділами поліції, адміністрацією закладу освіти, закладами охорони здоров'я, органами державної влади та місцевого самоврядування, підрозділами ДСНС, НГУ, батьками здобувачів освіти;

- Порядок прийому та розгляду звернень громадян, які надійшли до органів і підрозділів Національної поліції України, закладів, установ, зокрема від дітей;

- Безпека людини. Засоби індивідуального та колективного захисту. Пожежна безпека. Забезпечення виконання покладених на поліцію функцій у межах єдиної державної системи цивільного захисту. Заходи безпеки поліцейських при виконанні службових обов'язків, зокрема під час надзвичайних ситуацій.

Варіативна складова своєю чергою включає:

- Психологічні, фізіологічні та вікові особливості розвитку дитини. Розвиток дитини та вікова періодизація. Фактори впливу на розвиток дитини. Потреби дитини відповідно до віку. Типові поведінкові прояви. Особливості комунікації поліцейських із дітьми. Перша психологічна допомога дитині;

- Роль поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» у створенні безпечного освітнього середовища для учасників освітнього процесу. Переваги постійної присутності СОБ у закладі освіти та проведенні превентивно-профілактичної роботи серед учнів;

- Офіційне спілкування (опитування) в діяльності поліцейського підрозділу «Служба освітньої безпеки». Сутність процесу офіційного спілкування та його складові. Відновлювальна комунікація. Створення довірливих стосунків з дитиною в ході спілкування (опитування). Вирішення конфліктів мирним шляхом;

- Підготовка і проведення інтерактивних просвітницько-профілактичних занять для учнів різного віку. Залучення учнівської молоді до участі в просоціальних заходах. Національно-патріотичне виховання;

- Негативні явища в підлітковому середовищі: вживання алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних речовин (безконтактний продаж). Ефективні превентивні механізми запобігання та протидії цим явищам. Популяризація здорового способу життя;

- Нормативно-правові аспекти запобігання і протидії домашньому насильству. Форми домашнього насильства та причини виникнення. Поняття «дитина постраждала», «дитина кривдник». Особливості застосування спеціальних заходів до кривдників уповноваженими підрозділами поліції. Взаємодія із суб'єктами, відповідальними за напрям запобігання і протидії домашньому і гендерно зумовленому насильству;

- Булінг. Відповідальність учасників освітнього середовища. Виявлення та припинення поліцейськими фактів жорстокого поводження з дітьми;

- Кібербезпека. Ключові питання захисту прав дітей у мережі Інтернет;

- Забезпечення та здійснення кримінального провадження дружнього до дитини. Опитування/допит в умовах дружніх до дитини за методикою «зелена кімната». Модель «Барнахус»;

- Порядок дій поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» у разі нападу або ризику нападу на заклад освіти (наказ Міністерства внутрішніх

справ України та Міністерства освіти і науки України від 18.08.2023 № 685/1013 «Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти»);

- Паспорт безпеки закладів освіти. Визначення, наповнення та участь поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» у його формуванні;

- Алгоритм реагування поліцейських підрозділів «Служба освітньої безпеки» у разі:

- звернення дитини з усною заявою;

- виявлення фактів нещасних випадків, вчинення правопорушень дитиною/стосовно дитини, встановлення фактів булінгу, мобінгу;

- надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, радіаційних аварій і радіаційного забруднення місцевості;

- виникнення пожежі, замінування, оголошення сигналу «Повітряна тривога», евакуації дітей до укриття;

- Порядок дій у разі виявлення вибухонебезпечних предметів;

- Безбар'єрність. Інклюзивна освіта;

- Домедична допомога дітям. Нещасні випадки з дітьми. Особиста, біологічна та юридична безпека під час надання домедичної допомоги.

Децентралізація часто супроводжується передачею фінансових ресурсів на місцевий рівень, що може впливати на бюджетне забезпечення правоохоронних органів.

Крім того, місцеві органи влади часто мають недостатній досвід у координації правоохоронних заходів з центральними структурами. Тому зміни в управлінні можуть призводити до збільшення випадків корупції та бюрократії на місцевому рівні.

Діяльність майбутніх правоохоронців буде пов'язана з правоохоронною практикою, що стикається з нестандартними ситуаціями під час несення служби.

Робота у правоохоронних органах потребує від працівника великої особистої сміливості, винахідливості, образної пам'яті, високого рівня організованості, наполегливості та емоційної стійкості, уміння швидко та холонокровно приймати рішення. Майбутні правоохоронці повинні вміти: логічно мислити і організовувати свою діяльність; проводити невідкладні дії, передбачені спеціальною тактикою оперативних та слідчих підрозділів; ефективно працювати з людьми, встановлювати психологічний контакт; протистояти негативному впливу з боку учасників процесу дізнання; швидко орієнтуватися в умовах, що змінюються; застосовувати різні підходи до оцінки ситуації, що виникла, без шаблонів та стереотипів мислення.

Дослідження підтверджують, що для якісного формування професійно-прикладних навичок у майбутніх правоохоронців необхідно включати до програми підготовки заняття, в яких використовується моделювання стресових ситуацій або впливу стресу на організм людини. Надалі потрібно детальне вивчення того, як підвищити ефективність підготовки та покращити взаємодію таких навчальних дисциплін, як: тактико-спеціальна підготовка, спеціально фізична підготовка та вогнева підготовка. А також шляхів більш ефективного поєднання цих дисциплін, щоб покращити результативність дій майбутніх працівників поліції під час їх професійної діяльності та в нестандартних умовах.

Працівники Національної поліції постійно стикаються з необхідністю перебування під впливом стресу. Це може проявлятися в повсякденних службових та екстремальних ситуаціях, в яких поліцейський може опинитися будь-якої хвилини. Потенційна небезпека та специфіка служби вимагає високого рівня фізичної підготовки, моральної стійкості та стресостійкості від працівників Національної поліції й усіх силових структур у цілому.

Взагалі для забезпечення ефективності дій поліцейських в екстремальних ситуаціях (як і для готовності поліцейського до роботи в повсякденних умовах) у них мають бути сформовані певні тактико-спеціальні,

тактико-психологічні прийоми забезпечення безпеки при взаємодії з об'єктами професійної діяльності та затриманні правопорушників.

Поліцейські мають бути готовими до застосування заходів фізичного впливу та застосування зброї в умовах стресу. Усі негативні умови, які впливають на діяльність поліцейських, їх психологічну готовність до дій в умовах стресу можна розділити на такі групи:

- 1) загальні – ті, які впливають на особовий склад;
- 2) специфічні – ті, які зумовлені відмінностями в діяльності особового складу.

Під час затримання особи або за наявності прямого контакту із злочинцями поліцейські відчують низку негативних почуттів, що провокує в них стрес.

Працівники поліції в таких випадках, як і військовослужбовці, стикаються з таким поняттям, як бойовий стрес.

Бойовий стрес являє собою сукупність станів, пережитих у процесі адаптації до несприятливих факторів. На те, як особа реагуватиме на той чи інший вид стресу, впливають так звані стресори.

Відкрита військова агресія, якої зазнає Україна з 24 лютого 2022 року, вплинула на те, що поліція має виконувати покладені на неї функції в дещо новому форматі. Поліцейські часто змушені виконувати службові обов'язки в екстремальних умовах, пов'язаних із ризиком. Такі умови створюють емоційну, психологічну та фізичну напругу. В цей час у правоохоронців виробляється адреналін, підвищується готовність дій до реагування на ті чи інші ситуації, проте разом з цим знижується продуктивність виконуваних дій, рівень мислення та уваги. Це є причиною більшості необдуманих вчинків під час того, як правоохоронець потрапив до стресової ситуації, і значного рівня ризику травматизму та загрози його життю та здоров'ю.

Методи інтенсивного навчання дозволять спрямувати ефективно використання резервів організму та розширення інформаційних можливостей майбутніх спеціалістів на формування їх професійної надійності.

Саме у зв'язку з цим постає гостра необхідність розробки певних програм та методів, за допомогою яких можна формувати спеціальні якості в поліцейських, стійкість до різного роду стресів, покращити ефективність їхніх дій в екстремальних умовах.

Для покращення рівня фізичної підготовки необхідно застосовувати новітні методи навчання та сучасні технології, які б базувалися на моделюванні ситуацій, реакцій та дій.

До них можна віднести використання у процесі навчання мультимедійних екранів, проєкторів та створення спеціальних комп'ютерних програм, за допомогою яких можна було б моделювати реальні стресові ситуації, в які можуть потрапити майбутні офіцери. Усе це буде вимагати від них певних умінь та навичок, набутих у процесі тренувань. До того ж такого роду тренування здатні покращувати морально-психологічні якості, вміння та навички самооцінювання та здатність не втрачати самоконтроль в екстрених ситуаціях.

На нашу думку, введення в навчальний процес (факторів та завдань, які під час навчання ставлять курсантів у ситуацію стресу, або чинників, які можуть змоделювати стрес) з дисципліни «Спеціальна фізична підготовка», окрім базових прийомів рукопашного бою та вправ на загальну фізичну підготовку, низки конструктивних та ситуаційних завдань. Це вимагало б від майбутніх правоохоронців застосування своїх навичок на належному рівні.

Серед таких завдань обов'язково повинні бути такі, які б містили в собі обов'язкові фактори стресу, зокрема:

- 1) створення спортивних комплексів із перешкодами, з наявними в них світловими та звуковими ефектами;

- 2) створення типових побутових ситуацій із залученням спеціально навчених осіб, які б допомагали моделювати певні ситуації і виступали в ролі правопорушників. Наприклад, ситуації побутового насилля, коли поліцейські змушені застосовувати грубу фізичну силу до правопорушників. При цьому

жоден поліцейський не може знати, якого виду опір буде чинити той чи інший порушник, учасник конфліктної ситуації.

До того ж фактором, який міг би виступати в ролі певного поштовху для створення методів такої підготовки, може бути і те, що в сучасних умовах багато осіб, які були колись звичайними пересічними громадянами, у зв'язку з певними життєвими обставинами побували в зоні ведення бойових дій. Там вони пройшли певні курси підготовки і застосовували свої вміння, отримані на тих курсах в зоні ведення бойових дій. Є ризик, що після повернення до мирного життя не всі з них будуть готові до цього в психологічному плані та можуть сприймати пересічних громадян за «ворогів».

Також варто враховувати негативне ставлення населення України до представників влади та правоохоронців на фоні глобальних кризових явищ та недовіри до поліції в цілому. У зв'язку з цим правоохоронці мають бути підготовлені належним чином до такого роду ситуацій, до будь якого виду розвитку подій. Це стосується готовості до раптового нападу тощо.

Оскільки Україна раніше не стикалася з веденням бойових дій на своїй території, то обґрунтованим є твердження про залучення іноземних практиків-теоретиків з цієї сфери, які могли б в подальшому періодично проводити семінари з обміну досвідом.

У такому ракурсі надзвичайно актуальною стає не лише фізичний аспект підготовки майбутніх правоохоронців, а й їхньої вогневої та тактико-спеціальної підготовки, знання з яких у майбутньому вони зможуть вдало застосовувати, щоб протидіяти злочинності.

Вогнева підготовка є важливим аспектом діяльності правоохоронця, адже у процесі проходження служби поліцейським доводиться застосовувати ті чи інші види озброєння залежно від ситуації. Поліцейські застосовують вогнепальну зброю суто в крайньому випадку, оскільки вона вважається найжорсткішим заходом примусу. Поліцейські можуть неодноразово стикатись із такими ситуаціями, тому за необхідне можна вважати введення в

курси навчання з вогневої підготовки специфічних занять із використанням новітніх технологій з тренування навику стресостійкості¹²³.

Доцільним було б розв'язання питання про підготовку поліцейських з необмеженим арсеналом зброї, з яким вони можуть зіштовхнутися у процесі служби. Також залученням спеціалістів-практиків не лише з України, а й з-за кордону. Вони могли б поділитися своїм досвідом щодо використання зброї в нестандартних умовах.

Наприклад, під час занять з вогневої підготовки при проведенні стрільб кожен з курсантів періодично повинен стріляти у супроводі шумового ефекту: це може бути запис звуку пострілу або інструктор, який також стріляє біля нього холостими набоями. Це здійснюється з метою, щоб нервова система курсанта не давала збою при почутому звукові пострілу.

До того ж надзвичайно практичним та актуальним видом тренінгу, який розвиває зорове сприйняття, швидкість реакції, вважається ведення вогню по рухомих цілях (мішенях різного типу).

Оскільки поліцейські можуть зіткнутися у процесі служби з випадками захоплення заручників, було б доцільним використання методів стрільби, які застосовуються у підготовці спецпідрозділів. Для цього є необхідним створення свого роду полігону, на якому будуть встановлені перешкоди у вигляді будинків, дверей, вікон тощо, відкривши які, раптово з'являється силует особи. У цей момент стріляючий повинен оцінити за найкоротший проміжок часу, чи становить ця особа загрозу, чи ні, і вжити відповідних заходів (відкрити або ні вогонь на ураження). Цей вид тренінгу тренує зорову активність, моторику, швидкість реакції.

Вважалось б доцільним також модернізування приміщень, в яких проводяться заняття з вогневої підготовки. Таким може бути створення на базі цих закладів мультимедійних тирів зі специфічним програмним

¹²³ Моссуп К. Стрес: як з ним боротися URL: <https://electric.org.ua/old/to-all/stres-yak-z-nym-borotysya.html>

забезпеченням, де можуть проєктуватися ситуації реального зіткнення з озброєним(и) правопорушником(ами).

Застосування та використання зброї завжди є стресом, особливо якщо це стосується життя та здоров'я особи. Саме це можна вважати за необхідність введення свого роду психологічних тренінгів щодо застосування вогнепальної зброї. На таких заняттях правоохоронцям необхідно розповідати та практично опрацьовувати ситуації протистояння особам, які зі зброєю в руках загрожують життю та здоров'ю не лише поліцейського, а й пересічних громадян. До того ж необхідно пояснити психологію правопорушників, які беруть зброю до рук, та як опанувати себе правоохоронцю, який опинився в такій ситуації, для подальших адекватних дій з попередження та знешкодження таких осіб. Як показує нам практика, є багато випадків не лише в Україні, а й за кордоном, коли правоохоронці не змогли опанувати себе в цей момент і це призвело до сумних наслідків.

Вважаємо, що використання таких тренінгів є необхідним у підготовці майбутніх правоохоронців.

Тактико-спеціальна підготовка являє собою сукупність усіх навичок, набутих поліцейськими під час занять з вогневої і спеціальної фізичної підготовки та їх практичного застосування. Поліцейський повинен знати та тверезо оцінювати кожен ситуацію, в яку потрапляє правоохоронець, коли стикається із правопорушеннями.

Під час тактико-спеціальної підготовки майбутні поліцейські навчаються практично застосовувати свої вміння для виконання того чи іншого виду завдання, що поставлено перед ними. На практиці відомо, що коли особи потрапляють під вплив стресу, вони можуть через свої фізіологічні особливості перехвилюватись і не так ефективно виконувати поставлені завдання.

Враховуючи широкомасштабну агресію, під час підготовки майбутніх поліцейських надзвичайної актуальності набуває саме особиста безпека поліцейського.

Відповідно до указу Президента України В. Зеленського №64/2022 від 24.02.2022 р. на території України діє воєнний стан¹²⁴. З моменту набрання чинності цього нормативно-правового акта діяльність державних органів влади та місцевого самоуправління зазнала певних змін. По-перше, дії цих органів на даний момент ?? зумовлені сприяттю органам управління, створеним на визначеній території, в безпосередньому вирішенні завдань оборони держави. Працівники поліції в цій ситуації займають провідну роль через завдання, які були поставлені для них з урахуванням розглянутих умов діяльності. Від ефективності їх роботи вирішальною мірою залежить безпосереднє забезпечення внутрішньої безпеки. Водночас за таких умов особливої актуальності набуває питання особистої безпеки поліцейського, адже від цього, зокрема, залежить якісне і професійне виконання поліцейськими своїх професійних обов'язків.

Для визначення особливостей повноважень поліцейського та відповідно вимог до його особистої безпеки потрібно спочатку визначити правовий статус воєнного стану. Чинне законодавство дає чітке визначення. Так, відповідно до статті 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і

¹²⁴ Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень¹²⁵.

Саме з цією метою є необхідність уточнити компетенцію Національної поліції, бо тільки наявність уточнених повноважень дає юридично обґрунтовані гарантії законності в реалізації функцій служб і підрозділів Національної поліції. Безсумнівно, що для успішного виконання завдань, поставлених перед Національною поліцією в умовах воєнного стану, їхні обов'язки і права повинні відповідати основному принципу – нові обов'язки кореспондуються з новими правами. Надзвичайно важливою є та обставина, що розширення компетенції Національної поліції при введенні воєнного стану є в системі заходів примусу. Працівники Національної поліції не можуть переступити меж дозволеного в методах і засобах своїй діяльності щодо забезпечення безпеки. Їх коло в цих умовах, на наш погляд, має бути розширено, бо застосування їх не завжди пов'язане з правопорушеннями, а може бути результатом оцінювання обстановки, що складається. Ускладнення компетенції Національної поліції проявляється і у внутрішньому управлінні кожним з них¹²⁶.

Статтею 10 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлено, що в період воєнного стану не можуть бути припинені повноваження, зокрема органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування¹²⁷.

Згідно з пунктом 24 частини першої статті 23 Закону України «Про Національну поліцію» поліція відповідно до покладених на неї завдань бере участь відповідно до повноважень у забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його введення на всій території

¹²⁵ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=461>

¹²⁶ Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ від 26.01.2016 р. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0012-16#n14>.

¹²⁷ Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=461>.

України або в окремій місцевості. Крім того, статтею 24 цього Закону визначено додаткові повноваження поліції та встановлено, що у разі виникнення загрози державному суверенітету України та її територіальній цілісності, а також у ході відсічі збройної агресії проти України органи та підрозділи, що входять до системи поліції, відповідно до законодавства України беруть участь у виконанні завдань територіальної оборони, забезпеченні та здійсненні заходів правового режиму воєнного стану у разі його оголошення на всій території України або в окремій місцевості¹²⁸.

Особиста безпека поліцейського під час воєнного стану забезпечується Інструкцією про порядок переведення органів Національної поліції України на посилений варіант службової діяльності¹²⁹.

У зв'язку з викладеним 15 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану.

Зокрема, доповнено статтю 23 Закону України «Про Національну поліцію» новими пунктами та наділено поліцію повноваженнями, необхідними для виконання покладених на неї завдань, у тому числі в умовах воєнного стану.

Доповнення також стосуються питань взаємодії органів і підрозділів Національної поліції з державними органами, органами місцевого самоврядування, юридичними особами державної форми власності, в тому числі щодо військовополонених, забезпечення конвоювання та утримання затриманих осіб, розмінування та допуску поліцейських до проведення спеціальних вибухотехнічних робіт, а також представництва в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі.

¹²⁸ Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

¹²⁹ Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ від 26.01.2016 р. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0012-16#n14>

Крім того, відбулися зміни, спрямовані на врегулювання питання збирання біометричних даних осіб, у тому числі шляхом дактилоскопіювання, а також розширення переліку підстав для зупинки поліцейським транспортного засобу та його перевірки, а також перевірки водія та пасажирів. Крім того, доповнено Дисциплінарний статут Національної поліції України новим розділом, який визначає особливості проведення в Національній поліції службового розслідування в період дії воєнного стану¹³⁰.

Таким чином, було оптимізовано і врегулювано питання діяльності поліції та особистої безпеки поліцейського передусім в умовах воєнного стану, що є надзвичайно актуальним в наш час.

У підготовці майбутніх правоохоронців необхідним є постійне відпрацювання ситуаційних завдань у процесі підготовки поліцейських із моделюванням умов, які могли б поставити майбутніх правоохоронців у ситуацію внутрішнього протиріччя – стресу. Хоча це є навчанням, проте майбутні правоохоронці повинні реалізовувати вирішення поставлених перед ними завдань швидко та адекватно.

На практиці відомо, що коли особи потрапляють під вплив стресу, вони можуть через свої фізіологічні особливості перехвилюватись і не так ефективно виконувати поставлені завдання.

Необхідними умовами для набуття майбутніми правоохоронцями навиків дій у стресових ситуаціях слід вважати створення спеціальних кімнат-лабіринтів та тактичних полігонів, у яких моделюються найбільш розповсюджені моделі службових ситуацій з використанням в них мультимедійних пристроїв та обладнання для надання навчальному процесу більшого реалізму.

За результатами дослідження можна зробити висновки, що підготовка поліцейських в Україні є комплексною та багатогранною, включаючи

¹³⁰ Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>

теоретичну підготовку, практичний досвід і спеціалізовані курси. Вона враховує як загальні національні стандарти, так і регіональні особливості, що робить її адаптивною до потреб різних територій. Продовження реформування та вдосконалення навчальних програм є важливим кроком у забезпеченні ефективності правоохоронних органів. Реформи включають оновлення навчальних програм для поліцейських, зокрема додавання нових дисциплін та курсів, що відповідають сучасним вимогам.

3.2. Формування професійної мобільності здобувачів вищої освіти під час підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції України

Реформаційні процеси в суспільстві зумовлюють потребу модернізації, орієнтованої на інноваційний розвиток вищої освіти. Це об'єктивно вимагає нових підходів до підготовки фахівців з високим рівнем професіоналізму. В умовах воєнного стану актуальним стає питання підготовки фахівців правоохоронної діяльності для реалізації завдань Національної поліції України у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку, які швидко реагують, адаптуються до нових умов дійсності і готові до постійного розвитку та набуття необхідних знань та вмінь для вирішення професійних завдань. Тому визначальними в характеристиці сучасного працівника правоохоронних органів, зокрема поліцейських, є мотивація до безперервної освіти і постійного професійного вдосконалення, здатність швидко реагувати та самостійно вирішувати професійні завдання будь-якої складності, оперативно приймати ситуативно виправдані рішення, адаптуватися до мінливих умов як освітнього середовища, так і майбутньої професійної діяльності, тобто вимагає від нього високої професійної мобільності.

Мобільність як один із невід'ємних показників професійної та соціальної зрілості суб'єкта є тією особистісною характеристикою, яка засвідчує внутрішню готовність людини до якісних змін та перетворень.

Сьогодні перед вищою школою постає завдання здійснити таку організацію процесу навчання, за якої створюються умови для підготовки спеціалістів, які легко навчаються і швидко пристосовуються до змінних умов та змісту праці, зацікавлених у безперервній освіті, тобто до формування професійно мобільних фахівців.

Вивчення проблеми професійної мобільності майбутніх поліцейських сьогодні є об'єктивною необхідністю, яка посилює ефект результату реформування вищої освіти серед закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Слід підкреслити специфіку педагогічного аспекту проблеми, сутність якої полягає у формуванні професійної мобільності майбутніх поліцейських як фактора інноваційного розвитку закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання.

У розрізі дослідження теоретико-методологічних основ професійної мобільності розглянемо поняття та сутність професійної мобільності.

У сучасних умовах, що змінюються, а особливо в умовах воєнного стану, зростає роль професійно-особистісних якостей, які забезпечують конкурентоспроможність людини на ринку праці, успішність у професійній самореалізації, кар'єрі: загальна компетенція, мобільність, висока працездатність, ініціативність, працелюбність. Для конкурентоспроможності на ринку праці сьогодні вже недостатньо бути спеціалістом в одній галузі: потрібні знання в суміжних галузях, друга, третя вищі освіти. Ринок праці вимагає від фахівців здатності і готовності досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати відсутні знання і вміння.

Поняття «професійна мобільність» широко вживають і досліджують у різних галузях сучасної науки: психології, педагогіці, філософії, соціології, економіці та ін.

Поняття «мобільність», «мобільний» визначено таким чином: здатний до швидкого пересування; рухливий; здатний швидко орієнтуватися в ситуації, знаходити потрібні форми діяльності¹³¹.

Професійна мобільність є однією з ключових характеристик сучасного фахівця, що дозволяє йому ефективно адаптуватися до змін у професійній діяльності. Це поняття охоплює здатність людини переміщатися між різними професійними ролями, опановувати нові компетенції та реагувати на змінні умови праці. Вона також включає можливість кар'єрного зростання та здатність до професійної переорієнтації.

Різні аспекти досліджуваної проблеми відображені в наукових працях вітчизняних учених. Так, проблеми модернізації освіти та поліпшення якості підготовки фахівців висвітлені в роботах С. Батишева, Н. Бідюк, А. Біляєвої, С. Гончаренка, Р. Гуревича, О. Діденка, Г. Дутки, І. Зязюна, Г. Красильникової, В. Кременя, Н. Ничкало, О. Новікова, В. Третька та ін. Проблемі формування професійної мобільності майбутніх фахівців у професійно-технічних і вищих навчальних закладах освіти присвячені праці Л. Вороновської, І. Герасимової, В. Гринько, С. Даньшевої, Є. Іванченко, Т.Павлиш, Р. Пріми, Л. Сушенцевої, І. Хом'юк та ін.

Водночас проблема розвитку професійної мобільності працівників Національної поліції України та формування її як інтегративної якості особистості у майбутніх поліцейських у процесі здобуття вищої освіти досі не була предметом спеціального дослідження науковців.

У процесі підготовки фахівців у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання важливим є формування і розвиток здатності до професійної мобільності. Це включає формування таких умінь, як гнучкість у мисленні, швидка адаптація до нових умов, а також прийняття рішень у мінливих або нестабільних (екстремальних) ситуаціях. Здобувачі вищої освіти повинні навчитися прогнозувати своє майбутнє, усвідомлювати різні варіанти

¹³¹ Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. 1728 с.

професійного розвитку та бути відкритими до постійного навчання та самовдосконалення.

Таблиця 1

Підходи фахівців до тлумачення поняття «професійна мобільність»

<i>Науковець</i>	<i>Тлумачення поняття</i>
Іванченко Є.	інтегрована якість особистості, що виявляється у: здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності у сфері економіки та фінансів із залученням правової сфери; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого згідно з аналізом економічної і соціальної ситуації в державі; володінні високим рівнем узагальнених професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування; готовності до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі економіки та фінансів, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юнктурі ринку праці
Шпекторенко І.	рухливість, здатність до швидкої зміни стану, статусу, соціальної категорії, готовність та здатність особи до набуття нових (переважно професійних) знань, навичок, умінь, уміння швидко орієнтуватися в ситуації, саморегулюватися, само організовуватися, знаходити потрібні форми діяльності
Подберезський М., Даньшева С.	категорія: високого рівня інтегрованості; складається із сукупності дій, спрямованих на позитивний результат та ґрунтується на сукупності

	сутнісних характеристик фахівця; виявляється у певній професійній галузі та виникає за певних обставин (формуючі фактори професійної мобільності)
Вороновська Л.	інтегративна якість, яка поєднує в собі сформовану потребу особистості у змінах, актуалізовані когнітивні здібності й певні особистісні якості, а також знання та вміння, що визначають готовність до прийняття рішень у разі змін завдань професійної діяльності, самоусвідомлення особистістю необхідності коригування професійного шляху на основі рефлексії
Сушенцева Л.	якість особистості, що є необхідною для успішної життєдіяльності в умовах сучасного ринку праці. Вона виявляється у професійній діяльності і забезпечує самовизначення й самореалізацію в житті і праці на основі сформованості ключових компетенцій та базових професійних (ключових) кваліфікацій, а також у прагненні особистості змінити не тільки себе, а й професійне поле та життєве середовище. Професійна мобільність передбачає готовність кваліфікованого робітника до зміни виконуваних професійних завдань, робочого місця, здатність швидко освоювати нові спеціальності
Герасимова І.	інтегральна багатоаспектна якість особистості, що складає підґрунтя широкопрофільної професійної самореалізації, яка передбачає за потреби оволодіння декількома спеціальностями, з урахуванням багатогалузевого характеру сільського господарства та різноманітних природно-кліматичних умов чи зміну фаху відповідно до динамічних потреб ринку праці, що

	пов'язано з можливістю надання різноманітних послуг, запровадженням техніко-технологічних інноваційних та інформаційно-консультативним їх супроводом, можливою професійною самореалізацією у сфері інфраструктури з відповідним розвитком особистісних якостей, що забезпечують її прояв
Павлиш Т.	<p>Професійна мобільність визначається готовністю і вмінням учитися самостійно, на базі отриманої освіти засвоювати нові досягнення у професійній сфері. У цьому процесі особлива роль належить мотивації особистості, її спрямованості на засвоєння нового, самоосвіту, самовдосконалення.</p> <p>Професійна мобільність виявляється у готовності та здатності до швидкої зміни завдань і видів професійної діяльності, творчої зміни стилю та змісту своєї діяльності, планування та здійснення саморозвитку, попередження професійних деформацій та професійного вигорання.</p>

Джерело: адаптовано автором

Науковці трактують поняття «професійна мобільність» по-різному (див. табл. 1).

Досліджуючи сутність і структуру поняття «професійна мобільність», Є. Іванченко визначає, що «це інтегрована якість особистості, що виявляється у: здатності успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати види діяльності у сфері економіки та фінансів із залученням правової сфери; вмінні ефективно використовувати систему узагальнених професійних прийомів для виконання будь-яких завдань у згаданих сферах та порівняно легко переходити від одного виду діяльності до іншого згідно з аналізом економічної і соціальної ситуації в державі; володінні високим рівнем узагальнених

професійних знань, досвідом їх удосконалення та самостійного здобування; готовності до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання завдань у галузі економіки та фінансів, спираючись на передові світові тенденції; орієнтації в кон'юнктурі ринку праці»¹³².

Досліджуючи проблеми формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників, Л. Сушенцева визначає професійну мобільність як «якість особистості, яка є необхідною для її успішності в сучасному суспільстві, проявляється в діяльності і забезпечує самовизначення, самореалізацію в житті та професії через сформованість ключових компетенцій та ключових кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й своє професійне поле та життєве середовище»¹³³.

Вивчаючи феномен професійної мобільності, І. Шпекторенко дійшов висновку, що під цим поняттям слід розуміти, «рухливість, здатність до швидкої зміни стану, статусу, соціальної категорії, готовність та здатність особи до набуття нових (переважно професійних) знань, навичок, умінь, уміння швидко орієнтуватися в ситуації, саморегулюватися, само організовуватися, знаходити потрібні форми діяльності»¹³⁴.

Поняття «професійна мобільність» має декілька визначень, які здебільшого є тотожними. Вони характеризують мобільність як здатність людини швидко й ефективно самоорганізовуватися, змінюватися відповідно до життєвих і професійних потреб, адаптуватися до певного професійного середовища та професійних груп й зрештою ефективно працювати.

І. Шпекторенко розглядає професійну мобільність як: 1) здатність (тобто готовність) особистості досить швидко і успішно оволодівати новою технікою і технологією, набувати знання та уміння, які забезпечують ефективність нової

¹³² Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2005. 181с.

¹³³ Сушенцева Л. Проблема професійної мобільності у контексті міждисциплінарного підходу. *Теорія і методика професійної освіти*. 2011. № 1. С. 3–11.

¹³⁴ Шпекторенко І. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 467–472.

професійно орієнтованої діяльності; 2) рухливість особистості, спроможність її до динамічного нарощування власного ресурсу, до швидкого пересування, змін; 3) ознаку кар'єрного розвитку індивіда; 4) процес переходу індивіда або професійної групи з однієї професійної позиції в іншу.

На думку Т. Гордєєвої, професійна мобільність розглядається як «інтегрована характеристика, що формується в період професійної підготовки у вищому навчальному закладі, включає поєднання особистісних і професійних мотивів, якостей, одержаних знань, умінь, навичок, спрямованих на мобілізацію, трансформацію власних ресурсів, підвищення результативності особистісно-професійної діяльності шляхом саморозвитку в умовах швидких соціальних і професійних змін»¹³⁵.

Професійна мобільність передбачає готовність фахівця у разі потреби опанувати нову для себе професію. Вона зумовлена тим, що спеціалісти володіють додатковими професіями, мають певний ступінь їх засвоєння, хорошу базову підготовку (як умову швидкого освоєння нової професії), мотивацію, налаштовану на зміну трудової діяльності.

У психологічних дослідженнях професійна мобільність розглядається як невід'ємна складова конкурентоспроможності особистості, при цьому розкриваються особливості професійної мобільності в контексті проблем професійного становлення і розвитку особистості.

У психологічному контексті поняття «мобільність», «мобільна особистість» відрізняються від тих, які пропонується іншими науками. Мобільність інтерпретується як одна з якостей особистості (точніше людини), як здатність змінювати себе відповідно до власних потреб, поглядів та цілей.

З точки зору психології, у професійній мобільності поєднуються три взаємопов'язаних сутності, яка визначається як якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини; діяльність людини,

¹³⁵ Гордєєва Т. Є. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Переяслав–Хмельницький, 2015. 20 с.

детермінована подіями змінного середовища, результатом якої виступає самореалізація людини у професії і житті; процес перетворення людиною самої себе і навколишнього професійного та життєвого середовища.

Вивчення професійної мобільності психологи розглядають на рівні особистісних якостей (адаптивність, комунікабельність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації та установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, цілепокладання, гнучкість, пластичність); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності, навколишнього середовища.

В.О. Гринько виділяє декілька підходів щодо вивчення професійної мобільності:

- якість особистості, що забезпечує внутрішній механізм розвитку людини через сформованість ключових, загальнопрофесійних компетентностей;
- діяльність людини, що детермінована подіями, які змінюють середовище, результатом чого виступає самореалізація людини у професії і житті;
- процес перетворення людиною самої себе й оточуючого її професійного і життєвого середовища;
- механізм адаптації, який дозволяє людині керувати ресурсами суб'єктності і професійної поведінкою¹³⁶.

Розгляд цієї проблеми в педагогічному аспекті дозволив Л. Л. Сушенцевій зробити висновок, що професійна мобільність – якість особистості, яка є необхідною для її успішності в сучасному суспільстві, проявляється в діяльності і забезпечує самовизначення, самореалізацію в житті та професії через сформованість ключових компетенцій та ключових

¹³⁶ Гринько В. О. Психологічні засади розвитку професійної мобільності викладача вищої школи: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2012. 207 с.

кваліфікацій і прагненні особистості змінити не тільки себе, а й своє професійне поле та життєве середовище. Професійна мобільність формується за трьома напрямками: 1) освоєння нової сукупності професійних знань у різних сферах професійної праці (в основі даного виду професійної мобільності лежить кон'юнктура на ринку праці); 2) поява інтегрованих професій (наприклад, соціальний педагог, що включає в себе знання таких видів діяльності, як соціальний працівник, соціолог, психолог, медичний працівник, дефектолог та ін., що дозволяє йому на базі однієї професії освоювати надалі перераховані види професійних знань як нові професії); 3) освоєння професій, що мають загально професійний, надспеціальний характер (наприклад, економіст, менеджер, маркетолог, юрист та ін.). У зв'язку з цим змінюється і характер вимог професії до людини. Замість пріоритету спеціальних знань в освоєнні професії формується пріоритет загальнопрофесійних, міжпрофесійних знань¹³⁷.

На думку Р. М. Пріми, професійна мобільність – це складне системне утворення, інтегральна якість особистості та фахівця, що формується і виявляється у процесі професійної підготовки, перепідготовки, самовиховання і творчої самореалізації.

Мобільність цілком правомірно розглядати як інтегральну якість особистості, що дозволяє їй відчувати себе соціально, економічно, морально, політично й юридично дієспроможною, незалежною. При цьому в мобільності виявляються: рівень знань, ставлення до дійсності, етичні погляди і переконання, вольові риси особистості, характер. Важливою ознакою мобільності особистості вчителя є працелюбність, стійка здатність,

¹³⁷ Сушенцева Л. Л. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 440 с.

сформована звичка, внутрішня схильність і потреба у тривалій, напруженій праці, невтомному пошуку¹³⁸.

Професійна мобільність передбачає компетентність, вона формується на основі компетенцій, але не кожен компетентний фахівець є професійно мобільним. Професійна мобільність визначається бажанням і здатністю навчатися самостійно, на основі отриманої освіти, пізнавати нові досягнення у професійній сфері. У цьому процесі особлива роль належить мотивації особистості, її спрямованості на пізнання нового, самоосвіту та самовдосконалення. Слід зазначити, що професійна мобільність формується у майбутнього фахівця під час навчання у закладі вищої освіти та розвивається протягом професійної діяльності завдяки стійкій мотивації та прагненню до особистісного розвитку та професійного зростання. Особистісна мотивація передбачає боротьбу за високий професіоналізм, постійний професійний розвиток і особистісне вдосконалення, створення власного іміджу, підвищення якості життя, креативність, інтелектуальну та емоційну гнучкість та успішну адаптацію до умов, що постійно змінюються.

І. В. Шпекторенко, який виділяє дві системи у структурі професійної мобільності: перша складається з певних стійких процесів, які тривають у професійному середовищі та розвитку спеціаліста, в якому розвивається мобільність, і друга – з професійно мобільних якостей особистості, які визначають мобільність і розвиваються в неї під час її перебування в певному професійному середовищі.

До процесів, які впливають на професійну мобільність, відносять: професійну орієнтацію; професійне самовизначення; професійний відбір; професійне середовище; професійну адаптація; професійну мотивація; професійну активізація; професійну освіта; професійне виховання.

¹³⁸ Пріма Р. М. Сутнісна характеристика професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів в умовах глобалізації. *Гірська школа Українських Карпат*: наук.-метод. журнал. 2008-2009. № 4-5. Івано-Франківськ, 2009.

Професійно мобільними якостями виділено: сформовані професійні наміри, професійний поклик, професійні інтереси, професійні зазіхання; професійна спрямованість особи (професійна установка, професійна гнучкість, професійна відкритість); професійна працездатність; професійна придатність як сполучення вищевказаних якостей; професійна навченість; професійний досвід; професійну культуру; професійну задоволеність; професійну компетентність (знання, уміння, навички) як синтетичну якість управління¹³⁹.

У структурі професійної мобільності майбутніх фахівців слід виділити такі компоненти:

- *відкритість*, що зумовлює схильність до всього нового, невідомого, незвичного, несподіваного, здатність відмовлятися від стереотипів і шаблонів у сприйнятті дійсності і в діяльності;
- *активність*, що забезпечує постійну готовність до діяльності, зовнішнього прояву намірів, освоєнню нових форм і видів діяльності та перетворенню зовнішнього (професійного та соціального) середовища;
- *адаптивність* як здатність ефективно пристосуватися до мінливих умов професійної та соціальної діяльності;
- *комунікативність* як здатність і готовність встановлювати необхідні зв'язки і контакти з суб'єктами освітньої діяльності;
- *креативність*, що забезпечує творче ставлення до зовнішнього середовища й організації власної діяльності, готовність до їх цілеспрямованого та доцільного перетворення.

Професійна мобільність майбутніх поліцейських включає декілька ключових компонентів, які можна умовно поділити на декілька груп:

1. **Професійно-психологічні компоненти:**

¹³⁹ Шпекторенко І. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 467–472.

- Стресостійкість: здатність ефективно діяти в умовах високого стресу.
- Адаптивність: уміння швидко пристосовуватися до нових умов та вимог служби.
- Мотивація до професійного зростання: постійне прагнення до вдосконалення знань і навичок.

2. Професійно-практичні компоненти:

- *Знання законодавства*: глибоке розуміння правових норм та їх застосування на практиці.
- *Фізична підготовка*: високий рівень фізичної витривалості та вміння виконувати фізично складні завдання.
- *Домедична підготовка*: поліцейський зобов'язаний, зокрема, надавати невідкладну, зокрема домедичну і медичну, допомогу особам, які постраждали внаслідок правопорушень, нещасних випадків, а також особам, які опинилися в безпорадному стані або стані, небезпечному для їхнього життя чи здоров'я¹⁴⁰.
- *Вогнева підготовка*: застосовувати і використовувати зброю доводиться в різних умовах: у населених пунктах, на транспорті, в полі, в лісі, а в деяких випадках і в багатолюдних місцях. І кожен раз, застосовуючи зброю в оперативних обставинах, поліцейський повинен (зобов'язаний) уміти у разі потреби з одного-двох пострілів влучити в ціль. А таких результатів можна досягти лише тоді, коли навчишся досконало володіти зброєю¹⁴¹.
- *Тактико-спеціальна підготовка*: тактику застосування зброї, спеціальних засобів, заходів фізичного впливу здобувачі

¹⁴⁰ Ташматов В. А. Особливості надання домедичної допомоги поліцією України. URL. https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/29.pdf

¹⁴¹ Зеленський Є. С. Вогнева підготовка – складова професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2019. URL. https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_05_2019/pdf/29.pdf

вищої освіти розглядають на заняттях з тактичної та тактико-спеціальної підготовки;

– *Навички комунікації*: вміння ефективно спілкуватися з громадянами, колегами, представниками інших служб, спілкування іноземною мовою.

Основними необхідними комунікативними якостями, які повинен мати поліцейський, є вміння слухати інших людей, долати психологічні бар'єри у спілкуванні, вміння швидко встановлювати психологічний контакт із незнайомими людьми, емоційна стриманість, терплячість, вміння чинити психологічний вплив на людей під час здійснення службової діяльності. Позитивне ставлення до людей, вміння слухати, майстерність говорити, налагодження та підтримання контактів, вміння привернути й утримати увагу, безперешкодно долати бар'єри спілкування та розв'язувати конфліктні ситуації, ефективно впливати на осіб з метою бажаних змін поведінки сприятимуть поліцейським у підвищенні ефективності обміну та сприйняття інформації, формуванні позитивного іміджу та, відповідно, налагодженню взаємодії з населенням¹⁴².

Як зауважує І. С. Лопатинська, спілкування є складовою частиною професійної діяльності юриста незалежно від його спеціалізації. Важлива особливість у тому, що іншомовне спілкування нерідко протікає в особливому процесуальному режимі з дотриманням певних, чітко окреслених форм комунікації: прийом заяв у громадян; допит в ході попереднього слідства; допит в суді при розгляді кримінальних справ, допит і отримання відповідних пояснень у осіб, що беруть участь в цивільному судочинстві; судові дебати сторін, обмін репліками, проголошення останнього слова підсудних.

Майбутньому юристу, правоохоронцю, окрім знань закону, необхідно володіти іншомовними комунікативними здібностями, встановлювати взаємини з людьми, вміння переконати людину, з огляду на його

¹⁴² Козубенко І. В. Комунікативна складова професійної діяльності поліцейського. URL. <https://psychped.naiu.kiev.ua/index.php/psychped/article/download/1535/1529/>

індивідуально-психологічні особливості, у важливості запропонованої йому процесуальної ролі, пробудити в нього інтерес до спілкування у зв'язку з тими чи іншими обставинами, що мають правове значення. Юрист чи правоохоронець бере активну участь у різних видах професійного спілкування, постійно доводиться вступати в контакти з різними посадовими особами, з керівниками підприємств та установ, а часом спілкування здійснюється іноземною мовою¹⁴³.

Як зазначає Я. О. Черньонков, для поліцейського, робота якого є однією з найважливіших у світі – служити та захищати людей, знання іноземної мови є невід'ємною частиною професійного виконання завдань. Тож системі необхідно глибше підійти до цього питання та спрямувати бажання поліцейського на сумлінне вивчення мови з метою здобуття вищого рівня кваліфікації¹⁴⁴.

Формування іншомовної комунікативної компетенції дозволить покращити безперервне навчання курсантів сучасних вищих юридичних закладів та досягти високої результативності. Іноземна мова має важливе прикладне значення для майбутніх поліцейських, юристів, для яких мова є своєрідною «професійною зброєю». Особливе значення має професійна складова вивчення іноземної мови для майбутніх юристів як основи міжкультурної професійної комунікації в контексті сучасних міжнародних інтеграційних процесів та академічної мобільності студентів.

3. Когнітивні компоненти:

- Аналітичне мислення: здатність аналізувати ситуації, оцінювати ризики та приймати рішення.

¹⁴³ Лопатинська І. С. Особливості подолання професійних бар'єрів іншомовного спілкування майбутніх юристів. *Соціально-гуманітарний вісник: зб. наук. пр.* Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2019. Вип. 28. С. 26–36.

¹⁴⁴ Черньонков Я. О. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх поліцейських та юристів. *Актуальні питання у сучасній науці.* 2023. №6(12). URL. <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/5112/5141>

- Здатність до навчання: готовність і здатність швидко засвоювати нові знання та навички.

4. Етичні та моральні компоненти:

- Почуття обов'язку та відповідальності: висока відповідальність за виконання службових обов'язків.

- Професійна етика: дотримання моральних та етичних стандартів професії поліцейського.

5. Соціально-професійні компоненти:

- Готовність до взаємодії з громадськістю: здатність працювати з різними соціальними групами та вирішувати конфліктні ситуації.

- Командна робота: вміння ефективно працювати у складі команди, взаємодіяти з колегами.

Ці складові є основою для формування високого рівня професійної мобільності майбутніх поліцейських, що дозволяє їм адаптуватися до змінних умов служби та виконувати свої обов'язки на високому рівні.

Рис. 1. Складові професійної мобільності майбутніх фахівців для підрозділів Національної поліції України

Отже, відповідно до сучасних наукових підходів професійна мобільність визначається як здатність людини до:

- швидкого опанування нових знань і навичок;
- адаптації до нових умов праці та технологій;
- змін у кар'єрному напрямі або сфері діяльності;
- міжпрофесійного переміщення на різних етапах професійної діяльності.

Таким чином, професійна мобільність є багатогранним феноменом, який поєднує в собі психологічні, соціальні та економічні аспекти. На сьогодні важливим є не лише розвиток спеціальних знань, а й формування таких навичок, як гнучкість, критичне мислення та готовність до змін, що підсилюють професійну мобільність.

Розглянемо види та рівні професійної мобільності.

Професійна мобільність класифікується за різними критеріями. Найбільш поширеною є класифікація за горизонтальною та вертикальною мобільністю:

1) **Горизонтальна мобільність** передбачає переміщення між схожими професіями чи посадами на одному рівні кваліфікації. Це може включати зміни в межах однієї сфери діяльності, але без кардинального переходу на інший професійний рівень. Це досягається шляхом участі в семінарах, міжнародних форумах і науково-практичних конференціях, проходження курсів підвищення кваліфікації тощо.

2) **Вертикальна мобільність** пов'язана з підвищенням або пониженням у кар'єрній ієрархії, що супроводжується зміною рівня відповідальності, повноважень та оплати праці. Засобами горизонтальної мобільності є курси перепідготовки, друга вища освіта, магістратура, аспірантура.

Окрім того, професійну мобільність можна поділити на:

1) **Міжпрофесійну мобільність** – здатність переходу від однієї професії до іншої, що часто передбачає додаткову освіту або перекваліфікацію.

2) **Внутрішньопрофесійну мобільність** – зміни в межах однієї професії або спеціальності, наприклад, переміщення між різними підрозділами в одній організації.

Дослідимо фактори, що впливають на професійну мобільність фахівців.

На професійну мобільність фахівців впливає низка факторів, які можуть бути поділені на внутрішні та зовнішні:

1) **Внутрішні фактори:** це особистісні характеристики людини, зокрема її психологічні якості, мотивація до навчання та самовдосконалення, рівень самодисципліни, здатність до самоаналізу.

Для ефективного формування професійної мобільності фахівців вимагає розуміння мотивів їх діяльності. Тільки розуміючи, що рухає людину, стимулює її, які мотиви лежать в основі її дій, можна націлитися на розробку ефективної системи впливу на процес зростання професійної компетентності.

Під мотивами зазвичай розуміють усвідомлені потреби, активні рушійні сили, що визначають нашу поведінку.

Рис.2. Структура мотивів праці

Джерело: адаптовано автором

2) **Зовнішні фактори:** включають умови працевлаштування, державну політику, потреби ринку праці, рівень розвитку економіки та вплив науково-технічного прогресу.

Особливу роль відіграють і суспільно-економічні зміни, що сприяють постійній необхідності підвищення рівня кваліфікації та освоєння нових компетенцій. У поліцейській діяльності це може бути поява нових технологій, правових норм або зміна вимог до професійних компетенцій.

Розглянемо формування професійної мобільності під час підготовки у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання в умовах воєнного стану.

Професійна мобільність у поліцейській діяльності має свою специфіку, зумовлену характером служби, умовами праці та вимогами до особистості працівника. Поліцейський має бути здатним швидко адаптуватися до нових умов служби, опановувати нові технології, що впроваджуються для забезпечення правопорядку, та ефективно реагувати на правові й організаційні зміни.

Підготовка фахівців для Національної поліції України має особливі вимоги, зумовлені специфікою поліцейської служби, яка включає низку важливих аспектів:

Правоохоронна діяльність, що вимагає високого рівня правової обізнаності, оскільки поліцейські повинні діяти в межах чинного законодавства, забезпечуючи дотримання правопорядку і законності.

Ризиковані умови праці. Поліцейські часто працюють у стресових і небезпечних умовах, що вимагає не лише фізичної витривалості, але й психологічної стійкості.

Робота з громадськістю. Поліцейські безпосередньо взаємодіють із громадськістю, що вимагає розвитку комунікативних навичок, емпатії, тактовності та здатності вирішувати конфліктні ситуації.

У підготовці поліцейських особливий акцент робиться на формуванні таких ключових компетентностей:

Правова компетентність: знання нормативно-правової бази, що регулює діяльність поліції, є фундаментом професійної діяльності. Поліцейські повинні вміти правильно тлумачити закони та застосовувати їх у різних правових ситуаціях.

Оперативно-тактична компетентність: включає навички проведення оперативно-розшукових заходів, застосування тактичних прийомів під час виконання завдань з охорони громадського порядку.

Комунікативна компетентність: поліцейські повинні володіти високим рівнем комунікативних навичок для ефективної взаємодії з громадянами, колегами та іншими правоохоронними органами.

Психологічна готовність: включає здатність до стресостійкості, швидкої реакції на екстремальні ситуації, збереження самовладання в умовах ризику для життя.

Підготовка курсантів до стресових ситуацій у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання здійснюється під час вивчення спеціальних професійно орієнтованих дисциплін. Серед таких дисциплін – особиста безпека поліцейського, тактико-спеціальна, вогнева та спеціальна фізична підготовка.

На заняттях з наведеного вище переліку дисциплін здобувачів вищої освіти навчають реагувати на стресові фактори, що впливають на організм, для підвищення їхньої фізичної готовності та моральної стійкості. Завдання, що ставляться перед курсантами, передбачають швидке перемикання між різними видами діяльності, прийняття рішень на основі отриманих знань, концентрацію уваги та відпрацювання поведінки в екстремальних умовах. Інтенсивні методи навчання допомагають курсантам максимально використовувати свої ресурси та вдосконалювати професійну надійність.

Для досягнення цієї мети важливо використовувати сучасні методи та технології навчання, що базуються на моделюванні ситуацій і реакцій. До

таких методів належить використання мультимедійних екранів, проєкторів і спеціальних комп'ютерних програм для створення реалістичних стресових ситуацій, з якими можуть зіткнутися майбутні поліцейські. Викладачами на заняттях виконуються ситуаційні завдання, які сприятимуть розвитку практичних навичок курсантів у стресових умовах. До таких завдань можуть включатися тренування в умовах, що імітують стресові чинники, наприклад, спортивні комплекси з перешкодами, світловими та звуковими ефектами, а також симуляції з участю осіб, що грають роль порушників правопорядку.

З урахуванням сучасної реальності, пов'язаної з військовими діями, доцільно підготувати поліцейських до роботи з різними видами зброї, яку вони можуть використовувати під час служби. Наприклад, на заняттях з вогневої підготовки курсанти можуть виконувати стрільбу під супровід шумових ефектів, щоб привчити нервову систему до роботи в таких умовах¹⁴⁵.

Інформаційно-технічна компетентність: оскільки сучасні правоохоронні структури активно використовують інформаційні технології для розслідування злочинів, важливою є здатність поліцейських працювати з базами даних, програмами спостереження та іншими технічними засобами.

З огляду на ці аспекти підготовка майбутніх фахівців повинна враховувати як теоретичні знання, так і практичні навички, що відповідають сучасним викликам правоохоронної діяльності.

І. Клименко зауважує, що «воєнна реальність вимагає створення нової моделі підготовки правоохоронних кадрів, де теорія і сьогоденна практика мають бути максимально наближеними. Поліція вже не така, як раніше. Тому не можна вчити нове покоління лише за підручниками довоєнного періоду. Вони повинні розуміти той досвід, який отримують зараз наші слідчі, криміналісти, вибухотехніки, оперативники, працівники блоку превенції та й

¹⁴⁵ Краснощок А. В., Павлиш Т. Г., Мазур М. В. Формування стресостійкості майбутніх правоохоронців як складник особистої безпеки поліцейського. URL. <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/90/80>

загалом фахівці усіх напрямів. І курсанти мають бути готовими до тих викликів, які постануть перед ними після випуску»¹⁴⁶.

Таким чином, це підкреслює важливість адаптації системи підготовки правоохоронців до сучасних умов, зокрема до реалій війни. Міністр акцентує увагу на необхідності синергії між теорією і практикою, що відображає нову реальність, у якій курсанти мають бути підготовлені до швидких і складних викликів. Це включає не лише професійні навички, але й моральну та психологічну стійкість, здатність працювати в екстремальних умовах, які диктує війна.

Навчальні програми повинні бути оновлені таким чином, щоб здобувачі вищої освіти мали можливість розглянути реальні випадки, тактичні ситуації та вміли аналізувати сучасні загрози. Заняття повинні проходити у навчальних аудиторіях, навчальних полігонах з розглядом ситуацій наближених до реальних.

Це дозволить забезпечити підготовку фахівців, здатних ефективно діяти в складних умовах сьогодення і майбутнього.

Особливого значення професійна мобільність набуває в умовах сучасних загроз, таких як кіберзлочинність, тероризм, організована злочинність. Це вимагає від поліцейських постійного розвитку та оновлення професійних навичок, особливо у сфері цифрової безпеки, криміналістики та управління кризовими ситуаціями.

Таким чином, професійна мобільність здобувачів освіти під час підготовки до служби в Національній поліції України повинна розвиватися як комплекс навичок, знань і вмінь, які допоможуть ефективно виконувати службові обов'язки в умовах швидких змін.

¹⁴⁶ Підготовка майбутніх поліцейських має відбуватися з урахуванням досвіду воєнного часу – Денис Монастирський. URL. <https://mvs.gov.ua/news/pidgotovka-maibutnix-policeiskix-maje-vidbuvatisia-z-uraxuvanniam-dosvidu-vojenного-casu-denis-monastirskii>

Розглянемо методи навчання, що сприяють формуванню мобільності майбутніх фахівців для підрозділів Національної поліції України.

Важливу роль у формуванні професійної мобільності відіграють методи навчання, які використовуються у закладах вищої освіти. Серед найефективніших методів можна виділити:

1) **Проблемно-орієнтоване навчання.** Викладачі ставлять перед студентами конкретні проблеми, які вимагають всебічного аналізу та пошуку рішень. Це розвиває здатність адаптуватися до нових викликів, критично мислити та застосовувати різні підходи до вирішення завдань.

2) **Інтерактивні методи.** Дискусії, кейс-стаді та рольові ігри дозволяють студентам моделювати реальні ситуації, в яких вони повинні приймати рішення. Це сприяє розвитку як практичних навичок, так і міжособистісних умінь.

3) **Залучення практичних працівників підрозділів Національної поліції України та інших країн до проведення занять.**

Залучення практичних працівників підрозділів Національної поліції України та інших країн до проведення занять для курсантів є важливим елементом у підготовці майбутніх правоохоронців. Такий підхід має кілька переваг, оскільки працівники поліції з практичним досвідом можуть поділитися своїми знаннями з реальних ситуацій, з якими вони зустрічалися під час служби. Теорія, викладена в підручниках, може бути менш актуальною в умовах постійних змін у законодавстві або специфіці роботи поліції. Практичні працівники мають змогу донести інформацію про застосування технологій, сучасні види озброєння, спеціальні засоби, тактичні дії у сфері правоохоронної діяльності.

Крім того, залучення працівників поліції з інших країн дозволяє здобувачам вищої освіти ознайомитися з міжнародними стандартами та

підходами до роботи поліції. Це особливо важливо в умовах глобалізації та посилення міжнародного співробітництва у сфері безпеки.

Практичні заняття, проведені досвідченими працівниками поліції, можуть допомогти здобувачам вищої освіти швидше набути важливих навичок, таких як тактичне мислення, вміння працювати в команді, комунікація з громадськістю тощо. Спілкування з успішними працівниками поліції може підвищити мотивацію курсантів до навчання та кар'єрного зростання, оскільки вони бачать реальні приклади людей, які досягли успіху в професії.

Участь практичних працівників в освітньому процесі може бути організована через:

- лекції та семінари;
- майстер-класи;
- спільні практичні тренування;
- участь у квестах, симуляціях та рольових іграх.

Такий підхід робить підготовку курсантів більш комплексною та якісною, що в результаті підвищує рівень професіоналізму майбутніх правоохоронців.

4) **Стажування та співпраця з реальними підрозділами.**

Залучення здобувачів і здобувачок до практичної роботи в підрозділах поліції під час навчання дозволяє їм отримати цінний досвід, який розширює їх професійну гнучкість і мобільність. Здобувачі вищої освіти мають змогу побачити реальні виклики на місцях, що значно підвищує їхню готовність до служби.

Таким чином, у процесі дослідження проблеми формування професійної мобільності здобувачів вищої освіти під час підготовки фахівців для Національної поліції України були зроблені такі висновки:

1. Професійна мобільність є невід'ємною характеристикою сучасного поліцейського, яка забезпечує його здатність ефективно адаптуватися до змін у суспільстві, законодавстві та технологіях. Вона

включає гнучкість, готовність до навчання та переорієнтації в умовах нових викликів.

2. Підготовка фахівців для Національної поліції має специфічний характер і включає як правову, так і оперативну, психологічну та фізичну підготовку. Програми навчання повинні враховувати особливості роботи поліцейських у ризикованих умовах і формувати здатність швидко адаптуватися до нових професійних ролей.

3. Навчальні програми мають відігравати важливу роль у формуванні професійної мобільності. Вони повинні бути гнучкими, оновлюваними та інтегрувати міждисциплінарні підходи. Особливу увагу слід приділяти практичній підготовці, щоб майбутні поліцейські могли застосовувати теоретичні знання в реальних умовах.

4. Методи навчання, такі як проблемно-орієнтоване навчання, інтерактивні методиками та стажування, сприяють розвитку професійної мобільності. Ці методи дозволяють здобувачам вищої освіти набути критично важливих навичок для успішної кар'єри в поліцейській службі.

5. Технологічна підготовка відіграє вирішальну роль у розвитку мобільності, оскільки сучасна поліцейська діяльність вимагає роботи з інформаційними системами, цифровими інструментами розслідувань та кібербезпекою. Використання цифрових симуляцій та інноваційних технологій у навчанні значно підвищує рівень мобільності майбутніх фахівців.

6. Психологічна підготовка є важливою складовою професійної мобільності. Поліцейські повинні бути здатні ефективно діяти в умовах стресу та небезпеки, тому розвиток стресостійкості та емоційного управління є критично важливими аспектами підготовки.

7. Міжнародна співпраця та обмін досвідом з європейськими та світовими поліцейськими структурами сприяють розширенню професійного світогляду здобувачів вищої освіти, дають можливість

освоїти новітні методи правоохоронної діяльності та підвищують їхню здатність адаптуватися до умов різних правових і культурних систем.

На основі проведеного дослідження можна рекомендувати вдосконалення навчальних програм для підготовки поліцейських в Україні з акцентом на професійну мобільність, підвищення частки практичної підготовки та впровадження сучасних технологій. Це дозволить сформувати висококваліфікованих і гнучких фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасних викликів і загроз.

ВИСНОВКИ

1. Крадіжки з промислових підприємств, установ та організацій спрямовані на заволодіння матеріальними ресурсами, технічним обладнанням та металобрухтом. Обставинами, які сприяють вчиненню крадіжок цієї категорії, є слабка система охорони на багатьох підприємствах і недостатньо ефективні технічні засоби захисту, такі як відеоспостереження та системи сигналізації, що створює сприятливі умови для криміногенного середовища. Важливою складовою ефективної протидії крадіжкам є тісна співпраця підприємств із правоохоронними органами, зокрема регулярний обмін інформацією про можливі загрози, проведення профілактичних заходів та швидке реагування на випадки правопорушень.

2. Подальші напрями вдосконалення протидії крадіжкам на промислових підприємствах мають бути спрямовані на підвищення ефективності внутрішніх процедур контролю за рухом матеріальних ресурсів, що дозволить знизити ризики внутрішніх крадіжок. Це може включати системи електронного обліку та контролю за транспортуванням і зберіганням майна. Інформування працівників про правові наслідки крадіжок та важливість дотримання внутрішніх правил допоможе запобігти правопорушенням на підприємствах. Важливо також забезпечити надійну систему мотивації працівників, щоб знизити ризик їхньої участі в таких злочинах.

3. У результаті дослідження протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із забрудненням атмосферного повітря, можна зазначити:

- кримінальні правопорушення, які посягають на безпеку атмосферного повітря, є такими, що спричиняють шкоду не тільки довкіллю, але й життю та здоров'ю людей, власності, сфері господарської діяльності;

- у сфері протидії злочинності, яка посягає на безпеку атмосферного повітря, є доцільним застосування як заходів кримінально-правового та

кримінально-процесуального примусу, так і заходів примусу у сферах цивільного процесу та господарського процесу;

- наукове дослідження таких кримінальних правопорушень має здійснюватися не тільки методами юридичних наук, але й методами інших суспільних наук, а також методами природничих і технічних наук.

4. Взаємодія державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку характеризується усіма рисами управлінської взаємодії, будучи її особливим видом, а в демографічно-специфічних регіонах вирізняється ще й специфічними ознаками, що пов'язані насамперед із особливостями середовища взаємодії, етнічного складу населення регіону, суб'єктним складом взаємодії тощо. Ця взаємодія вирізняється такими характеристиками, як предмет, мета та завдання, суб'єкти, специфіка управління та координації, форми та ін. Взаємодія державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку в демографічно-специфічних регіонах може бути класифікована за різними критеріями, як-то рівень взаємодії (на центральному, регіональному і місцевому рівнях), спрямування (внутрішньосистемна та зовнішньосистемна взаємодія), координатор взаємодії (координується Національною поліцією, Держприкордонслужбою тощо), обставини реалізації (взаємодія в умовах воєнного, надзвичайного стану та інших надзвичайних ситуацій або ж за відсутності таких надзвичайних ситуацій) та ін.

5. Можливим напрямом подальшого вдосконалення організаційно-правового забезпечення відповідної управлінської діяльності може стати прийняття окремого підзаконного нормативно-правового акта (наприклад, постанови Кабінету Міністрів України), котрий би врахував специфіку та передбачав особливості взаємодії державно-владних суб'єктів у забезпеченні публічної безпеки та порядку в демографічно-специфічних регіонах, у тому числі під час надзвичайних ситуацій.

6. Наркоманія є негативним соціальним явищем, у тому числі у промислових регіонах нашої держави. Проблема боротьби із незаконним

обігом наркотичних засобів та психотропних речовин має вирішуватись не лише силами правоохоронних органів. Протидіяти такому негативному явищу має комплексна команда із правоохоронців, соціальних служб, педагогів навчальних закладів, батьків. Питання боротьби із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин має вирішуватись і законодавчою владою, і органами місцевого самоврядування. Спільна взаємодія різноманітних служб та органів сприятиме успішній протидії та боротьбі із незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин.

7. Підготовка поліцейських в Україні є комплексною та багатогранною, включаючи теоретичну підготовку, практичний досвід і спеціалізовані курси. Вона враховує як загальні національні стандарти, так і регіональні особливості, що робить її адаптивною до потреб різних територій. Продовження реформування та вдосконалення навчальних програм є важливим кроком у забезпеченні ефективності правоохоронних органів. Реформи включають оновлення навчальних програм для поліцейських, зокрема додавання нових дисциплін та курсів, що відповідають сучасним вимогам.

8. У процесі дослідження проблеми формування професійної мобільності здобувачів вищої освіти під час підготовки фахівців для Національної поліції України було визначено, що професійна мобільність є невід'ємною характеристикою сучасного поліцейського, яка забезпечує його здатність ефективно адаптуватися до змін у суспільстві, законодавстві та технологіях. Вона включає гнучкість, готовність до навчання та переорієнтації в умовах нових викликів. Підготовка фахівців для Національної поліції має специфічний характер і включає як правову, так і оперативну, психологічну та фізичну підготовку. Програми навчання повинні враховувати особливості роботи поліцейських у ризикованих умовах і формувати здатність швидко адаптуватися до нових професійних ролей.

На основі проведеного дослідження можна рекомендувати вдосконалення навчальних програм для підготовки поліцейських в Україні з

акцентом на професійну мобільність, підвищення частки практичної підготовки та впровадження сучасних технологій. Це дозволить сформувати висококваліфікованих і гнучких фахівців, здатних ефективно діяти в умовах сучасних викликів і загроз.

9. У слідчих підрозділах Національної поліції можна застосувати спеціалізацію слідчих щодо розслідування кримінальних правопорушень на місцевих підприємствах, або у промисловій сфері загалом, за аналогією до того, як застосована спеціалізація слідчих лінійних підрозділів щодо кримінальних правопорушень, які вчиняються на території залізничного транспорту, залізниці тощо. Однак запровадження посади слідчих у відомствах, наприклад, важкої або гірничої промисловості, пов'язане з багатьма негативними супутніми факторами, тому здатне призвести до зловживань та неефективного розслідування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адміністративна діяльність ОВС на транспорті: підручник / А.А. Аносенков, О. А. Антоненко, С. О. Баранов та ін. Одеса: Фенікс, 2011. 440 с.
2. Аналіз реформи децентралізації в Україні з точки зору гендерної рівності та підходу заснованого на правах людини. Аналітичний звіт. 2021. URL: <http://surl.li/yrkywn>.
3. Бабенко А. М. Регіональна злочинність в Україні: закономірності, детермінація та запобігання: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Запоріжжя, 2015. 515с.
4. Бабенко А. М. Регіональні особливості розподілу наркозлочинності в Україні: деякі шляхи протидії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. 2012. Вип. 20. Т. 4. Ч. 1. С.12–14
5. Барба В. Є. Поняття публічної безпеки і порядку як об'єкта взаємодії територіальних підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2018. Вип. 4. Ч. 1. С. 32–36.
6. Блог шкільного поліцейського: проблема вживання і зберігання наркотиків неповнолітніми. *Krivbass.city*. 25 березня 2021. Патрульна поліція Кривого Рогу інформує. URL: <https://krivbass.city/blogs/view/blog-shkilnogo-politseyskogo-problema-vzhivannya-i-zberigannya-narkotikiv-nepovnolitnimi>
7. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків: Право, 2016-2019. Т. 18: Кримінологія. Кримінально-виконавче право. 544 с.
8. Великий тлумачний словник сучасної української мови: уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII, 1728 с.

9. Вирок Бабушкінського районного суду м. Дніпра від 30.08.2024. Справа № 932/7212/24. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/121420356>
10. Вирок Держинського районного суду м. Кривого Рогу від 30.08.2024. Справа 210/4882/24. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/121361646>
11. Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 11 червня 2024. Справа № №212/5354/24. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/119635009>.
12. Вирок Жовтневого районного суду м. Кривого Рогу від 12 квітня 2022. Справа №212/1815/22. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/103919416>.
13. Вирок Жовтневого районного суду м. кривого Рогу від 19 квітня 2023. Справа №212/4652/21. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/110307055>.
14. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 29 вересня 2022. Справа № 208/5775/19. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/107167929>.
15. Вирок Павлоградського міськрайонного суду Дніпропетровської області від 28 вересня 2022. Справа 185/9564/17. URL: <https://revestr.court.gov.ua/Review/106568151>.
16. Віталій Кличко підписав Меморандум щодо забезпечення правопорядку та безпеки. Новини. 29 березня 2019 року. *Офіційний портал Києва*. URL: https://kyivcity.gov.ua/news/vitaliy_klichko_pidpisav_memorandum_schodo_zabezpechennya_pravoporyadku_ta_bezpeki_v_kiyevi/.
17. Вітвіцький С. С., Захарченко А. М. Правова основа взаємодії органів і підрозділів Національної поліції з органами місцевого самоврядування у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2021. № 1 (1). С. 87.

18. Вороновська Л. П. Структурні компоненти професійної мобільності фахівця комунального господарства. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.*: зб. наук. праць міжнар. наук.-практ. конф. (29-30 січня 2016 р., м. Львів). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2016. С. 69–71.

19. Герасимова І. Г. До визначення концепту «професійна мобільність»: сучасне розуміння поняття «мобільність». *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* : зб. наук. праць / редкол.: І. А. Зязюн (голова) та ін. Київ ; Вінниця, 2013. Вип. 36. С.224–228.

20. Гладкова Є. О. Правові засади протидії наркозлочинності в Україні. *Актуальні питання взаємодії інститутів громадянського суспільства та органів публічного адміністрування у напрямку розвитку правової системи України*: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 8-9 вересня 2017 р. Київ: Центр правових наукових досліджень, 2017. С. 65–70

21. Головкін Б. М. Теперішнє і майбутнє кримінології. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 149. С. 168–184.

22. Горбатюк М. Реформа децентралізації в Україні: проблеми здійснення в умовах суспільної кризи. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2021/06/gorbatiuk_reforma.pdf.

23. Гордєєва Т. Є. Педагогічні умови формування професійної мобільності майбутніх соціальних працівників : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Переяслав-Хмельницький, 2015. 20 с.

24. Городецька М. С. Предмет відання у кримінальному процесі: монографія. Київ: ВД «Дакор», 2022. 482 с.

25. Горпинюк О. П. Сучасний стан наркозлочинності в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 4. С.140–143

26. Груздь О. І. Кореляційні зв'язки особи злочинця та особи потерпілого при вчиненні умисного вбивства при перевищенні меж необхідної оборони. *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики*

та оперативно-розшукової діяльності : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 3 берез. 2017 р.). Хмельницький : НАДПСУ, 2017. С. 747–749.

27. Енциклопедичний словник з державного управління / Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010.

28. Єпринцев П. С. Взаємодія правоохоронних органів з іншими органами у запобіганні організованій злочинності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2022. № 59. С. 57–58

29. Захарченко А. М., Бобкова А. Г. Організаційно-правові засади взаємодії органів Національної поліції з органами місцевого самоврядування щодо забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2024. № 1 (9). С. 22.

30. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2022 рік (за даними 2021 року). Київ, 2022. URL: <https://cmhmda.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/zvit-shhodo-narkotychnoyi-ta-alkogolnoyi-sytuacziyi-v-ukrayini-2022.pdf>

31. Зеленський Є. С. Вогнева підготовка – складова професійної підготовки майбутніх офіцерів поліції. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків, 2019. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/31_05_2019/pdf/29.pdf.

32. Іванченко Є. А. Формування професійної мобільності майбутніх економістів у процесі навчання у вищих навчальних закладах: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2005. 181 с.

33. Інструкція про порядок переведення органів Національної поліції України на посилений варіант службової діяльності: наказ Міністерства внутрішніх справ від 10.12.2015 р. № 1560. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0012-16#n14>.

34. Кікінчук В. Ю., Долинний А. В. Особливості взаємодії Національної поліції України з іншими суб'єктами забезпечення публічної безпеки і порядку під час проведення масових заходів. *Європейські перспективи*. 2018. № 2. С. 25.

35. Кірін Р. С. Гірниче право : систематизов. зб. нормативно-правових актів. Ч. 1: Юридична відповідальність у гірничій справі / уклад. Р. С. Кірін ; М-во освіти і науки України, Нац. гірн. ун-т. Дніпро : НГУ, 2016.

36. Ковалів М. В., Іваха В. О. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journalpaper/2017/jun/4948/vnulpurn201683712.pdf>.

37. Козьяков І. М. Проблеми протидії злочинам у сфері охорони та раціонального використання надр. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2007. Вип. 16. С. 207. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_20

38. Козубенко І. В. Комунікативна складова професійної діяльності поліцейського. URL: <https://psychped.naiaau.kiev.ua/index.php/psychped/article/download/1535/1529/>

39. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

40. Кравцова Т. М., Калініченко Г. В. Дослідження видів функцій державного управління та їх значення у процесі державно-управлінської діяльності. *Форум права*. 2011. № 1. С. 525. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-1/11ktmdud.pdf>.

41. Краснощок А. В., Павлиш Т. Г., Мазур М. В. Формування стресостійкості майбутніх правоохоронців як складник особистої безпеки поліцейського. URL: <https://ljd.dnuvs.ukr.education/index.php/ljd/article/view/90/80>.

42. Кривенко Н. В. Міжнародний поділ праці: значення, розвиток та вплив. *Стратегія розвитку України*. 2016. № 1. 2016. С. 197.
43. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
44. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
45. Криминологія : підручник / за заг. ред. Л. С. Сміяна, Ю. В. Нікітіна. Київ : Нац. акад. упр., 2010. 496 с.
46. Лопатинська І. С. Особливості подолання професійних бар'єрів іншомовного спілкування майбутніх юристів. *Соціально-гуманітарний вісник*.: зб. наук. праць. Харків: СГ НТМ «Новий курс», 2019. Вип. 28. С. 26-36.
47. Малиновський В. Я. Словник термінів і понять з державного управління. Київ: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2005. С. 94.
48. Медичне право. Офіційний сайт Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://nlu.edu.ua/%D1%81%D0%B5%D1%80%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%BD%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%BC%D0%B8/%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B5-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE/>
49. Методичні рекомендації щодо удосконалення організаційних і правових основ для посилення боротьби з наркозлочинністю : наук.-метод. рекомен. / С.О. Шатрава, О.В. Джафарова, О.М. Галкіна, Л.С. Кацалап, Д.Є. Денищук, О.В. Погорілець, М.С. Сиромятнікова Харків, 2020. 42 с.
50. Мінченко С. Методологічні аспекти аналізу злочинності в регіоні *Право України*. 2001. № 4. С. 114–117.

51. Моссур К. Стрес: як з ним боротися. URL: <https://electric.org.ua/old/to-all/stres-yak-z-nyim-borotysya.html>.

52. На Дніпропетровщині поліцейські встановили трьох здобувачів наркотиків. *Головне управління Національної поліції в Дніпропетровській області. Новини*. 19 березня 2021. URL: <https://dp.npu.gov.ua/news/na-dnipropetrovshchini-politseyski-vstanovili-trokh-zbuvachiv-narkotikiv>.

53. На Дніпропетровщині поліцейські управління протидії наркозлочинності перекрыли міжобласний канал постачання наркотиків з Харківської області. *Міністерство внутрішніх справ України. Пресцентр*. 28.03.2020. URL: https://mvs.gov.ua/press-center/news/Na_Dnipropetrovshchini_policeyski_upravlinnya_protidii_narkozlochinnosti_perekrili_mizhoblasniy_kanal_postachannya_narkotikiv_z_Harkivskoi_oblasti_29420.

54. Назар Ю. С. Взаємодія органів внутрішніх справ із місцевими органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування у профілактиці адміністративних правопорушень: монографія. Львів: ЛьВДУВС, 2012.

55. Названі найкримінальніші регіони України. *Кореспондент.net*. 23 лютого 2012. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/events/1322457-nazvani-najkriminalnishi-regioni-ukrayini>.

56. Нижник Г. Психологічне здоров'я – запорука творчого саморозвику. *Психолог*. 2006. № 25-28. С. 101–103.

57. Нікітін А. А. Деякі питання взаємодії Національної поліції України під час захисту національних інтересів в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1-2. С. 135.

58. Офіс Генерального прокурора України. Діяльність. Статистика. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

59. Офіс Генерального Прокурора України. Діяльність. Статистика. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

60. Павлиш Т. Г. Розвиток професійної мобільності викладачів інформатики у системі науково-методичної роботи коледжів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Хмельницький, 2018. 206 с.

61. Питання запровадження та забезпечення здійснення заходів правового режиму воєнного стану в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2022 р. № 181-р. *Офіційний вісник України*. 2022. № 39. С. 2109.

62. Підготовка майбутніх поліцейських має відбуватися з урахуванням досвіду воєнного часу – Денис Монастирський. URL: <https://mvs.gov.ua/news/pidgotovka-maibutnix-policeiskix-maje-vidbuvatisia-z-uraxuvanniam-dosvidu-vojenного-casu-denis-monastirskii> (дата звернення 06.09.2024).

63. Поберезський М., Даньшева С. Професійна мобільність майбутнього інженера як науково-педагогічний феномен. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/NovKol/2011_3/103.pdf.

64. Політова А. С. Сучасний стан протидії наркозлочинності в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2018. № 3 (64). С.136-145.

65. Поліцейська діяльність: підручник / С. С. Вітвіцький, В. С. Тулінов, О. М. Мердова та ін.; за заг. ред. С. С. Вітвіцького. Київ: ВД Дакор, 2021.

66. Пріма Р. М. Сутнісна характеристика професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів в умовах глобалізації. *Гірська школа Українських Карпат*. Івано-Франківськ, 2009. № 4-5.

67. Про затвердження Положення про Національну поліцію: Постанова Кабінету Міністрів України від URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/287-2015-%D0%BF>.

68. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20.03.2003 р. № 638-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 16. С. 697.

69. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України №64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>.

70. Про внесення змін до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації діяльності поліції, у тому числі під час дії воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2123-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2123-20#Text>.

71. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 03.04.2003 р. № 661-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 17. С. 740.

72. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події: наказ Міністерства внутрішніх справ України 22.08.2016 р. № 859. *Офіційний вісник України*. 2016. № 77. С. 2583.

73. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії між Державною службою України з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України та Національною гвардією України у сфері запобігання і реагування на надзвичайні ситуації, пожежі та небезпечні події: наказ Міністерства внутрішніх справ України 22.08.2016 р. № 859. *Офіційний вісник України*. 2016. № 77. С. 2583.

74. Про затвердження Інструкції про порядок взаємодії територіальних органів поліції та міжрегіональних територіальних органів Національної поліції України під час реагування на надзвичайні ситуації, у випадку уведення правового режиму воєнного чи надзвичайного стану: наказ Міністерства внутрішніх справ України 31.10.2016 р. № 1129. *Офіційний вісник України*. 2017. № 14. С. 400.

75. Про затвердження Положення про єдину державну систему запобігання, реагування і припинення терористичних актів та мінімізації їх наслідків: постанова Кабінету Міністрів України від 18.02.2016 р. № 92. *Офіційний вісник України*. 2016. № 16. С. 655.

76. Про затвердження Положення про організацію службової підготовки працівників Національної поліції України: наказ Міністерства внутрішніх справ від 26.01.2016 р. № 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0012-16#n14>.

77. Про затвердження Порядку організації взаємодії Державної прикордонної служби України та Національної поліції України під час забезпечення дотримання режиму державного кордону та прикордонного режиму: наказ Міністерства внутрішніх справ України 15.11.2022 р. № 740. *Офіційний вісник України*. 2022. № 96. С. 6004.

78. Про затвердження Порядку організації взаємодії Національної гвардії України та Національної поліції України під час забезпечення (охорони) публічної (громадської) безпеки і порядку: наказ Міністерства внутрішніх справ України від 10.08.2016 р. № 773. *Офіційний вісник України*. 2016. № 77. С. 2582.

79. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023-2027 роки: Указ Президента України від 11.05.2023 р. № 273/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273/2023#Text>.

80. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. *Офіційний вісник України*. 1997. № 25. С. 20.

81. Про Національну гвардію України: Закон України від 13.03.2014 р. *Офіційний вісник України*. 2014. № 24.

82. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 63. С. 2075. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

83. Про особливості забезпечення громадського порядку та громадської безпеки у зв'язку з підготовкою та проведенням футбольних матчів: Закон України від 08.07.2011 р. № 3673-VI. *Офіційний вісник України*. 2011. № 59. С. 2348.

84. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16.10.1992 р. № 2707-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text>.

85. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T150389?an=461>.

86. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/conv#n198>.

87. Про Службу безпеки України: Закон України від 25.03.1992 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. С. 382.

88. Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону: Закон України від 22.06.2000 р. № 1835-III. *Офіційний вісник України*. 2000. № 30. С. 1248.

89. Рашевський С. П. Регіональна модель запобігання наркозлочинності (за матеріалами Дніпропетровської області): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Дніпро, 2017. 248с.

90. Рекомендації ОБСЄ з питань поліцейської діяльності в багатонаціональному суспільстві (лютий 2006). ОБСЄ. Верховний комісар у справах національних меншин. 2006. С. 48. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/a/4/32236.pdf>.

91. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 216 Кримінального процесуального кодексу України від 24 квітня 2018 року № 3-р/2018. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-18?find=1&text=%EC%B3%ED%B3%F1%F2%E5%F0%F1%F2#w12>.

92. Романова О. Заробляв на «закладках»: у Селидовому затримали 16-річного наркокур'єра. Pokrovsk.news. 20 листопада 2023. URL: <https://pokrovsk.news/news/view/zaroblyav-na-zakladkah-u-selidovomu-zatrimali-16minusrichnogo-narkokurera>
93. Смолінська О. Ф. Стрес та шляхи його подолання. URL: <https://erudyt.net/dokumentatsiya/informaciya-dlya-psixologiv/stres-ta-shlyahy-joho-podolannya.html>.
94. Статус поліції: міжнародні стандарти і зарубіжне законодавство / за заг. ред. О. А. Банчука. Київ: Москаленко О.М., 2013.
95. Сучасне медичне право в Україні. Головний вектор – гармонізація із законодавством ЄС. Щотижневик «Аптека». № 47 (1018) 7 грудня 2015 р. URL: <https://www.apteka.ua/article/353484>
96. Сушенцева Л. Л. Теоретико-методичні засади формування професійної мобільності майбутніх кваліфікованих робітників у професійно-технічних навчальних закладах: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Київ, 2012. 440 с.
97. Сушенцева Л. Проблема професійної мобільності у контексті міждисциплінарного підходу. *Теорія і методика професійної освіти*. 2011. № 1. С. 3–11.
98. Ташматов В.А. Особливості надання домедичної допомоги поліцією України. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/24_05_2018/pdf/29.pdf.
99. Тимошук О. Узаконений наркотик, або українські реалії метадонової програми. *Юридичний вісник України*. 2011. 10-16 груд. № 49 (858).
100. Фатхутдінов В. Г. Взаємодія Національної поліції з недержавними суб'єктами щодо забезпечення громадської безпеки. *Актуальні проблеми держави і права*. 2018. Вип. 80. С. 179.
101. Чалик Ю. С. Крадіжка, як найпоширеніший вид злочинності. *Сучасні виклики і актуальні проблеми науки, освіти та виробництва:*

міжгалузеві диспути: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Київ, 2020. URL: https://openscilab.org/wp-content/uploads/2020/07/suchasni-vikliki-i-aktualni-problemi-nauki-osviti-ta-virobnictva_2020_07_01_tezy.pdf#page=189.

102. Черепненко О. Я. Взаємодія підрозділів ОВС з іншими силовими структурами, державними та громадськими організаціями при ліквідації масових заворушень. *Форум права*. 2011. № 2. С. 958. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_157

103. Черньонков Я. О. Формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх поліцейських та юристів. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2023. №6(12). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/5112/5141>

104. Шабатько К. О. Особливості міжрівневої взаємодії в системі державного управління України. *Форум права*. 2012. № 4. С. 1025. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/22980b14-4ac2-4bdc-8bcc-6ed7ba5f6a98/content>.

105. Шевченко С. І. Адміністративно-правове забезпечення взаємодії Національної поліції України та органів місцевого самоврядування та перспективи нормативно-правового регулювання в питанні захисту публічного порядку. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 578. URL: http://lsej.org.ua/7_2022/139.pdf.

106. Шеремет А. П. Криміналістика: навч. посіб. Київ, 2005. 472с.

107. Шпекторенко І. Поняття та структура феномену професійної мобільності державного службовця. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4 (24). С. 467–472.